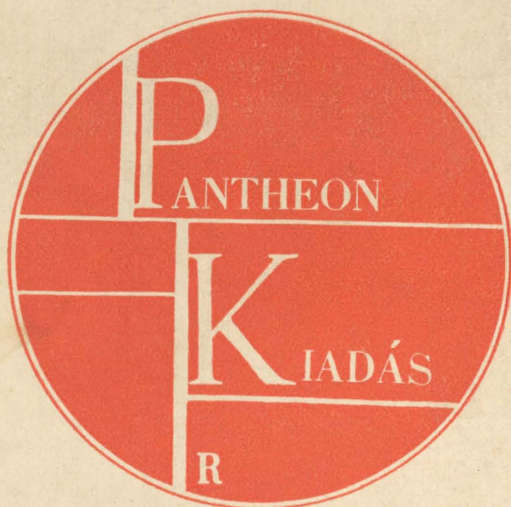
16–

DR. FERENCZI SÁNDOR

KATASZTRÓFÁK

A NEMI MŰKÖDÉS FEJLŐDÉSÉBEN

PSZICHOANALITIKAI TANULMÁNY

KATASZTRÓFÁK

A NEMI MŰKÖDÉS FEJLŐDÉSÉBEN

PSZICHOANALITIKAI TANULMÁNY

IRTA:

DR. FERENCZI SÁNDOR

PANTHEON KIADÁS

Budapesti Hirlap nyomdája.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.

1914 őszén a háború elvont rendes analitikus munkámtól és egy kis helyőrségbe száműzött, ahol a huszárezrednél teljesített orvosfőnöki elfoglaltságom nem elégíthette ki szokássá vált munkakedvemet. Szabad óráimat Freud „Három értekezés a szexualitás elméletéről" szóló munkájának magyarra fordításával töltöttem, aminek szinte elmaradhatatlan következménye volt, hogy e munka által felkeltett gondolataimat tovább szőjjem és ötletszerűen bár, de fel is jegyezzem. Ezek az ötletek a párosodás közelebbi magyarázata köré csoportosultak, melyet Freud értekezéseiben az egész nemi fejlődés befejező fázisaként ír ugyan le, de amelynek kialakulásával behatóbban nem foglalkozik. Ezek az ötletek lassanként egy ontogenetikai és filogenetikai elméletté kristályosodtak ki, melyet módomban volt Freud professzornak, mikor katonai állomásomon (Pápán) meglátogatott, előadni. Ezt az előadást megismételtem néhány barátunk jelenlétében Bécsben (1919). Mindkét alkalommal arra buzdítottak, hogy tegyem közzé. Ennek a felszólításnak sokáig nem tettem eleget, és erre, a belső ellentálláson kívül, melyet a tárgy természete magyarázhat, objektív okaim is voltak. Természettudományi ismereteim semmiben sem

haladták meg az olyan orvos képzettségét, aki, bár annak idején előszeretettel és szorgalommal tanulmányozta a biológiát is, mégis közel húsz éve nem foglalkozott vele behatóbban. Már pedig ebben a teóriában nagy fontosságú, a tudományos vita központjában álló természettudományi tényekről van szó. Csupán Hesse és Doflein szép állatkönyve, Lamarck, Darwin, Haeckel, Bölsche, Lloyd Morgan, Godlewsky és Hertwig egy-egy munkája állt rendelkezésemre, ellenben a modern, különösen a fejlődésmechanikával foglalkozó biológiai művek legnagyobbrészt hozzáférhetetlenek voltak számomra.[1]

Genitálteoretikus spekulációim közben olyan folyamatokat, melyeknek ismeretét a pszichoanalizisnek köszönhettem, aggály nélkül alkalmaztam állatok, szervek, szervrészletek, szövetelemek működésének magyarázatára és bár ezen átvitel segítségével új szempontokra tettem szert, mégis a „pszichomorfizmus" bűnébe estem, ami, mint a munkamód módszertani túlzása, bántotta tudományos lelkiismeretemet. Ötleteim másrészt arra is késztettek, hogy tudományos állatmegfigyeléseket, az embriológia tényeit stb. használjam fel lelkiállapotok, pl. a közösülés, az alvás alatti lelkiállapot, stb. megmagyarázására. Akkori meggyőződésem szerint ez is megengedhetetlen volt; hiszen az iskolában arra tanítottak, hogy a természettudomány

[1] Hasonló okokból kellett a nemi működések vizsgálatánál a gerincesekre szorítkoznom és mellőznöm a különben oly érdekfeszítő viszonyok tanulmányozását a rovaroknál. Nem térhettem ki a növények nemi életére sem.

és a szellemi tudományok nézőpontjai szigoruan különválasztandók. Az, hogy ezt a szabályt nem tartottam be, volt egyike azoknak az okoknak, amelyek visszatartottak a genitálteória közreadásától.

De miközben F r e u d „Három értekezésébe" elmélyedtem, rendkívül nagy benyomást tett rám az a tény, hogy ő tapasztalatokat, melyeket a pszichoneurózisok kezelésénél, tehát lelki oldalról gyüjtött, oly módon tudott értékesíteni, hogy segítségükkel a biológiának egy tekintélyes részét, a nemi fejlődésről szóló tant, új alapokra fektethette. A magyar fordításhoz írt előszóban ezt már méltattam is, mint jelentős haladást a tudományos módszertan terén, mint újjáéledését, egy, bár már nem antropomorf animizmusnak.[1]

Idővel aztán még meg is erősödött bennem az a meggyőződés, hogy természettudományi fogalmak alkalmazása a lélektanra és lélektani fogalmak bevitele a természettudományokba elkerülhetetlen és rendkívül termékenyítő is lehet. Amíg csupán leírni akarunk valamit, addig beérhetjük a folyamat egyes részeinek pontos egybeállításával és így könnyen ragaszkodhatunk az illető tudományos területhez. De ha a leíráson felül valamely történés *értelméről* is óhajtunk valamit mondani, önkénytelenül is valamely lényegileg idegen területen keressük az analógiákat. A fizikus a saját tudományának területén lezajló folyamatokat csak

[1] Ez az előszó az Intern. Zeitschrift für Psychoanalyse-ben (1915) a következő címen jelent meg: „Die wissenschaftliche Bedeutung von Freuds „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie".

úgy tudja velünk megértetni, ha összehasonlítja őket „erőkkel“, „vonzással“, „taszítással“, „ellentállással“, „tehetetlenséggel“ stb., tehát csupa olyan dologgal, melyekről csak a lelki oldalról birunk tudomással. Azonban *Freud* is kénytelen volt a lelki működés leírására térbeli, erőműtani és erőgazdasági, tehát tisztára fizikai fogalmakat használni, máskép nem tudta végső magyarázatukat megközelíteni. Be kellett végül látnom, hogy nincs miért restelleni ezt a kölcsönös analogizálást, sőt, hogy tudatosan is alkalmazhatjuk azt, mint elkerülhetetlen és nagyon hasznos módszert. Ezt a munkamódot, melyet *utrakvisztikusnak* neveztem el, későbbi munkáimban már habozás nélkül mertem ajánlani és annak a reményemnek adtam kifejezést, hogy általa olyan tudományos kérdésekre is fogunk feletet kapni, melyekkel eddig egészen tehetetlenül álltunk szemben.

Ha azonban az eddig megvetett analógiák használatát megengedjük, akkor természetesen minél távolabbi területről kell őket hoznunk. Analógiák, melyek rokon területről származnak, tautológiákként hatnak és mint olyanoknak, nincs meggyőző erejük. Tudományos meghatározásokban, melyek nemcsak elemző, hanem szintetikus igazságok akarnak lenni, nem szabad az alanynak az állitmányban megismétlődnie; ez minden meghatározás ismert alapszabálya. Vagy, hogy egy hasonlattal éljünk: anyagokat rendszerint más természetű anyagokkal szoktunk mérni. Így önkénytelenül jutunk el egész odáig, hogy az anyagot az anyagtalannal mérjük és viszont.

Ennek a megismerésnek legszabatosabb fogalmazása az, hogy minden fizikai és fiziológiai kérdés végül egy metafizikai (lélektani) és minden lélektani kérdés metapszichológiai (fizikális) magyarázatra is szorul.

Ez a belátás felbátorított és miután az eredmények, melyekhez ennek a módszernek a segítségével eljutottam, mások másirányú vizsgálódásaiban is váratlan megerősítést nyertek, elhatároztam, hogy nyilvánosságra hozom őket.

Klobenstein am Ritten 1923.

A fentiekben a német kiadás előszavát ismétlem meg, mely 1924-ben, mint az „Internationale Psychoanalytische Bibliothek" XV. kötete látott napvilágot. A magyar fordításért jeles tanítványomnak, *Kovács Frigyesnének* tartozom köszönettel, egy másik tanítványomnak, *dr. Bálint Mihálynak* pedig azért, hogy a könyvet a modern biológus szemüvegén is átnézve, egy-két lapsusra, amely az eredetibe becsúszott, figyelmeztetett.

Budapest, 1928.

Ferenczi.

A)

ONTOGENETIKAI RÉSZ

I.

AZ EROTIZMUSOK AMFIMIXISE AZ EJAKULÁCIÓS FOLYAMATBAN.[1]

A pszichoanalizisre hárult az a feladat, hogy elővegye a szexualitás problémáit, amelyek évszázadokon át porosodtak a tudomány méregszekrényében. Ámde némi, és talán törvényszerű sorrend már a megoldandó feladatok kiválogatásában is felismerhető. A legszabadabb gondolkozású ember is fennakad a gyermek felvilágosításakor annál a kérdésnél, hogyan kerül a magzat az anyába. Így az analizis is aránytalanul többet foglalkozott eddig egyrészt a terhességgel és szüléssel, másrészt a párosodást előkészítő aktusokkal és a perverziókkal, mint magukkal a párosodás közben végbemenő folyamatokkal és azok jelentőségével. Meg kell vallanom, hogy a gondolatok, melyeket most, legalább nagy vonásokban közölni óhajtok, több, mint kilenc éve hevernek fiókomban és felteszem, hogy a habozás, mely a közlésüktől (vagy ha úgy akarják: világrahozásuktól) visszatartott, nemcsak tárgyi okokból, hanem ellentállásokból is származott.

[1] Az első két fejezetben foglaltakat kivonatosan közöltem a berlini VII. pszichoanalitikai kongresszuson, 1922 szeptember havában.

Megfontolásaim alapját impotens férfiak analizise közben tett bizonyos megfigyelések alkották. Ez már eleve biztatóan hangzik; hiszen tudjuk, mily gyakran képesít épen a kóros állapot okozta torzítás arra, hogy valamely fiziológiai vagy pszichológiai folyamat egyes, rendszerint lappangó tényezőjét leleplezzük és ily módon végül eljussunk a normális folyamat megértéséhez. A b r a h a m, a „prégenitális organizációk" buzgó kutatója, a túlgyors magömlést, az „*ejaculatio praecoxot*" a genitalitásnak az u r e t r á l e r o t i k á v a l való túlszoros kapcsolatára vezette vissza. E bajban szenvedők ondójukkal ép oly gondtalanul bánnak, mintha az csupán vizelet, tehát a szervezet egy értéktelen váladéka volna. Ezt a sorozatot kiegészíthetem számos olyan esettel, melyben ellenkezőleg a betegek túlzott módon fösvénykedtek ondójukkal, úgy, hogy tulajdonképen csak „*impotentia ejaculandi*"-ban szenvedtek, azaz csak az ondó kilövellésére voltak képtelenek, egyébként csorbítatlan erekció (és *immissio)* mellett. Ezeknek a betegeknek tudattalan, részben tudatos képzeletvilágában is igen fontos szerepet játszik a közösülési folyamat azonosítása a székelési aktussal. (A vagina azonosítása a klozetnyilással, az ondóé a béltartalommal, stb.) Ezek a betegek azt az önfejüséget és dacot, melylyel gyermekkorukban a kultura követelményeinek kényszere ellen védekeztek, gyakran a közösülési aktusra is átviszik: impotensek, ha a nő kívánja a koituszt; csak akkor támad erekciójuk, ha az aktus kivitele valami oknál fogva tiltott vagy nem illő (pl. a nő menstruációjánál); gyűlölet- és dühkitöré-

seket produkálnak, vagy lehülnek, ha közben a nő a legjelentéktelenebb aprósággal zavarja őket. Közelfekvő volt az a feltevés, hogy ezeknek a betegeknek anális organizációja épen olyan szoros kapcsolatban van a párosodási aktussal, mint ahogyan ezt Abraham az „*ejaculatio praecox*"-nál az uretralitással való kapcsolatra vonatkozólag állapította meg, más szóval: fel kellett tételeznünk, hogy a férfiak impotenciájának van egy külön anális technikája is.

Különben is feltünt nekem, hogy a párosodásnak székelés okozta kisebb zavarai egyébként sem ritkák. Sok férfi kénytelen a koitusz előtt székelni; súlyos, ideges bélzavarok eltünhetnek, ha a nemiség pszichikus gátlásai analizisben megoldódnak. Ismeretes az a makacs székrekedés, mely túlságba vitt maszturbáció és ondóprédálás következtében lép fel. Az általam leírt „jellemregressziók" közül érdemes felemlíteni az olyan eseteket is, amikor a különben bőkezű férfiak épen nejükkel szemben kicsinyesek, sőt túlzottan fösvények.

Félreértések elkerülése végett már itt megjegyzem, hogy úgy az anális, mint az uretrális impotencia pszichoanalitikus gyógyításánál a megbetegedés lelki okait nem kellett olyan mélyen a biológiában keresnünk, hanem, mint minden indulatáttételes neurózisnál, az Ödipusz — és a vele összefüggő kasztrációs komplexumban. Az impotenciának anális és uretrális szempontból való fentemlített felosztása csak mint spekulatív melléktermék adódott, mely alkalmas arra, hogy megmutassa azokat az utakat, amelyeken a lelki indíték re-

gresszív módon kikényszeríti a tünet megnyilvánulását. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a két impotencia-mechanizmus szinte sohasem figyelhető meg különállóan, hanem tapasztalásunk szerint gyakori eset, hogy *ejaculatio praecoxban*, tehát uretrális jellegű impotenciában szenvedő egyén az analizis folyamán elnyeri az erekcióra és immisszióra való képességet, amellett azonban a *potestas ejaculandit* átmenetileg elveszti, azaz aspermatikussá válik. Az eredetileg uretrális tipusú impotencia így a kúra folyamán anális tipusúvá változik. Ennek a következménye látszólagos potencia-növekedés, mely azonban egyedül a nő számára hoz kielégülést. Csak az analizis továbbfolytatása és befejezése tudja mintegy kiegyenlíteni a két ellentétes beidegzési módot és helyreállítani a teljes potenciát.

Ezek a megfigyelések azt sejtetik velem, hogy normális ejakulációs folyamat létrejöttéhez elengedhetetlen az anális és uretrális innervációk célszerű egybekapcsolódása és hogy ezek rendszerint talán csak azért felismerhetetlenek, mert kölcsönösen elfödik egymást, míg *ejaculatio praecox*-nál az uretrális, *ejaculatio retardata*-nál pedig az anális komponens egymagában nyilvánul meg.

A nemi aktus mikéntjének egyszerű átgondolása az immissio penistől az ejakulációig, úgy látszik, támogatja ezt a feltevést. A párosodás befejezése, az ondó kiömlése, kétségtelenül uretrális fo-

lyamat: nemcsak a kivezetőcsatorna közös a vizeletével, hanem itt is, ott is, nyomásnövekedés fecskendezi ki a folyadékot. Ezzel szemben a frikció alatt, úgy látszik, gátló, minden valószínűség szerint szfinkter-befolyások érvényesülnek, melyeknek célszerűtlen elhatalmasodása okozhatja éppen az ejakuláció teljes elmaradását. De minden amellett szól, hogy az uretrális (ejakulációs) tendencia már eleve, az egész frikció alatt működésben van, hogy tehát folytonos harc folyik a kiürülési és megtartási irányzat között, melyből végül is az uretrális kerül ki győztesen. A beidegzés e kétirányúsága tükröződhet a frikció aktusának kétirányúságában: a meg-megismétlődő behatolás, majd visszahúzódás az ejakulációra törekvésnek, illetőleg az újra meg újra érvényesülő gátlásnak felelne meg. Természetesen fontosságot kell tulajdonítanunk a hosszabb ideig tartó dörzsölésnél beálló ingerfokozódásnak is és fel kell tételeznünk, hogy az ingernek bizonyos mértéken túl való fokozása gyűri le végül a szfinktergörcsöt.

Ez a feltevés igen bonyolult, finoman összehangolt együttműködésre utal, melynek megzavarása által következnének be azok az ataktikus, mint szinte kilengő innervációs módok, amelyeket, mint időelőtti és gátolt ondókiömlést ismerünk. Szembeötlő bizonyos hasonlóság az ejakuláció fentemlített rendellenességei és a d a d o g á s néven ismert beszédzavar között. A normális beszéd a magánhangzók és mássalhangzók képzéséhez szükséges beidegzések célszerű koordinálása által válik lehetővé. Ha a beszéd időnkint a magánhangzók meg-

gátolhatatlan ismétlése, vagy mássalhangzók kiejtésekor beálló görcs folytán lehetetlenné válik, akkor a dadogásnak az a fajtája következik be, amit speciálisták magán-, illetve mássalhangzó-dadogásnak neveznek. Nem nehéz kitalálni, hogy a hangzóképzéshez szükséges innervációkat az uretralitással, a hangzóknak mássalhangzó-zörejektől való megszakításait pedig, melyek sokban hasonlítanak bizonyos szfinkter-hatásokhoz, az anális gátlással szeretném összehasonlítani. És ez talán nem puszta hasonlat, hanem a két kóros állapot mélyebb rokonságára is utal; bizonyítja ezt az a különös körülmény, hogy a dadogók említett innervációs zavarait a pszichoanalizis segítségével valóban análerotikus, illetőleg uretrálerotikus forrásokra kellett visszavezetni. Szóval szerintem az ejakulációs zavarok kórélettani mechanizmusa tulajdonképen afféle genitális dadogás.

Utalnom kell e helyen arra az embriológiai tényre, hogy a pénisz, melyen a párosodás utolsó aktusa, a magkiömlés játszódik le, már *ab origine* alkalmas arra, hogy anális és uretrális tendenciákat egyesítsen, hiszen a pénisz — az egyéni fejlődéstörténet ez igen késői szerzeménye — a bélből, alacsonyabbrendű emlősöknél az urogenitális kloakából nő ki.

E fiziológiai kitérő után térjünk vissza jól megalapozott pszichoanalitikai ismereteinkhez és igyekezzünk a leírt tényállást összefüggésbe hozni Freud szexuálelméletével.

Az egyén nemi fejlődése Freud „Három

értekezés"-e szerint abban csúcsosodik ki, hogy a korábban működött autoerotizmusokat (az úgynevezett erogén zónák ingerületeit) és az addigi szexuális organizációkat a genitális zóna elsőbbsége váltja fel. A túlhaladott erotizmusok és organizációs fokok a végleges genitálorganizációban csak mint az „előkéj" mechanizmusai maradnak fenn. Itt fel kell vetnünk azt a kérdést: nem képesít-e minket az ejakulációs folyamat fent megkísérelt szétbontása arra, hogy felfedjük, ha csak részben is, azokat a finomabb folyamatokat, melyek a genitále vezetőszerepének felépítésében közrejátszanak. Amit ugyanis élettani műszóval az anális és uretrális beidegzés koordinációjának neveztem, az a szexuális teória szókincsével úgy is leírható, mint anális és uretrális erotizmusok genitális erotizmussá való egyesítése. Ezt az új felfogást szeretném külön megjelöléssel kiemelni. Nevezzük két vagy több erotizmusnak egy magasabb egységbe való egyesítését az erotizmusok vagy a részletösztönök amfimixisének.

Ezeket a pszichoanalitikus genitálteóriához vezető első lépéseket máris vitássá teszi két ellenvetés. Az egyik onnan származik, hogy az élettan nem ad módot arra, hogy egy ilyen amfimixis létrejöttének körülményeiről fogalmat alkothassunk magunknak. Vajjon a beidegzés módját kölcsönözte-e egy vagy akár két szervtől egy harmadik, avagy vegyi folyamatokról van-e szó, az endokrin elválasztódási termékek felgyülemlésének példá-

jára, melyek kölcsönösen segítik vagy gátolják egymást? E tekintetben el kell ismernünk teljes tudatlanságunkat. De ha csak ez volna a nehézség, effelől még bátran megmaradhatnánk értelmezési kisérletünk mellett. Hiszen valamely folyamat értelmezése lehet helyes és az analitikus szempontjából bevilágító, anélkül, hogy a folyamat élettani oldala ezidőszerint teljesen érthető volna. Freud egész szexuálteóriája pszichoanalitikus teória, melynek biológiai megerősítését a biológusoknak utólag kell meghozniok.

Sokkal komolyabban hangzik azonban egy metapszichológiai ellenvetés az amfimixis elméletével szemben, mert ez a pszichoanalizis legsajátabb területéről származik. A metapszichológia eleddig energiával telített és energiájuktól megfosztott mechanizmusok feltételezésével dolgozott. A lefolyásmódok különbségének okát a mechanizmusok különbözőségében látta és az energiának csak a mennyiségét vette számításba, a minőségét nem. A lelket mindeddig egyazon energiával dolgozó sokféle mechanizmusok összességének tekintettük, olyformán, hogy az energia mennyisége eltolódhat ugyan egyik rendszerről a másikra, de kvalitások eltolódásáról általában, vagy pláne az energiáknak épen az amfimixis-teóriától megkövetelt alapvető kvalitásdifferenciáiról sohasem beszéltünk határozottan. Figyelmesebb szemlélődés azonban rávezet arra, hogy efajta elképzelés hallgatólag ott rejtőzött némely analitikus felfogásunk mélyén. Elsősorban a hisztériás konverziós és ma-

terializációs jelenségekre gondolok.[1] Az utóbbiakat úgy fogtam fel, mint „h e t e r o t ó p g e n i t á l i s m ű k ö d é s t", korábbi autoerotizmusok regressziv genitalizálását, más szóval mint olyan folyamatokat, amelyeknél tipikusan genitális erotizmusok: erektilitás, frikciós és ejakulációs tendencia, tehát egy qualitative jól ismert szindroma, áttevődik a genitáliákról más, „ártatlanabb" testrészekre. Ez az „eltolás alulról felfelé" azonban valószínűleg nem egyéb, mint megfordítása az erotizmusok amfimiktikus lefelévándorlásának a genitáléhoz; hisz épen ezáltal jön létre a fentebb kifejtett teória szerint a genitális zóna elsőbbsége. Ne bátortalanítson el tehát minket az amfimixis tannal szemben felhozható metapszichológiai ellenvetés sem; sőt kérdés, nem kell-e majd felcserélnünk az egyszerűsége miatt bizonyára vonzó feltevést — mely szerint sokféle mechanizmus van, de csak egyetlen energia — az energiaformák sokféleségének gondolatával? Ezt egyébként már önkéntelenül meg is tettük, amikor a lelki mechanizmusokat úgy képzeltük el, hogy azokat egyszer én-, máskor pedig szexuális tendenciák tartják megszállva.

Tehát nem lehet bennünket következetlenséggel vádolni, amikor eltolható és egymással összekapcsolható, qualitativ sajátosságukat azonban megtartó erotizmusok felvételével dolgozunk.

Most azt kérdezhetnők, vajjon a leírt uretroanális amfimixisen kívül vannak-e az erotizmusok-

---

[1] „Hisztériás materializációs fenoménck". Szerző „A hisztéria és a pathoneurózisok" című könyvében. Budapest, 1919.

nak másfajta összeolvadásai is, vajjon nem utalnak-e a közösülés más sajátságai is hasonló keveredésekre, továbbá, hogy mindeme tények összhangzásba hozhatók-e a szexuális teóriával?

Az uretrális és anális autoerotizmus között, úgy látszik, már a genitális elsőbbség kifejlődése előtt is mutatkozik valamelyes kölcsönösség. A gyermek hajlamos arra, hogy úgy a vizelet kiürítésével, mint a székelés visszatartásával valamiféle örömöt szerezzen magának, majd azután lemond erről az örömről, hogy biztosítsa magának hozzátartozói szeretetét. Honnan veszi azonban azt a képességet, hogy az anya vagy dajka utasításait követve a vizeléssel való prédálást, a bélsárral való fukarkodást legyőzze? Úgy gondolom, hogy az uretrális müködést végző szerveket az análitás, viszont az análist az uretrálitás döntően befolyásolja itt: a hólyag a végbéltől visszatartást, a végbél a hólyagtól bőkezüséget tanul; tudományosan szólva: amfimixis jön létre: az uretrálerotika anális, az anális erotika uretrális szineződése. Ha ez így van, akkor a keveredési aránynak és az alkotórészek finomabb vagy durvább elosztódásának az erotizmusok elegyében óriási fontosságot kell tulajdonítanunk és pedig nem csupán a genitális normalitás vagy sajátosság létrejötténél, hanem különösen a jellem kialakulásánál is, mely — mint F r e u dtól tanultuk — nagyrészt úgy tekinthető, mint ezeknek az erotizmusoknak lelki felépítménye és átdolgozása.

De eltekintve mindettől, ez a p r e g e n i t á l i s a m f i m i x i s lényegesen elfogadhatóbbá teszi számunkra a közösüléskor szereplő uretro-

anális amfimixis felvételét. A genitále így már nem lenne az az összehasonlíthatatlan és egyedüli varázsvessző, mely felé a test összes szerveiben levő erotizmusok áradnak, hanem a genitális amfimixis az elegyedés sokfajta lehetőségének csak egyik különös esete. Az individuális alkalmazkodás szempontjából azonban ez az eset igen jelentős. Láthatjuk, milyen eszközökkel hozza létre a kulturális nevelés kényszere általában a lemondást valamely örömről és elfogadását egy eredetileg kínos működésmódnak: valószínűleg csupán öröm-mechanizmusok ügyes kombinációja által. A hólyag a vizelet elengedéséről csak úgy mond le, ha egy másik örömforrást, a visszatartást hívhat segítségül, — és a bél csak úgy mond le a székrekedés öröméről, ha kölcsönkér valamit az uretrális kiürítési örömből. Talán sikerülne elég mélyen járó analizissel még a legsikerültebb szublimálást, sőt a látszólag teljes lemondást is ilyen hedonisztikus kielégülési elemekre bontani, ami nélkül, úgy látszik, egy élőlény sem hajlandó működéseinek valamely megváltoztatására.[1]

Arra a kérdésre, vannak-e egyéb keveredései és áttevődései az erotizmusoknak, határozott igennel felelhetünk.[2] A gyermekek megfigyelése maga

---

[1] Hasonló egymásratámaszkodása az uretrális prédálási és az anális visszatartási tendenciának ismétlődik meg szerintem az onánia-leszoktatás körül vívott harcban. Az onanisztikus ondóprédálást bizvást úgy tekinthetjük, mint az enuretikus szaknak megismétlését, míg a szorongó-hipochondriás képzetek, melyek az onánia megszüntetésére késztetnek, szembetűnő anális vonásokat árulnak el.

[2] Bizonyos körülmények között úgy a hólyag, mint a végbél úgy viselkednek, mintha szerepet cseréltek volna, ami az ellen-

is számtalan bizonyítékkal szolgál. Gyermekek előszeretettel sűrítik egységes cselekedetté a legkülönbözőbb kellemes dolgokat, különös örömet okoz nekik az evés és bélsárkiürítés egyidejű élvezése. Már a csecsemő is szereti összekötni az ujjszopást különböző bőrfelületek (a fülcimpák, az ujjak, sőt a nemiszervek) dörzsölésével és csipkedésével, amint ezt már L i n d n e r, e folyamatok első megfigyelője, kiemelte. Ezekben az esetekben bizvást beszélhetünk orális és anális, vagy orális és bőrerotizmusok keveredéséről. Hasonlóképen az ú. n. perverzek is rendszerint arra törekednek, hogy ezeket az erotizmusokat h a l m o z z á k. Legfeltünőbben talán azok a voyeurök, akik csak úgy elégülnek ki, ha egyidejüleg nézik a székelést és szagolják vagy meg is kóstolják az ürüléket. A legjellemzőbb példát egy két és féléves fiúcska uretro-anális amfimiktikus játéka szolgáltatta nekem, aki az edénykén ülve felváltva engedett ki néhány csepp vizeletet, majd kevés bélsárt vagy szélt és folyton azt kiáltozta: „*Egy csurr, egy pú, — egy csurr, egy pú*".

Néhány betegnél betekintést nyertem az efajta összeolvadás lelki indítékaiba is, így például egy anális tipusú impotens betegem minden székelés után lehangolt volt, elszegényedési és kicsiny-

---

tétes irányzat túlnagy befolyásával értelmezhető: ideges hasmenéskor uretralitás árasztja el a belet, míg ideges vizeletrekedés esetén a hólyag túlozza a béltől tanult fösvénykedést. Azokban az esetekben, melyekből az ilyen magatartás okaiba belátást nyerhettem, a dac burkolt nyilvánulásairól volt szó. Úgy a gyermeknek, mint a neurotikus felnőttnek sikerül túlzással *ad absurdum* vinnie a nevelési kísérleteket.

ségi téves eszméi támadtak, viszont az étkezés szertelen nagyságú téves eszméket váltott ki belőle. Ez az eset amellett szól, hogy a bélsárevő, mikor előszeretettel kapcsolja össze az orális erotikát az análissal, a bélsár elvesztéséért a bekebelezés örömével igyekszik kárpótolni magát.

Az erotikus kvalitások eltolódására felhozom még példának a nő klitorisz-erotikájának eltolódását a hüvelyre, amit F r e u d írt le, a merevedési hajlamosság eltolását az emlőbimbóra és az orrkagylókra, valamint a pirulásra való hajlamosságot (az egész fej erekciója) a genitális izgalmat elfojtó szűznél.

P f i s t e r és H u g h - H e l m u t h pszichoanalitikus tapasztalatai szerint erotikus ösztönkeveredések létezése mellett szólnak a s z i n e s z t é z i á k *(audition colorée, vision acoustique, audition odoré etc.)* is. Ezeknél valamely érzékszervre ható inger illuziószerűen ingerületbe hoz egy másik érzékszervet.

Mindezek az egyelőre szervezetlenül egymásmellé fűzött megfigyelések megerősítettek abban az eleve felötlött véleményemben, hogy az ejakulációs aktus az uretro-anális amfimixis ténye. A következőkben megkisérlem, hogyan lehetne az egész közösülési aktus lefolyását, az előkészítő és előkéjműveletekkel egyetemben, ebből a szempontból tekinteni át.

II.

A PÁROSODÁS AKTUSA MINT AMFIMIKTIKUS FOLYAMAT.

A „Szexualitás elméleté"-ből tudjuk, hogy az infantilis erotikus cselekedetek a felnőtt ember közösülésénél visszatérnek az előkéjben, felnőttnél azonban az izgalom tulajdonképeni levezetése csak az ejakuláció pillanatában következik be. Tehát míg a gyermek számára az ujjszopás, a verés és megveretés, a nézés és az, ha őt nézik, teljes kielégülést nyújthat, addig a felnőtt számára a nézés, a csók, az ölelés csak azt a célt szolgálja, hogy megindítsa a tulajdonképeni genitális mechanizmust. Mintha itt ez izgalmak egyike sem jutna végső levezetéshez, hanem erősségének bizonyos fokán áttevődnék egy másik erotizmusra. Ha az izgalom az erotikus nézés, hallás, szaglásnál elég erős, akkor ez ölelésre és csókolódzásra késztet és csak ezeknek az érintéseknek bizonyos mérvű hevességénél következik be az erekció, immisszió és frikció vágya, mely a leírt amfimiktikus ejakulációban éri el tetőpontját. Szinte azt mondhatnók, hogy minden egyes nemi aktusban röviden megismétlődik az egész nemi fejlődés. Olyan ez, mintha az egyes erogén zónák parázsló tűzfészkek volná-

nak, melyeket gyujtózsinór köt össze, ami végül a genitálében felhalmozott ösztönenergiák kirobbanásához vezet.

Valószínűbb azonban az a feltevés, hogy ilyen amfimiktikus ösztönlevándorlás nemcsak a nemi aktus alatt, hanem az egész életen át folytonosan végbemegy. E feltevésnek az a heurisztikus jelentősége, hogy segitségével világosabb képet nyerünk a genitális elsőbbség létrejöttének értelméről és biológiai céljáról. Tudjuk, hogy a libidófejlődés főmozzanatai azok a fejlődési szakaszok, melyek az autoerotizmusból a narciszmuson át a genitális tárgyszeretéshez vezetnek. Ennek a fejlődésnek autoerotikus stádiumában minden egyes szerv vagy részletösztön szexualitása anarchikusan éli ki magát, tekintet nélkül az egész szervezet jólétére. Az egyes szervek teljesítőképessége, főleg azok hasznos működése szempontjából nagy haladás, ha a szexuális izgalmak időről-időre elvezetődnek belőlük s mintegy külön tartályban halmozódhatnak fel, időszakos kiürülés lehetőségével. Ha nem különülnének el így az örömtevékenységek, akkor a szem erotikus nézésben merülne ki, a száj csupán orálerotikus szervként viselkedne, ahelyett, hogy hasznos önfenntartási célokat szolgálnának; a bőrfelület nem volna védőtakaró, melynek érzékenysége veszélyekre figyelmeztet, hanem csak erotikus érzések helye; az izomzat nem volna a céltudatos akarat eszköze, hanem szadisztikus és egyéb örömteli kisüléseket szolgálna, stb. Azáltal, hogy a szervezet a szexuális ingerületeket a genitálében halmozta

fel s ilymódon azok kielégülési törekvéseit izolálta: munkaképessége lényegesen fokozódott, tehát könnyebben alkalmazkodik nehéz helyzetekhez, akár katasztrófákhoz is. A genitális centrum létrejöttét a Darwin értelmében vett pangenézisként kell elképzelni, azaz: a szervezet minden része képviselteti magát valamivel a nemi szervben és a genitále, mint valami prokurista, elintézi az egész szervezet kéjlevezetési üzemét.

A narciszmus kibontakozása az autoerotizmusból külsőleg is felismerhető eredménye az erotizmusok amfimiktikus levándorlásának. Ha komolyan akarjuk venni a genitális funkció pangenézisének itt felvetett ötletét, akkor a férfi nemiszervét az egész én kicsinyített másának, az öröm-én megtestesülésének kell tekintenünk és az énnek ebben a megkettőzésében látjuk a narcisztikus énszeretés alapját. E redukált kisebb én számára, mely álmokban és fantáziákban oly gyakran képviseli szimbolikusan az egész személyt, a közösülési aktusnál olyan viszonyokat kell teremteni, melyek lehetővé teszik egyszerű és biztos kielégülését. Ezekkel a viszonyokkal fogunk most röviden foglalkozni.

Pszichoanalitikus tapasztalataink szerint a közösülés előkészítő aktusai: a gyengéd érintések és az ölelések, többek közt a közösülők egymással való azonosítását szolgálják. A csók, ölelés, simogatás, harapás arra is szolgál, hogy eltörülje a közösülők énjei között a határt, úgy hogy például a férfi a közösülés alatt, miután lelkileg valósággal introjiciálta a nő szerveit, nem

kénytelen úgy érezni, hogy legértékesebbnek tartott szervét, öröm-énjének képviselőjét, idegen, ezért veszélyes környezetre bizta; tehát bátran megengedheti magának a merevedést, mivel a jól megóvott szerv biztosan nem vész el, hiszen olyan lénynél marad, akivel énje azonosította magát. Ilymódon a közösülési aktusban az odaadás és megtartás, tehát az egoisztikus és libidinózus törekvések sikeresen kiegyenlítődnek. Olyan folyamat ez, amilyennel már minden konverziós hisztériás tünet kétirányúságában találkoztunk. Sőt ez az analógia sem véletlen, miután a hisztériás tünet — mint ezt számtalan pszichoanalitikus megfigyelés bizonyítja — valamiképpen mindig a genitális funkciót utánozza.

Ha két különböző nemű egyén lehető legbensőbb összeolvadása c s ó k, ö l e l é s é s a p é n i s z b e h a t o l á s á n a k h á r o m s z o r o s h í d k é p z é s e s e g í t s é g é v e l megtörtént, akkor következik be a végső döntő küzdelem magának a genitális szekrétumnak odaadása és megtartaniakarása között, melyet fejtegetésünk kezdetén úgy próbáltunk leírni, mint anális és uretrális törekvések közötti küzdelmet. Legvégül tehát az egész genitális harc egy kiválasztási termék körül dúl, a harcot befejező ejakulációkor pedig a termék elválik a férfi testétől, megszabadítván azt a szexuális feszültségtől, egyszersmind azonban biztonságba és jólétbe is juttatva azt a női test belsejében. Épen ez a gondoskodás indít bennünket arra, hogy e z e n e x k r é t u m és a z é n között is feltételezzünk egy a z o n o s í t á s i f o l y a m a t o t, úgy, hogy

most már a közösülésben három azonositási folyamat szerepel: az egész szervezetnek azonosítása a genitáléval, azonosítás a partnerrel és azonosítás a genitálszekrétummal.[1]

Ha most már áttekintjük a nemiség fejlődését az újszülött dudálásától (ujjszopásától) kezdve, a genitális onániánál mutatkozó önszeretésen át a heteroszexuális közösülési aktusig és tekintetbe vesszük az ennek azt a bonyolult azonosítási folyamatát a pénisszel és a genitális szekrétummal, úgy végül azt látjuk, hogy ennek az egész fejlődésnek, tehát a közösülési aktusnak is, nem lehet egyéb célja, mint az ennek eleinte tapogatódzó, később mind céltudatosabb, végül részben sikeres kísérlete arra, hogy v i s s z a k e r ü l j ö n a z a n y a t e s t b e, ahol az élőlény számára oly kínos szakadás az én és a külvilág között még nem volt meg. A közösülés ezt az időleges regressziót háromféle módon éri el: az egész szervezet csak h a l l u c i n a t o r i k u s a n, az álomhoz hasonlóan; a pénisznek, amellyel az egész szervezet azonosítja magát, ez már részlegesen, avagy s z i m b o l i k u s a n is sikerül; de csak a genitális szekrétumnak van meg az az előjoga, hogy az én és narcisztikus alteregoja: a genitále képviseletében r e á l i s a n is elérje az anyaméh belsejében való helyzetet.

---

[1] Hogy egy közelfekvő ellenvetésre feleljek, hangsúlyozni akarom, hogy ezek a fejtegetések kizárólag a férfira vonatkozó egyszerűbb viszonyokat tárgyalják. Később fogom megkísérelni, hogy bebizonyítsam ennek a felfogásnak alkalmazhatóságát a női nem sokkal bonyolultabb viszonyaira is.

A természettudomány nyelvén szólva, összefoglalásképen azt mondhatnók, hogy a nemi aktus a szóma és az ivarplazma egyidejű kielégülését célozza és éri el. A szóma számára az ejakuláció terhes kiválasztási anyagoktól való megszabadulást jelent, az ivar (nemi)-sejteknek pedig a számukra legkedvezőbb környezetbe való behatolást. A pszichoanalitikus felfogás azonban azt tanítja, hogy a szómában a genitális szekrétummal való azonosítása folytán nem csupán egoisztikus feszültséget levezető tendenciák elégülnek ki, hanem a szóma egyúttal élvezi az ivarsejtek reális kielégülését is, mint hallucinatorikus és jelképes (részleges) visszatérést a születéskor csak kelletlenül elhagyott anyaméhbe. Ezt tekintjük az egyén szempontjából a közösülés libidinózus részének.

Ha a genitális folyamatot ilyen, mondhatnám „bioanalitikus" szempontból világítjuk meg, érthetővé válik, hogy az Ödipusz-vágy, az anyával való párosodás vágya, miért tér vissza oly rendszerességgel, és egyhanguságában szinte fárasztóan, mint centrális törekvés a neurotikus férfiak analizisében. Az Ödipusz-vágy lelki kifejezője egy sokkal általánosabb biológiai tendenciának, amely az élőlényeket a születés előtt élvezett nyugalmi állapotba való visszatérésre készteti.

Az élettan egyik legszebb feladata volna azoknak az organikus folyamatoknak a kikutatása, amelyek az egyes erotizmusok genitális erotikává összegeződését lehetővé teszik. A fentebb kifejtett hipotézis szerint minden alkalommal, amikor egy

szerv nem hódol közvetlenül örömtörekvéseinek, hanem lemond azokról a szervezet javára, anyagok válnak ki belőle, vagy beidegzési kvantitások és kvalitások tolódnak el más szervekre, és végül a nemi szervre. Ennek feladata aztán a kielégülési aktusban kiegyenlíteni minden szerv szabadon lebegő kínfeszültségét.

A mondottakból a biológiára egy nem kevésbbé súlyos feladat hárul, az t. i., hogy kutassa, milyen úton-módon egyesülnek vagy milyen módon befolyásolják egymást a nemi aktusban az ivarplazmának és az individuális szómaplazmának eredetileg egymástól független kielégülési törekvései. Továbbá, melyek azok az onto- és filogenetikus okok, amelyek annyi élőlényt késztetnek arra, hogy legnagyobb kielégülésüket épen a közösülési aktusban keressék, ami az előbbi fejtegetések szerint voltaképen az anyaméhbe való visszatérés vágyának megnyilvánulása.

III.

AZ EROTIKUS VALÓSÁGÉRZÉK FEJLŐDÉSFOKAI.

Egy korábbi dolgozatban, mely a növekvő gyermek valóságérzékének fejlődésfokairól[1] szól, arra a feltevésre jutottam, hogy az ember születése pillanatától folyton az anyaméhben elfoglalt helyzet visszaállítására törekszik, és hogy ehhez a vágyhoz mágikus-hallucinatórikus módon, pozitív és negativ hallucinációk segítségével, rendületlenül ragaszkodik. A valóságérzék teljes fejlettségét e felfogás szerint akkor éri el, ha véglegesen letesz erről a regresszióról és helyette a valóságban talál kárpótlást. De ezen a fejlődésen csak személyiségünk egy része megy keresztül; alvásunk és áloméletünk, szexuális és fantázia-életünk mindvégig amaz ősi vágy teljesülésére törekszik.

A következőkben, mintegy az előbbi gondolatsor kiegészítéseképen, megkisérlem leírni a szexualitásnak F r e u d vizsgálataiból ismert fejlődési fázisait, olyformán képzelve azt el, hogy az bizony-

[1] „A valóságérzék fejlődési fokai". Szerző „Ideges tünetek" című könyvében. Budapest, 1913. Megjelent ez ezenkívül a következő gyüjteményes munkáimban is: „Bausteine zur Psychoanalyse" Bd. I—II. (Leipzig und Wien, 1927.) és „Further Contributions to Psychoanalysis" (London, New-York, 1927).

talanul tapogatódzó, de mind világosabbá váló kísérletezés az anya testébe való visszatérésre. Szerintem az egész fejlődés végső fázisa, a genitális funkció kialakulása: a „valóságfunkció“ erotikus párhuzama, tehát elérése az „erotikus valóságérzék“-nek. Ugyanis, mint ahogy az előző fejezetben már jeleztem, a közösülési aktusban valóban sikerül — habár csak részlegesen — visszatérni az anyaölbe.

A gyermekkori szexualitás első, orálerotikus organizációs fokán még a gondozó személyek ügyelnek arra, hogy megmaradjon az intrauterin helyzet illuziója; gondoskodnak melegről, sötétségről, zavartalanságról, melyre a gyermeknek ez illuziója fenntartása érdekében szüksége van. A kiválasztási funkciók egyideig teljesen zabolátlanok, az újszülött aktiv működése lényegében mindössze a szopásra szorítkozik. De még a szeretetnek ezt az első tárgyát is az anya kényszeríti a gyermekre, úgy, hogy azt mondhatjuk, a gyermek primär szerelme tulajdonképpen „passziv tárgyszeretés“. A szívás ritmusa mindenesetre megmarad, mint lényeges alkatrésze minden későbbi erotikus funkciónak és felfogásunk szerint amfimiktikusan beolvad a maszturbáció és a koitusz aktusába is. A dudálás (Lindner) vagy kéjszopás, ennek az időszaknak libidinózus működése és egyúttal az erotika első problémája, mely elénk tárul. Mi készteti a gyermeket arra, hogy a szopás műveletét jóllakás után is folytassa; mi az öröm ebben a műveletben? Ám ne engedjünk a kísértésnek, hogy ezt a talányt és vele együtt az erotika lélektanának

alapvető kérdését már mostan próbáljuk megoldani halasszuk el ezt addig, míg a többi erotizmusokat is behatóbban megvizsgáltuk.

A csecsemő tulajdonképpen az anya ektoparazitája, aminthogy magzatkorában endoparazitaként élősködött benne. Amilyen kiméletlenül terpeszkedett az anya testében, tápláló gazdáját végül is arra kényszerítve, hogy kitegye a szűrét a szerénytelen vendégnek, épen olyan aggressziven viselkedik később a szoptató anyával szemben is. A szopás békés orálerotikus szakából egy kannibalisztikus fázis bontakozik ki. A gyermek rágóeszközöket fejleszt és ezekkel szinte felfalná a szeretett anyát, aki végül is kénytelen elválasztani őt. Úgy gondolom, hogy ez a kannibalizmus nem csak az önfenntartás céljaira szolgál, hanem hogy a f o g a k egyúttal libidinózus törekvés fegyverei is, e s z k ö z ö k, a m e l y e k k e l a g y e r m e k b e f ú r ó d n i i g y e k s z i k a z a n y a t e s t é b e.

Az egyetlen, de az analitikus számára nagyon súlyos érv e merész hipotézis mellett az az egyértelműség, amellyel álmokban és neurotikus tünetekben ismétlődik a hímvessző és a fog szimbolikus azonossága. Felfogásunk szerint a fog tulajdonképpen őspénisz is, amelynek libidinózus szerepéről a gyermeknek az elválasztáskor le kell mondania.[1] Ezek szerint tulajdonképen nem a fog a

---

[1] Egy kétéves gyermek, mikor figyeli a kisöccse szoptatását, azt mondja: „*A Dani húst eszik*“. — A zsidók ama szigorú tilalma, hogy húsos és tejes ételeket egyszerre nem szabad fogyasztani, talán csak arra szolgál, hogy az elválasztást biztosítsa.

pénisz szimboluma, hanem a később kifejlődő pénisz szimboluma az ősibb fúróeszköznek, a fognak. Ennek a felfogásnak paradox volta enyhül talán, ha tekintetbe vesszük, hogy minden szimbolikus kapcsolatot megelőz az azonosítás olyan stádiuma, amelyben két dolog egymást kölcsönösen helyettesítheti.

A „kannibalizmus" részben tartalmazza már mindazokat az aggressziv elemeket, melyek az utána következő szadisztikus-anális organizációban oly világosan nyilvánulnak meg. Az anális libidónak feltünően szoros kapcsolata a szadizmus megnyilatkozásaival előbbi fejtegetésünk értelmében egy eredetileg „kannibalisztikus" aggresszivitás eltolása a bélműködésre. Ennek az eltolásnak forrása az a kelletlenség, amellyel a gyermek az ápolóitól megkövetelt tisztasági szabályok betartásának kényszerére válaszol. A korábban orálerotikus úton megkísérelt „anyaregresszió"-t sem adja fel ebben a szakban sem, itt mint a bélsár azonosítása a gyermekkel, azaz önönmagával, tér vissza, mintha befelé fordult volna a gyermek, libidója orálerotikus agressziójának eléggé megrázó visszautasítása után, mely őt anyja részéről érte. Igy most maga lévén anya és gyermek (béltartalom), függetlenítheti magát libidinózus tekintetben ápolójától (anyjától). Ez talán végső oka azoknak a dacos jellemvonásoknak, amelyekké a szadisztikus-anális libidó át szokott változni.

A maszturbációs időszak a libidónak önálló fejlődési fázisa, tehát meg kell különböztetnünk, mint a genitális zóna elsőbbségének első szaka-

szát.[1] Analiziseink egyértelmüen azt mutatják, hogy a maszturbációhoz nagymennyiségű anális és szadisztikus libidó társul. Igy tehát végig követhetjük az aggressziv komponens eltolódását az orális fázisról, az análison keresztül a genitális fázisig. Azonban a maszturbációnál a „gyermek = béltartalom" szimbolikus azonosságát felváltja a „gyermek = pénisz"-szimbolum, mikor is a fiúnál a kéz szimbolikusan a női genitálét képviseli. Feltünő, hogy a gyermek szerepe a két utolsó fázisban szubjektive kettős, ez bizonyára összefügg a gyermeki biszexualitással. Mindenesetre rendkívül fontos a teljesen fejlett genitális libidó megnyilvánulásainak megértéséhez, hogy minden ember, akár férfi, akár nő, a saját testével meg tudja játszani az anya és a gyermek kettős szerepét.

Az infantilis libidó fejlődésének vége felé a gyermek a passziv tárgyszeretés, a kannibalisztikus aggresszió és az introverzió után visszatér az eredeti tárgyhoz, az anyához, de most már alkalmasabb támadófegyverrel. A merevedésre képes hímvessző meg is találná az utat az anya testéhez és el is érné ezt a célt, ha a nevelési tilalmak, talán egy speciális elhárító tendencia is, vagy a félelem nem vetne hamarosan véget ennek a koraérett Ödipusz-szerelemnek.

Lemondunk az ezután következő periódusok, a latencia és a pubertás idejének leírásáról, hiszen kitüzött feladatunk csak annak a kimutatása volt, hogy a szexualitás állandóan megtartja ontogené-

[1] Újabban Freud egy külön fallikus organizációs fázist írt le. Int. Zeitschr. für Psa. 1923.

zisében az anyaölbe való visszatérésre irányuló tendenciát és hogy a genitális organizáció, mely ezt a kívánságot úgyszólván meg is valósítja, megfelel az erotikus valóságérzék legmagasabb fejlődési fokának. Az első sikertelen orális kísérletet az anyaöl visszaszerzésére követik az analitás és a maszturbáció úgyszólván autoplasztikus periódusai, melyekben az ember az elvesztett tárgyért a saját testén keres fantáziapótlékot; azonban csak a férfi közösülési szervének segítségével történik az első komoly kísérlet arra, hogy ezt a tendenciát ismét alloplasztikusan, először magán az anyán, majd a környezete más asszonyain megvalósítani próbálja.

Annak a feladatnak, hogy a végső nemi aktust úgy ábrázoljuk, mint a korábbi erotizmusok amfimiktikus összegezését, csak nagyjából tudunk eleget tenni. Az aggressziv impulzusok a nemi aktusnál a tárgy megszerzésében és a behatolásnak erőszakosságában nyilvánulnak meg. Az anális és orális erotika felhasználásáról a genitalitással szorosan összefüggő parentális (szülési) erotika kialakulásánál a női szexualitás fejlődési útjainak immár el nem odázható tárgyalása kapcsán próbálunk most magyarázatot adni.

A férfi genitális szexualitásának fennebb nagy vonásokban vázolt fejlődése a nőnél meglehetős váratlan megszakítást szenved. Ezt az erogeneitás áttevődése a klitoriszról (női pénisz) a hüvely üregére jellemzi. Pszichoanalitikai tapasztalatok azonban arra a feltevésre késztetnek, hogy a nőnek nemcsak a hüvelye, hanem egyéb testrészei is, a

hisztéria bizonysága szerint is, genitalizálódhatnak, főként a mellbimbó és környezete. Valószínű, hogy a szoptatásnál valamennyire kielégül az elvesztett immissziós és ejakulációs kéj, mint ahogy a mamilla is egész világosan mutatja a merevedésre való képességet. Úgy látszik azonban, hogy tekintélyes mennyiségű anális és orális erotika tolódik el a vaginára is, melynek sima izomzata úgy görcsös összehúzódásaiban, mint perisztaltikájában utánozni látszik az orális ingressziós és az anális retenciós kéjt. Míg általában a férfi genitális vezérlő zónája uretrálisan színezett, a nő főleg az análitásra regrediál, amennyiben nála a koituszban a pénisz, az ondó és az abból fejlődő magzat megtartásán van a hangsúly. (Parentalerotika). Azonban a nőnek az anyaölbe való visszatérésre irányuló részben feladott férfias vágya is felbukkan, de csupán elképzelésekben, például abban, hogy koitusz alatt képzeletben azonosítja magát a pénisszel biró férfival, hogy hüvelyében olyan érzés van, mintha pénisze volna („üreges pénisz") és végül, hogy azonosítja magát a testében fejlődő gyermekkel. A férfias agresszivitás a nemi aktus türésének örömévé válik a nőnél (mazochizmus), amely egyrészt archaikus ösztönökre (Freud halálösztöne), másrészt a győzedelmes férfival való azonosításra utal. Ezek a térbelileg távoleső, genetikusan túlhaladott és most másodlagosan újból megszállt kéjmechanizmusok, úgy látszik, vigaszul szolgálnak a női nemnek az elveszett péniszért.

Az eredetileg férfiasan aktiv nőnek passzivitásba való fordulását általánosságban így képzel-

hetjük el: a női pénisz (klitorisz) genitalitása regresszive visszahúzódik az egész testre és az egész énre, ahonnan — mint feltesszük — valamikor amfimiktikusan származott, úgy, hogy a nő ismét a szekundér narciszmus hatalmába kerül; erotikájában inkább gyermekké lesz, oly lénnyé, aki még szívesen ragaszkodik ahhoz az elképzeléshez, hogy e g é s z é b e n b e n n e v a n m é g a z a n y á b a n. Igy aztán könnyen azonosíthatja magát a testében élő magzattal (illetve a hímvesszővel, mint annak szimbolumával) és áttérhet a tranzitiv behatolás élvezetéről az intranzitivre (a passzivitásra). A női test szekundér genitalizálódása magyarázza annak nagyobb hajlamosságát a konverziós hisztériára is.[1]

Ha figyelemmel kísérjük a nő genitális fejlődését, azt a benyomást nyerjük, mintha az az első közösülésnél gyakran még egészen fejletlen volna. Az első közösülési kísérletek úgyszólván csak véres erőszaktevések. Csak később tanulja meg a nő a nemi aktust passzive elviselni, még később, hogy örömnek érezze, vagy aktive részt is vegyen benne. De az egyes nemi aktusnál is megismétlődik a kezdeti ellenkezés a megszűkülő vagina izomzatának ellenállása formájában; később lesz csak a vagina síkos és könnyen átjárható és csak az aktus legvégén állnak be azok a kontrakciók, melyek a szekrétum és a pénisz bekebelezését célozzák (szerepel itt talán kasztrációs tendencia is). Ezek a megfigyelések, valamint bizonyos filogenetikai megfontolások, melyekkel később behatóbban foglalko-

[1] L. „Hisztériás materializációs tünemények". Szerző „Hisztéria és patoneurózisok" c. könyvében. Budapest, 1919.

zunk majd, arra a felfogásra késztetnek, hogy a közösülés egyúttal a nemek harcának egyéni megismétlése. A vesztes fél a nő, aki átengedi az anyaölbe való visszatérés előjogát a férfinak, maga beéri fantáziatermékekkel, legkivált a gyermek befogadásával, kinek boldogságában osztozik.[1] A szülésben a nő számára viszont, Groddeck pszichoanalitikus megfigyelései szerint, a kinzó fájások mögött olyan öröm is rejtőzik, melytől a férfinem elesik.

Eme megfigyelések a perverzek kielégülési formáira és a pszichoneurotikusok tüneteire új világosságot derítenek. Ezeknek a szexuális fejlődés alacsonyabb fokán való rögzítettsége ugyancsak tökéletlen formában való megközelítése az erotikus valóságfunkció végcéljának, ami nem más, mint az intrauterin helyzet genitális megismétlése. De még az aktuálneurotikus alaptípusok, a neuraszténia, amely korai ejakulációval társul, a szorongásos neurózis, mely túlzott visszatartásra való hajlamossággal jár együtt, megmagyarázhatók most már, részben uretrális, részben anális alkatrészek túlburjánzásával; az ebből származó impotencia pedig analitikusan visszavezethető az intrauterin helyzettől való félelemre. Rank neurózisok analizisére vonatkozó újabb, részben túlságba menő kutatásait („Trauma der Geburt“, 1924) úgy szeretném értékesíteni, mint az itt képviselt genitális teória kibővítését.

---

[1] Röviden ez az általam megkísérelt konstrukció, melyre Freud „Tabu der Virginität“ című munkájában hivatkozik. (Samml. kl. Schriften zur Neurosenlehre IV. 1918. 247. old.)

Nem kételkedem benne, hogy ez a gondolatmenet az állatok nemi életének megfigyelésében döntő megerősítésre talál majd és csak azt sajnálom, hogy nem vagyok eléggé járatos a tudománynak ebben az ágában. Az a kevés, amit tudok, támogatni látszik felfogásomat a maternális regressziós ösztön egyetemességéről és a közösülésről, mint annak megvalósulásáról. Például utalhatok arra, hogy némely állat a nemi aktust szinte a végtelenségig meghosszabbítja.[1]

---

[1] A pók koitusza hét óra hosszat, a békáé négy hétig is eltart. Régóta ismeretes a nemeknek állandó egyesülése némely parazitánál, melyeknél az is előfordul, hogy a hím egész életét a nőstény uteruszában vagy garatjában tölti. Az erotikus valóságérzék kifejlődésének magas fokát érik el azok a paraziták is, melyek eltartásuk egész gondját a gazdára bízzák és melyeknek organizációja úgyszólván a nemi funkció szolgálatában merül ki.

IV.

A NEMI AKTUS EGYES MOZZANATAINAK ÉRTELMEZÉSE.

E vizsgálatok után érdemes a neurotikus tünetek analizisének mintájára elemzés alá venni a nemi aktus egyes mozzanatait, melyek közül eddig csak az ejakulációt vettük tüzetesebben szemügyre. Itt van mindenekelőtt az e r e k c i ó, amelyet a genitalitás anyaölelméletéből már első hallásra meglepően értelmezhetünk. Feltehetjük, hogy a makk á l l a n d ó b e h ü v e l y e z é s e nyálkahártyába (fityma) tulajdonképen az intrauterin állapot kicsinyített mása. Mikor aztán a genitáléban felgyülemlő feszültség fokozódása a makkot, a pénisz legérzékenyebb részét (amely felfogásunk szerint az egész én narcisztikus képviselője), az erekció által kilöki védett nyugalmi helyzetéből, azt mintegy megszüli: az ezáltal hirtelen erősbödő kín érthetővé teszi azt a késztető vágyat, hogy a pénisz elvesztett helyét egy más hüvelybe hatolással pótolja, azaz, hogy az eddig autoerotikusan élvezett nyugalmat a reális külvilágban, most már valóban egy női test belsejében keresse.

Az ember genitális aktusánál hosszabban tartó f r i k c i ó előzi meg az ejakulációt. Hogy ezt megértsük, kissé messzebbre kell visszamennünk.

Némely állatnál a zoológusok különös reakciómódot észleltek: az autotomiát. Ennek a lényege az, hogy az állat azon szerveit, amelyeket túlságos erős inger ér, vagy melyek neki más módon fájdalmat okoznak, különleges izommozgásokkal egyszerűen leválasztja testéről, azaz a szó szoros értelmében „elejti". Vannak például férgek, amelyek ilyen körülmények között arra is képesek, hogy az egész belüket kilökik a testükből, mások teljesen szétszakadnak apró darabokra. Általánosan ismert az a könnyedség, amellyel a gyík farkát üldözője kezében hagyja, hogy aztán hamarosan regenerálja. Ebben a reakcióban határozottan minden élőlény egyik alapvonását találhatjuk meg és feltehetjük benne az elfojtás biológiai előfutárját, amelynek lényege: pszichikus menekvés kínos érzetek elől.

Mondtuk már, hogy azoknak a kín-kvalitásoknak és kvantitásoknak az összessége, melyeket az organizmus, szervei hasznos működése érdekében elintézetlenül félretolt, a genitáléban gyülik meg s belőle vezetődik le. Ez a levezetés az autotomiára való tendencia értelmében nem lehet más, mint a feszültségben levő szerv eldobására irányuló szándék. Az „én" szempontjából az ejakulációt, mint kínt okozó anyagok efajta kiválasztását írtuk le; hasonló tendenciát láthatunk az erekcióban és a frikcióban is. Az erekció sem más talán, mint tökéletlenül sikerült leválasztási tendenciája a kínkvalitással megterhelt genitálénak. Az ejakulációs aktushoz hasonlóan itt is az elválás-megtartás tenden-

ciáinak harcát vehetjük fel, ez azonban itt nem az elszakadási tendencia győzelmével végződik.[1] Vagy úgy is vélhetnők, hogy a nemi aktus kezdetben a genitále teljes leválasztására, afféle önkasztrációra törekszik, de aztán megelégszik a szekrétumtól való megszabadulással. Az állatok változatos nemi viselkedése módot nyujt rá, hogy extrém példákon figyelhessük meg ennek a harcnak különböző kimenetelét. A *dasypus* nevű öves állat egy, testéhez képest óriási péniszt mélyeszt a nőstény szervébe; a zsiráf pénisze ellenkezőleg behatoláskor teleszkópszerűen megvékonyodva, fonálban végződik, amelyen át az ejakulátum egyenesen az uteruszba ömlik.

A genitális frikcióra késztető vágy arra vall, hogy az egész testből összegyült kín a genitálén viszketés formájában halmozódik fel; ez aztán valami vakaródzásfélére szünik meg. Feltehetjük, hogy a vakaródzási reflex archaikus maradványa az autotomiára való tendenciának, azaz kísérlet arra, hogy a viszkető testrészt a körmünkkel egyszerűen leszakítsuk magunkról. A viszketési inger valóban többnyire csak a viszkető testrész véresrevakarása után szűnik meg, tehát szövetrészek valóságos letépése után. Valószínű, hogy a frikció, erekció és ejakuláció vehemensen kezdődő és aztán enyhülő autotomiás folyamat, mely az egész szerv „elejtésének" szándékával kezdődik, aztán megelégszik a vakarással (dörzsöléssel), végül be-

---

[1] Az autotomia-tendencia adja végső magyarázatát a foghúzásszimbólum alkalmazásának az ondóveszteség és a születés képzeteinek helyébe.

éri a folyadékkiválasztással. Ezzel természetesen csak a folyamat egyik (én, szóma) részét jellemeztük; az ivarplazma, illetve libidó részéről ugyanez a folyamat csökkenő hevességű szándék az anya testébe való visszatérésre.

A genitális önkasztrációs tendencia mélyebb indítóokaira még vissza fogok térni, itt még csak azt jegyzem meg, hogy az állatvilágban számtalan példáját láthatjuk a tényleges önkasztrációnak, amikor nemcsak a szekrétum válik le, hanem a pénisz tényleg leszakad. Utalhatunk itt talán az autotomia csökevényeként a *canidák* péniszének gyűrűszerű megduzzadására; ezáltal a hím a nőstényen „lógva" marad, ami a megfigyelőben a leszakadás lehetőségének gondolatát ébreszti.

A párzást megelőző hódítási munka az embernél a kulturfejlődés folyamán jórészt a felismerhetetlenségig elhalványult, úgy, hogy annak eredeti jelentőségét megint csak az állatmegfigyelésből ismerhetjük fel. Említettük már, hogy az anyaölbe való visszatérés centrális törekvésében mindkét nem egyformán részes. A hódításnak eszerint nem lehet más célja, mint hogy a férfi a nőt a saját reális kielégülési szándékának feladása vagy korlátozása által a nemi aktus elviselésére birja. Állításom támogatására felhozhatom Darwinnak két megjegyzését, aki e kérdésekben bizonyára mérvadó. „A jelenségek", — így mondja egy alkalommal — „azt a hitet keltik bennünk, hogy a nőstény nem azt a himet választja, mely a legvonzóbb a számára, hanem amelyet legkevésbbé utál." Ebben a felfogásban kifejezésre talál a him

általunk hangoztatott előnyös helyzete a nemi aktusban. Más alkalommal azt állapitja meg Darwin, hogy a nemi variáció, a nemi „dimorfizmus" értelmében, mindig a hímnél kezdődik, ha talán később részben a nőstény is átveszi a kezdeményező szerepét. Mindez kitünően egyezik Freud azon megjegyzésével, hogy tulajdonképen minden libidó férfias, akkor is, amikor (mint például a nőnél) passziv kielégülési céljai vannak.

Feltevésünk szerint az eredetileg csak a himet megillető másodlagos ivarjellegek fegyverek abban a harcban, amely a körül dúl, hogy a harcoló felek közül melyik tudja — kárpótlásul az anyaölért — kierőszakolni a másik testébe való behatolást. Ha ármost ezeket a fegyvereket hatásosságuk szempontjából vizsgáljuk, azt látjuk, mind arra való, hogy a nőstényt nyilt erőszakkal engedelmessé tegye, vagy hipnotikus fascinálással megbénítsa. A harcieszközök első fajtájához tartoznak például a békahímnek párzási időben hüvelykujján képződő bőrkeményedései, melyekkel a nőstény hónaljába fúrja be magát; ebben az értelemben hat a hím nagyobb testi ereje; vagy bizonyos csúszómászóknál a himek viselkedése, melyek közösülés alatt elülső végtagjukkal a nőstény fején dobolnak, hogy azt megadásra bírják. Még gyakoribb eset a nőstény megfélemlítése ráijesztéssel, a férfi egész testének vagy egyes részeinek felfujásával (varangy, kaméleon), hatalmas bőrlebenyek, husos leffentyük, begyek szétnyitásával (madaraknál), az orrnak hirtelen meghosszabbodása és felállításával

(Darwinnak a „tengeri elefánt"-on tett megfigyelései). Egy fókafaj *(Cristophora cristata)* himje párosodás idején sapkát fejleszt ki önmagán, mely nagyobb, mint a feje. Ismert módszer a nőstény megszelidítésére a bömbölés és a ráordítás (macskák). Hasonlóan hat egy maláji gyíkfajta himjének a módszere, mely a párzási időszakban magasra emelt felsőtesttel közelíti meg a nőstényt, miközben erősen felfujt gégetasakján sárgásvörös alapon fekete folt jelenik meg. De a hódításnak ez a módja, úgy látszik, a rémítésen kívül az ámulatbaejtés elemeit is tartalmazza a szépérzék felkeltése által; ennek hatásosabb módjai: a színpompa, a hangot adó szervek működtetése, a fénygerjesztés (szentjánosbogár), a táncok, a faroknak legyezőszerű szétnyitása, sok madár éneke, röpte és csalogató csattogása.

A legközelebbi analógia, mely ezeknek a dolgoknak megfigyelésekor felötlik, a hipnózissal való hasonlatosság. Pszichoanalitikai megfigyeléseim alapján kétféle módot kellett megkülönböztetnem, melyek hipnotikus engedelmesség előidézésére alkalmasak, az anya- és apahipnózist;[1] az előbbi ráijesztéssel bénítja meg áldozatát, az utóbbi behizelgéssel. Mindkét esetben a gyenge gyermek színvonalára esik vissza a hipnotizált. A révületbe ejtettek sajátságos katalepsziás magatartása arra a feltevésre késztet, hogy ez a regresszió még mélyebbre is nyulik: az intrauterin helyzet mása.

---

[1] „Indulattétel és magábavetítés". Szerző „Lelki problémák" c. könyvében. Budapest, 1911.

(B j e r r e.) Hogy a hím másodlagos ivarjellegei közt oly gyakran megvan a szépség, általam nőiesnek ítélt jegye, hogy oly gyakran elsajátítja a dajkálás, elaltatás nőies funkcióját, az az ivaros úton szaporodó individuumok általános biszexualitását tekintetbe véve, nem is olyan csodálatos. Feltesszük tehát, hogy a nőstényt, meghódításakor, az anyaölbe való regresszió hipnózisa kábítja el és e boldogító helyzet fantáziája kárpótolja őt a nemi aktus önmagában véve kínos eltüréséért. Ha a zoológusokkal egyetértően a testnek azokat a nemi vonatkozású részeit, melyek nem vesznek részt a nemi mirigyek termelőmunkájában, a nem másodlagos jeleinek tartjuk, akkor tulajdonképen a közösülési szerveket, a péniszt és a vaginát is ilyennek kell ítélnünk. És valóban az a benyomásunk, hogy a nemiszervek mutogatása, a kifejlő pénisz, a feltárt vagina már magukbanvéve is fascinálóan hatnak azaz: a szemlélő partnerben az intrauterin helyzet fantáziáját kelthetik.

A csábitás fegyverei között különös fontosságuak bizonyos i l l a t o k. A macskák párosodásánál ismerjük a valeriánaszag szerepét, ismerjük a bak és mosusz szagát, a pillangónőstény vonzóerejét, mellyel, amint megfigyelték, a hímeket sok kilométernyi távolságra eső rétről is a városba tudja csalni. De kétségtelen, hogy magasabbrendű állatokra is izgatóan hat a női nemiszerv specifikus szaga, talán azáltal, hogy ez az illat felkelti az anyaméh utáni vágyat. A házinyúl például impotenssé válik, ha szaglóidegeit átvágják. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a legelső, tehát

az egész életre legnagyobb jelentőséggel bíró érzéki benyomások a gyermeket a születés alatt, tehát a szülőcsatornában és a körül érik. (Groddeck.)

Igen kevéssé figyelték meg eddig a párosodók lelki viselkedését a nemi aktus alatt átélt emóciók közben. Mintha az ember ezekben az indulatokban őrizné legnagyobb titkait, szinte leküzdhetetlen szégyenérzet gátolja abban, hogy erről bármit is közöljön. Még a pszichoanalitikus explorációnál is, amelyben minden érzést el kell mondani, csak a legvégén tanulja meg az analizált, hogy a nemi aktus alatt érzett izgalmi lefolyást is leírja, holott már régen megszokta, hogy annak objektív lefolyását fenntartás nélkül elmondja. Amit erről alkalomadtán megtudtam, a következő: Elejétől végig valami kényszerű vonzás uralkodik az emberen és húzza a partner felé; az egyén arra törekszik, hogy a távolságot maga és partnere között minden lehető módon csökkentse (v. ö. az előbbiekben kiemelt tendenciával az „áthidalásra", ú. m. csók, ölelés). Kénytelenek vagyunk azt állítani, hogy a kölcsönös vonzás nem más, mint annak a fantasztikus tendenciának megnyilvánulása, hogy a partner testével szinte összeforrjon, vagy hogy talán egészében (mint az anyaöl képviselőjébe) belefúródjék; a végrehajtott nemi egyesülés ennek a szándéknak csupán részleges megvalósítása. Az a feszültség, melyet a partnerek eközben éreznek, tulajdonképen kínos és csak a bekövetkezendő közeli oldódás reménye teszi azt végül élvezetessé. Ez a kínos feszültség sokban hasonlít a szorongáshoz, amelyről különben Freud óta tudjuk, hogy

mindig a születéskor érzett megrázkódtatás kínos szenzációját is ismétli.

Úgy látszik, fiziológiai jelenségek magyarázatánál is meg kell barátkoznunk egy és ugyanazon folyamat túldetermináltságának gondolatával, amint azt a pszichoanalizis a lelki folyamatokra nézve tanítja. Minél behatóbban vizsgáljuk a párosodás lefolyását, annál nyilvánvalóbb, hogy az nemcsak örömteli folyamat (tehát a boldog intrauterin helyzet eljátszása), hanem kínos élményeket is reprodukál (valószinűleg az első, születési szorongási élményt). Még valószínűbb, hogy ezek az indulatok nem rendszertelenül nyilvánulnak meg, hanem történelmileg meghatározott sorrendben. A kínos feszültség fokozódása és annak tetőpontja, az orgasztikus kielégülés, ezek szerint két ellentétes irányú törekvés egyidejű ábrázolása: megismétli a megszületés kínos élményét annak szerencsés kimenetelével együtt és visszaállítja a még egészen zavartalan intrauterin helyzetet, újra behatolva az anya ölébe.

Ezeknek az érzelmeknek legfeltünőbb testi kisérőjelenségei a közösülők légzésében és vérkeringésében mutatkoznak. A légzés észrevehetően diszpnoikus, a pulzus fokozott; csak az orgazmus után áll be a mély, kielégítő fellélekzés és a szívműködés megnyugvása. E zavarokban annak a nagy alkalmazkodási teljesítménynek analogonját láthatjuk, amelyet az oxigénellátás fötális módjának az extrauterin légzéssé való átalakulása igényel. Hogy mehet-e a koitusz és a születési folyamat összehasonlítása odáig is, hogy a közösülés ritmu-

sát, a születési fájdalmak periodikus változásának lerövidített ismétléseként fogjuk fel, egyelőre nem tudnám eldönteni.[1]

Fel kell említenünk még azt is, hogy a koituszt nyilvánvalóan aggresszív indulatok is kisérik. Ez a komponens, melynek útját az erotikus valóságérzék fejlődésfokairól való fejezetben a genitalitásig követtük, a nemi aktus alatt fokozódó hevességű izomakciókban nyilvánul meg, melyeknek nemcsak a szerelmi tárgy fogvatartása a célja, hanem nyilvánvalóan szadisztikus vonásai is vannak (harapás, karmolás). Az újszülött első életnyilvánulásai is azt mutatják, hogy a szülés alatt átélt traumás megrázkódtatás, különösen a szülőcsatornában elszenvedett préselés, nem csupán félelmet, hanem dühöt is vált ki, ami a koitusznál megismétlődik.[2]

A párosodók állapotát az orgazmus alatt és utána az öntudatnak messzemenő szükülése, vagy teljes megszünése jellemzi (normális esetekben már előzőleg is a nemi cél elérésének szándékára szorítkozott a tudatos lelki tevékenység). Az állatvilágból nyert példák még világosabban mutatják a kielégülési érzésre való koncentrációt: hiszen itt néha még a fájdalomérzés is teljesen megszünik. Vannak gyíkfajták, melyek inkább da-

---

[1] A szorongás és a libidó közeli rokonsága egyike Freud alaptételeinek. Már Freud legelső pszichoanalitikai közlései rámutatnak arra, hogy a szorongás neurózis tünetei és a közösülés emóciói lényegükben azonosak.

[2] Lehetséges, hogy a tehetetlen düh érzése egyáltalán integráló része a szorongásnak. — V. ö. a szadizmus eme felfogásával Rank „Trauma der Geburt" c. könyvének „Die sexuelle Befriedigung" fejezetét.

rabokra tépetik magukat, semhogy a nemi aktust félbeszakítsák; gőték (szalamandrák), amelyeket megcsonkításuk sem zavar a párosodásban. A házinyúl orgazmus közben katalepsziához hasonló állapotba esik, önkívületében lefordul és a vaginában tartott pénisszel hosszabb ideig mozdulatlanul fekszik nősténye mellett. Csak következetesek vagyunk, ha ezt az állapotot és az ezt kísérő teljes megelégedettséget és vágytalanságot tekintjük a közösülés céljának, ami az egész egyén számára azt jelenti, hogy az anyaméhbeli létet tudattalanul, hallucinatorikusan elérte; viszont a genitále és az ivarsejtek számára egyidejüleg szimbolikus, illetve reális elérését jelenti az ennek a célnak. Valószínű, hogy ebben a születési trauma szerencsés kiállása is kifejezésre jut. — Az orgazmusnál feltételezett ingerületi megszállás-változásokkal hamarosan bővebben fogunk foglalkozni, érjük be itt ezzel a leírással.

Végül még csak arra kívánok utalni, hogy úgy az embernél, mint sok állatfajnál, a közösülési funkció és az a l v á s közt szoros kapcsolat áll fenn. Ez megfelel teoretikus várakozásainknak, mert úgy az alvást, mint a genitális aktust az intrauterin életbe való regressziónak tekintjük. Ezzel az analógiával és a köztük fennálló különbségekkel még behatóbban fogunk foglalkozni, itt csak azt akarjuk megállapítani, hogy nagyon sok állat, de az ember is a koitusz után szívesen merül álomba. Pszichoanalitikus tapasztalataink szerint a lelki eredetű álmatlanság legtöbb esete a nemi funkció zavaraira vezethető vissza és csak azok megszüntetésével gyógyítható.

V.

AZ EGYÉNI NEMI FUNKCIÓ.

Az a kérdés ezek után, hogy a párosodás lefolyásának és ontogenetikus fejlődésének efajta vizsgálata után mondhatunk-e valamit ennek, az állatvilág nagy részében oly figyelemreméltó egyformasággal periodikusan ismétlődő folyamatnak értelméről is.

Tisztán élettani szempontból a koituszt úgy tekintjük, mint az egész egyéni életen át meg-meggyűlő, minden nem-erotikus szervtevékenységet kísérő, az egyes szervekről „amfimiktikusan" a genitáléra kerülő libidófeszültség kiegyenlítését célzó, periodikusan bekövetkező levezető aktust. A közösülés folyamataiban tehát közrehat minden szerv, de különösen minden, a felnőtt korban már feladott erogén zóna és fejlődésfok mindenfajta kielégületlen libidója a maga egészében. Anélkül, hogy az itt lejátszódó fiziológiai folyamat természetéről bármit is állítanánk, utalunk a közösülési és kiválasztási funkció végső kimenetele közötti analógiára, és feltesszük, hogy az erekciós és ejakulációs folyamatban (amely a nő genitális aktusában is jelezve van) mindaz az autotomiára való törekvés összegeződik, amelynek megvalósítása a „hasznossági funkció"

kedvéért elmaradt. Fejlett genitális funkcióval biró élőlény tehát nem-erotikus cselekvéseiben is jobban tud alkalmazkodni az élet feladataihoz, v á r h a t erotikus kielégüléseivel addig, míg azok az önfenntartási funkciót már nem zavarják meg. Mondhatjuk tehát, hogy a genitále egyúttal „hasznos" szerv is, amely támogatja a valóságfunkció céljait.

A genitális kielégülést követő megszállás-változásokról csak homályos képzeteink vannak és csak az orgasztikus folyamat pszichológiai oldaláról mondhatunk kissé konkrétabb véleményt. Úgy látszik, mintha a közösülés feltételei mellett v á r a t l a n u l és r e n d k í v ü l k ö n n y e n jutna oldódáshoz egy igen magasra fokozott feszültség, úgy, hogy h i r t e l e n feleslegessé válik a megszállási energiák nagy készültsége. Ebből fakad a nagy boldogságérzés, amelyet tehát az élc okozta örömhöz hasonlóan a megszálló energia megtakarítására (F r e u d) vezethetünk vissza.[1] Ezzel az érzéssel párhuzamosan a libidónak „genitofugális" visszaömlése képzelhető el a test szerveibe, tükörképeként ama „genitopetális" áramlatnak, amely a feszültségi fázis alatt az ingerületeket a szervekből a genitáléhoz vezette. Abban a pillanatban, amikor a libidó a genitáléból átömlik a pszichofizikai organizmus egészére, jön létre az a „boldogságérzés", amelyben a szervek hasznos működése

[1] Erre a megtakarításra vezethető vissza a csiklandás kéjes érzése is. Különben is feltehetjük, hogy a legtöbb csiklandós testrész „genitalizált", különösen a hónalj.

megkapja jutalmát és egyúttal ösztönzést nyer újabb munkateljesítményre.[1]

Az orgasztikus kielégülés *az egész szervezetnek úgyszólván kirobbanó genitalizálása*, az egész szervezet *teljes* azonosulása a végrehajtó szervvel a frikció hatása alatt.

De bármennyire vonzó is a párosodási processzus e felfogásmódja a pszichofizikai ökonómia szempontjából, még mindig nem ad felvilágosítást arra vonatkozólag, hogy az állatvilág oly nagy részénél miért vette fel *épen ezt a formát* a nemi energia felhalmozása és levezetése. Amíg erre a kérdésre nem tudunk felelni, addig nem lehet meg az az érzésünk, hogy megtaláltuk az elégséges okot. A pszichoanalizisből azt tanultuk, hogy ezen a hiányon, legalább is a lelki folyamatoknál, segíthetünk, ha a tisztán ontológiai (deszkriptiv-ökonómiai) szemléletet kiegészítjük a hisztorikus-genetikus szemlélettel. Ilyen módon — mint azt már korábban a valóságérzék megnyilvánulási formáinál tettük — a szexualitás ösztönmegnyilvánulásait is megpróbáltuk az antenatális helyzet visszaállítására irányuló törekvésből levezetni: mint kompromisszumot egyrészt ezen, a való életben látszólag teljesen elhagyott, valójában pedig csupán félretolt törekvés, másrészt azon akadályok között, melyek annak a valóságban útját állják. Eszerint a szexuális fejlődés *Freud* által leírt szakaszai úgy

---

[1] A genitopetális libidóáramlásról és annak az *orgazmus*-ban való megfordulásról szóló gondolatot a szerző már a bécsi „onánia-vitában" is jelezte 1912-ben.

tünnek fel, mint folyton megismételt kísérletek e cél elérésére, maga a genitális organizáció pedig egy végleges, bár csak részleges elérése az ösztönkövetelménynek. Azonban úgy látszik, hogy ez az ösztönkielégülés nem közelítheti meg egyenes úton a célját, hanem folyton meg kell ismételnie saját fejlődéstörténetét, tehát még azt az önmagában véve kínos alkalmazkodási harcot is, melyet egy korábbi örömteli helyzet megzavarása miatt kellett megvívnia az egyénnek. Az egyén életében az első és legnagyobb alkalmazkodási küzdelem a megszületés megrázó élménye és az az alkalmazkodási munka, melyre új helyzete kényszerítette. Feltételezzük tehát, hogy a koitusz nem csupán részben fantáziált, részben reális visszatérést jelent az anyaölbe, hanem, hogy tüneteiben a születéstől való szorongás és ennek leküzdése, a szerencsés megszületés is kifejezésre jut. Igaz, hogy a közösülésnél célszerű berendezések gondoskodnak arról, hogy a szorongás nagysága ne haladjon meg bizonyos mértéket és még sokkal nagyobb gondoskodás történik afelől, hogy a szorongás a kielégülési célnak (a nő ölének) hirtelen csaknem teljes elérésével óriási örömmé változzék.

Ezt a feltevést kapcsolatba hozhatjuk azokkal a példákkal, melyeket F r e u d az i s m é t l é s i k é n y s z e r illusztrálására használ fel a „Jenseits d. Lustprinzips“ (1921) című munkájában. Ezen analógia értéke talán azáltal is növekszik, hogy egészen más feltevések alapján vezetett ugyanahhoz az eredményhez.

A t r a u m á s n e u r ó z i s némely tünetét

s a gyermeki játék bizonyos sajátságait Freud azzal a kényszerrel magyarázza meg, mely elintézetlen és intenzitásuk miatt „en bloc" elintézhetetlen ingerületmennyiségek számtalan, de mindig csak kis adagban való lassankénti levezetésére késztet. A koituszt mi is a születési traumá keltette, még mindig elintézetlen „sokkhatás" részleges levezetésének tekintjük; egyszersmind azonban játéknak is, pontosabban: emlékünnepélynek a bajból való megszabadulás örömére s egyben végül a trauma negativ-hallucinatorikus tagadásának is.

A Freud által felvetett kérdésre, hogy kényszer-e vagy öröm-e ez a megismétlés, hogy az örömelven innen vagy túl van-e, legalább is a közösülés ösztönére vonatkozólag nem tudunk egységes választ adni. Úgy véljük, hogy amennyiben a sokkhatást lassanként kiegyenlíti, kényszer, azaz egy külső zavar által kikényszerített alkalmazkodási reakció. Amennyiben azonban a keletkezett zavar negativ-hallucinatorikus tagadása, vagy legyőzésének emlékünnepe: a tiszta öröm-mechanizmusok sorába tartozik.

Sok minden arra mutat, hogy az ösztönerők a szóma és az ivarplazma között egyenlőtlenül oszlottak meg, mintha az elintézetlen ösztönök legnagyobb része az ivarplazmában halmozódott volna fel; tehát legnagyobbrészt belőle indulna ki a traumás ismétlési kényszer, amely így minden egyes ismétlésnél (minden koitusznál) a kín egy részétől szabadítana meg. Kísértésbe esünk, hogy a genitális aktusnál kiütköző önkasztrációs tenden-

ciát arra a törekvésre vezessük vissza, mely a kínt okozó nemi anyagot egészben vagy részletekben a testből kivetni törekszik. Egyúttal azonban gondoskodik a koitusz a szóma egyéni kielégüléséről is, azaz, az életben szenvedett kisebb traumák elintézéséről is, azok játékosan könnyed leküzdésének formájában.

Ebben a játékosságban látjuk a genitális kielégülésnek tisztán élvezeti elemét és ennek a belátásnak segítségével abba a helyzetbe kerülünk, hogy valami általánosabb érvényű véleményt mondhassunk az e r o t i k a l é l e k t a n á r ó l.

Ismeretes, hogy a legtöbb ösztönfunkciót azok a zavarok indítják meg, melyek a szervezetet kívülről érik, vagy amelyek a test belsejében történő szintén zavaró változásokból származnak. A játékösztönöknél azonban, amelyekhez bizonyos értelemben az erotikusokat is sorozhatjuk, az ösztön maga teremti a kínt, csak azért, hogy a megszakítás örömét élvezhesse. A játékosságot és az erotikát tehát az jellemzi, hogy ellentétben a máskor váratlanul bekövetkező kínos helyzettel, először is a kínt csak ismert és mérsékelt adagolásban engedélyezi, másodszor az elhárítási lehetőségről már eleve, sőt gyakran tulontúl gondoskodik. Ebben az értelemben például az éhséget a testi nélkülözés okozta kín elhárítására irányuló egyszerű ösztönnek tekinteném, az étvágyat pedig erotikus párhuzamának; hiszen az étvágynál az a kis nélkülözés a megfelelő kielégülés biztos tudatában inkább előkéj gyanánt jöhet számításba. Ezekután feltesszük, hogy a szexuális berendezések is, különösen a közösülési

funkciók, körmönfont módon úgy alakultak ki, hogy biztosan lehessen számítani a kielégülésre. Tehát a szexualitás is csak *játszik* a veszéllyel. Leirásunk szerint, a genitális szexualitásnál a szervezet egész nemi feszültsége átalakul a *nemi szervek viszketésingerévé*,[1] amely rendkívül könnyen elintézhető; egyidejüleg azonban az egész organizmus anyaméh-visszatérésre irányuló tendenciája is áttevődik egy testrészre, a genitálera, amelyen az minden nehézség nélkül megvalósulhat.

A közösülési aktus tehát azokra a „színjátékok"-ra emlékeztet, amelyekben viharfelhők tornyosulnak, mint az igazi tragédiában, de itt megvan mindig az az érzés, hogy a „vége mégis jó lesz".[2]

Úgy véljük, hogy az ilyen játékos ismétlésnek csak az lehet az indoka, hogy emlékeztet egy kíntól való szerencsés megszabadulásra, amint ez *Freud*-nál is mint a gyermekjáték egyik motivuma szerepel. Az a tény, hogy az embernek sikerült a születés veszedelmes helyzetét túlélnie és az az öröm, hogy az életlehetőséget az anya testén kívül is meg tudta találni, örök időkre emlékezetes marad. Ez készteti arra, hogy periodikusan megismételjen hasonló, bár kisebbített veszedelmeket, csak azért, hogy élvezhesse az elhárítás örömét.

---

[1] Ennek a folyamatnak megfordítása volna a hisztériás konverzió, nemi ingerület áttolódása más testrészek beidegzésére.

[2] Örömmel találtam meg az erotikáról ugyanazt a felfogást *Ossipow* nemrégen megjelent szép művében: „Tolsztoi's Kindheitserinnerungen (1923). Ő is az étvággyal hasonlítja össze a szorongó szexuális örömöt, ellentétben az igazi nélkülözésekkel, például az éhséggel.

Lehetséges, hogy a közösülési aktusban átélt, időleges visszatérés az anyaölbe és mindama veszedelmek egyidejű játékos ismétlése és legyőzése, amit a születés és az élethez való alkalmazkodás harca hoz magával: ugyanolyan értelemben hat felfrissítően, mint az éjszakai alvás regressziója. Az örömelv periodikusan megengedett uralma vigaszul szolgál a nehezen küzködő élőlénynek és erőt kölcsönöz neki a további munkára.

Bevallom, hogy azt a kitartást, amellyel minden elgondolási nehézség ellenére az anyához való regresszió centrális gondolatához ragaszkodom, főleg egy pszichoanalitikus tapasztalatnak köszönhetem. Feltünő, hogy a különböző lelki képződmények (álom, neurózis, mitosz, folklore stb.) milyen következetességgel ábrázolják a koituszt és a születést egyazon szimbolummal: v e s z é l y b ő l, főképen vízből (m a g z a t v í z) v a l ó k i m e n t é s s e l, hogy milyen egyformán az ú s z á s, l e b e g é s, r e p ü l é s szenzációival fejezik ki a koitusz és az intrauterin lét érzéseit s hogy végül milyen gyakori bennük a g e n i t á l e és a g y e r m e k szimbolikus azonositása.[1]

Ezzel, úgy hisszük, az orgazmusban végződő genitális aktus egész értelmét megadtuk. Amikor a rendszerint csak a genitáléra szorítkozó libidófeszültség hirtelen kisugárzik az egész szervezetre, a szervezet egy pillanatra nemcsak együtt

---

[1] Ha felfevésünk valamikor bebizonyosodik, úgy ez megvilágítaná a s z i m b o l u m o k keletkezését is. Az igazi szimbolum t ö r t é n e t i e m l é k értékével bírna, t ö r t é n e l m i r u d i m e n t u m a egykor aktuális cselekvési módoknak, e m l é k m a r a d v á n y o k tehát, melyekre lelkileg és testileg hajlamosak vagyunk visszatérni.

élvez a nemi szervekkel, hanem újból élvezi az intrauterin boldogságot is.

Felfogásunk szerint tehát a közösülés az öröm- és a szorongásos mozzanatok egész sorát egy aktusban foglalja össze: a zavaró ösztön-ingerektől való szabadulás örömét, az anyaölbe való visszatérés örömét, a szerencsésen lefolyt megszületés örömét, másrészt a szorongást, amit a születés alatt kellett érezni és amit érezni kellene a (fantáziált) visszatérés alatt. Mivel a reális visszatérés a genitáléra és a spermára szorítkozik, míg a test többi része sértetlenül megmarad (és a regressziót csak „hallucinatorikusan" csinálja végig): sikerül az orgazmusból minden szorongási momentumot kikapcsolni és a közösülést a legteljesebb kielégülés érzésével befejezni.

Érvelésünk homályos pontja tagadhatatlanul a kielégülési öröm és a fajfenntartási funkció különös egyesülése a közösülési aktusban. El kell ismernünk, hogy az individuumok ontogenézisében erre nincs kielégítő magyarázat. Nézzük most meg, hogy az eddig óvatosan elkerült filogenetikus párhuzam nem visz-e egy lépéssel tovább.

B)
FILOGENETIKAI RÉSZ

VI.

A FILOGENETIKAI PÁRHUZAM.

Azért a merészségért, hogy nekem idegen tudományos területekre török be, már eleve bocsánatot kérek és már itt hangsúlyozottan ki is jelentem, hogy a születés egyéni katasztrófájának és a párosodási aktusban való megismétlésének gondolatát, nem természettudományi tények keltették bennem, hanem ismét csak pszichoanalitikai, különösen a szimbolika területén nyert tapasztalatok. Ha már egyszer számtalan megfigyelés alapján megerősödött bennünk az az előítélet, hogy a lélek és a test szimbolikus vagy indirekt kifejezésmódjai, akárcsak az őskori hieroglifák, egy elsüllyedt vagy más módon meg nem közelíthető történelmet őriznek meg, akkor talán érthető és megbocsátható, ha ugyanazt a jelfejtési módot, mely az individuum történetének megfejtésében oly jól bevált, a fajfejlődés nagy titkaira is alkalmazni merjük. Mesterünk, F r e u d, hasonló kísérleteknél ismételten megjegyezte, hogy nem szégyen az, ha az ember az ismeretlenbe való ilyen kirándulásai alkalmával eltéved. Legrosszabb esetben azon az úton, melyen jártunk, intő táblákat állítanak majd fel, hogy másokat megkíméljenek hasonló tévedésektől.

Az összes ezután következő elmélkedéseknek kiinduló pontja, hogy mindjárt rátérjek, az a rendkívül gyakori eset, hogy a legkülönbözőbb normális és kóros lelki képződmények megnyilvánulásaiban, az egyéni és tömeglélek termékeiben, a hal-szimbolum, azaz a vízben lebegő vagy úszó hal képe, úgy a közösülést, mint az anya testében való helyzetet is kifejezi. Egyik ilyen különösen mély benyomást keltő megfigyelés alkalmából az a fantasztikus ötletem támadt, hogy ebben a szimbolikában a tisztán külsőleges hasonlatosságon kívül, mely a pénisznek a hüvelyben, a gyermeknek az anyaméhben és a halnak a vízben való helyzete között van, nem fejeződik-e ki valami tudattalan filogenetikai tudomás a vízben lakó gerinces állatoktól való származásunkról. Hiszen, amint azt az egyetemen tanultuk, az ember valóban a haltól származik és a híres *amphioxus lanceolatust* minden gerinces állat, tehát az ember őseként is tisztelik.

Miután már ez a gondolat egyszer felmerült, támogatására minden oldalról jelentkeztek — igaz, hogy egyelőre csak nagyon kalandos — bizonyítékok. Hogy volna, — gondoltuk, — ha a magasabbrendű emlősök anyaméhben való létezése csak ismétlődése volna a halidőkből való létezési formának, és a születés nem volna egyéb, mint egyéni rekapitulációja annak a nagy katasztrófának, mely annyi állatot és bizonyára a mi állati őseinket is a tengerek kiszára-

dásakor a szárazföldi élethez való alkalmazkodásra kényszerítette, elsősorban arra, hogy a kopoltyúkkal való légzésről lemondjanak és a levegővel való légzésre alkalmas szerveket fejlesszenek. És ha a nagy mesternek, Haeckel-nek, volt rá bátorsága, hogy a biogenetikai alaptörvényt felállítsa, mely szerint az embrió testének fejlődésében („*palingenesis*") az egész fajfejlődés röviden ismétlődik, akkor miért ne mehetnénk egy lépéssel tovább és miért ne tehetnők fel, hogy az embrió védelmét szolgáló berendezések fejlődésében is (amit eddig a *coengenesis* iskolapéldájaként emlegettek) a fajtörténet egy része, még pedig azoknak a környezetváltozásoknak a története maradt fenn, amely környezetekben az embriogenetikusan jelzett ősök éltek. Mikor aztán fejlődéstani munkákat kezdtem tanulmányozni, azt találtam, hogy hasonló gondolatokat Oken természetfilozófus — Goethe kortársa — már hangoztatott, ezeket azonban tudósabb utódai, Haeckel maga is, erélyesen visszautasították. Haeckel szerint csupán magának az embrió testének fejlődésfázisai birnak történeti dokumentumok értékével, nem áll ez azonban a csiravédelmet szolgáló berendezések állandó fejlődést mutató változásaira. Ezzel ellentétben áll a mi felfogásunk, amely szerint a csiravédelem módja nem teljesen újonnan képződött, vagyis „coenogenetikus" fejlődés, hanem szin-

tén megismétlődés: megismétlődése a fajtörténetben átélt környezeti viszonyoknak. Szóval szerintünk nemcsak az ontogenézis, hanem a csiravédelem fejlődése, a „perigenézis" is kimutathatóan párhuzamos a filogenézissel. (Onto-phylo- és perigenetikus parallelizmus.)

A népszerű íróként ismert, de mint egyéni gondolkodó még nem eléggé méltatott Bölsche képzeletben gazdag és szellemes leírásaiban találunk az itt hangoztatottakhoz hasonló elképzeléseket, bár csak költői hasonlatok és képek formájában. Miután azonban mi egy régebben megjelent kis pszichoanalitikai dolgozatban azt a véleményt képviseltük, hogy az ilyen hasonlatok a tudattalan tudás mélységeiből származnak,[1] fel kellett tennünk, hogy Bölsche, aki különben hű követője és apostola Haeckelnek, ezekben a dolgokban még sincs nagy mesterével egy véleményen. Egy alkalommal a férfi nemiszervéről beszélve azt mondja: „Ez a szerv a multat is magában foglalja. Ez egy Meluzina-szerv. Az emberi lény ebben a szervében még a hallal tart rokonságot, melytől az idők hajnalán elszármazott." Igaz, hogy nem sokáig tart ki e mellett a hasonlat mellett; e függelék eredetét csak mint függelékkérdést („*Anhängselsache*") méltányolja, amiben nem értünk vele egyet. Más helyütt viszont, amikor arról beszél, hogy a szalamandra az első állatok közé tartozik, amelyek embrionális idejüket az anyatestben töltik, — a következőket mondja: „Az anya teste volt a szalamandra vízpocsolyája, kopoltyús állapotát tel-

[1] **Analyse von Gleichnissen. Int. Zeitschr. f. Psa., 1915.**

jesen az anyatestben éli át", — ez viszont nem jelent kevesebbet, mint elismerését annak a felfogásunknak, amit a biogenetikai törvény perigenetikus kiegészítéseképen hangoztatunk, azaz, hogy az embrió intrauterin védőberendezkedése a hal vízben való életformájának analogonja.

Az álom- és neurózis-szimbolika egyes részletei az anya testének egyrészt a tengerrel, másrészt a tápláló „anyafölddel" való mélyreható jelképes azonosítására utalnak. Lehetséges, hogy ebben a szimbolikában nemcsak az a tény jut kifejezésre, hogy az ember, mint egyén, születése előtt vízlakó endoparazita, születése után pedig jóideig mint levegőt szívó ektoparazita élősködik az anyán, hanem az is, hogy a tenger és a föld a fajfejlődésben valóban az anyaság előfutárai voltak és a később szerzett védőberendezkedés helyét valamikor maguk töltötték be, amidőn ama állati ősöket beburkolták és táplálták. Ily értelemben az anya tengerszimbolikája archaikusabb és primitivebb jellegű, míg a földszimbolika azt a későbbi periódust utánozza, amikor a tenger kiszáradásakor szárazra dobott hal az elveszett tengervíz helyett a föld belsejéből szívárgó vízzel érte be (amely egyúttal tápláléka is volt) és ebben a kedvező környezetben szinte parazita módjára vegetálhatott, amíg amfibiummá való átalakulása sikerült. Itt a szimbolika „jelentésváltozására" gondolunk, amelyben, mint a nyelvészek szójelentésváltozásaiban: történelem, még pedig itt a fajtörténet fontos fejezete rejtőzik. Például az eke szimbolikája mögött,

melyben a pszichoanalizis régi kulturtörténeti tapasztalatok lecsapódását látja, vagy az ágletörés és a gyümölcsletépés szimbolikája mögött (például a bibliai genézisben): az ekével megmunkált, gyümölcsöt termő földnek az anyával való azonosítása rejtőzik. Számos primitív világkeletkezési monda, melyben a föld a tengerből emelkedik ki, olyan vonásokat tartalmaz, amelyek ezt a kozmogóniát a születés szimbolikus ábrázolásaként teszik érthetővé. De a mindennapos pszichoanalitikus anyag is meggyőző példákat hoz a föld és a víz anyaszimbolikájához. Számos gyermek élettörténetében előfordul, hogy az Ödipusz-komplexum folytán tilalmassá vált anya iránti szeretet áttevődik a földre; a gyermek koitusz-kísérleteket végez földbe vájt lyukakon vagy lyukakban való elbujással kísérli meg a teljes regressziót. Felejthetetlen számomra annak az oldhatatlanul anyjához kötött homoszexuális fiatalembernek az esete, aki, még mint ifjú is, órákig feküdt a vízzel telt kád fenekén s hogy ebben az ősi, vizi egzisztenciára emlékeztető helyzetben megmaradhasson, a vízből kinyuló, szájában tartott csövön át lélekzett.

Már az előbbi fejezetek egyikében — a pszichoanalizisben egyébként is használatos módon — úgy magyaráztuk a vízből való kimentést, illetve abban lebegést, mint a születés vagy a koitusz ábrázolását; ám ez szerintünk még egy filogenetikai értelmezést is követel. A vízbeesés újra csak az ősibb szimbolum, jelenti az anyába való visszatérést, míg a vízből való kimentés a születés vagy

partrajutás mozzanatát hangsúlyozza. Abba a kísértésbe esünk, hogy az özönvízmondákban a pszichoanalitikus tapasztalatok szerint nem szokatlan megfordítását lássuk a valódi tényállásnak. Az első nagy veszedelem, mely az eredetileg kivétel nélkül vízben lakó állatokat érte, nem az özönvíz, hanem a beszáradás veszedelme volt. Az Ararát-hegy kiemelkedése a vízből tehát, ellentétben a bibliában mondottakkal, nem csupán a menekvést jelenti, hanem az eredeti katasztrófát is, amit talán csak később ferdített el a szárazföldlakók gondolkodása. A pszichoanalitikus természetesen nehézség nélkül felismeri az Araráttban, a földben, a szimbolika egy mélyebb értelme szerint Noé bárkájának mását s mindkettőben az anyatest ábrázolását, melyből minden magasabbrendű állat ered; itt mi még csak azt fűzhetjük hozzá, hogy ennek a mitikus anyagnak is szüksége van egy további értelmezésre, filogenetikai szempontból.[1]

Ilyen további értelmezést kell most már az előbbi fejezetekben adott magyarázatok számára is követelnünk. Ezek tudvalevőleg a közösülés folyamatait szimbolikus cselekvésekként fogják fel, amelyekben az egyén az intrauterin lét örömét, a születéstől való félelmet s a veszély szerencsés meguszásának örömét éli át újból. Mikor az individuum a hüvelybe hatoló hímvesszővel s a nő testébe rajzó ondósejtekkel azonosítja magát, szimbolikusan megismétli azt a halálos veszedelmet is, amelyet állatősei a tengerbeszáradás geológiai ka-

[1] L. az izraeliták megmentését is, akik száraz lábbal keltek át a Vörös-tengeren.

tasztrófájának idején szerencsés környezeti viszonyok következtében diadalmasan legyőztek.

Ez a feltevés egyelőre csupán szimbolumokból való egyszerű következtetésen alapul. Ha a vízben úszó hal, úgy mint azt annyi termékenyítési varázslatnál láthatjuk, az anyaméhben lévő gyermeket jelenti, és ha annyi álmot vagyunk kénytelenek úgy magyarázni, hogy a gyermek péniszszimbolum, akkor érthetővé válik egyrészt a hal péniszjelentősége, másrészt azonban a pénisz haljelentősége is, tehát az az elképzelés, hogy a pénisz a közösülési aktusban az embernek nem csupán születési és születés előtti létezési formáját ábrázolja, hanem annak az állatelődnek a küzdelmeit is, mely a nagy beszáradási katasztrófát végigélte.

A fejlődéstan és az összehasonlító állattan két erős bizonyítékkal szolgál ehhez az egyelőre nagyon merésznek látszó hipotézishez. Az egyik azt mondja, hogy magzatvizet tartalmazó védőszerveket (amnionokat) az embrió számára csupán szárazföldön lakó állatok fejlesztenek; a másik pedig, hogy azok az állatfajok, melyeknek embriói amnion nélkül fejlődnek *(anamnia)*, tulajdonképen nem közösülnek, hanem a termékenyítés és a megtermékenyült pete fejlődése az anya testén kívül, többnyire szabadon a vízben történik. Ennek megfelelően a halaknál belső megtermékenyítésre még csak néhány sporadikus kísérletet találunk, a közösülési szerv folytonos, megszakítatlan fejlődése pedig csak a

kétéltüeknél indul meg és csak némely csúszómászónál éri el az emlősállatokra jellemző erektilitást. Valódi nemzőszervek birtoka, az anyában való fejlődés és a nagy beszáradási katasztrófa átélése e szerint elválaszthatatlan biológiai egységet alkotnak és ez lehet végső oka egyrészt az anyaöl tengerrel és földdel való szimbolikus azonosságának, másrészt a hímvessző azonosságának a gyermekkel és a hallal.

A darwinistáknak arra a várható ellenvetésére, hogy magától értetődik, hogy csak azok a fajok maradnak meg, amelyek a szárazföldi élethez szervesen alkalmazkodni tudtak és hogy az embrió védelmének kialakulása a természetes kiválasztás elvének megfelelő változat fennmaradásának tulajdonítható, azt feleljük, hogy a pszichoanalitikushoz közelebb áll Lamarck pszichologikusabb gondolkodása, aki a fajfejlődésben is szerepet juttat törekvéseknek és ösztönrezdüléseknek, mint a nagy angol természetbúváré, aki mindent variációra, végső fokon tehát a véletlenre bíz. A darwinista felfogás nem nyujt magyarázatot a régi formáknak és funkciómódoknak az új fejlődési produktumban mindenütt kimutatható visszatérésére sem; ez a felfogás valószínűleg tagadná a regresszió tényét, amely nélkül az analizis nem boldogulhat. Ne zavarjon tehát bennünket ez a felfogás, hanem tartsunk ki feltevésünk mellett, hogy a genitalitásban az onogenetikuson kívül megnyilvánulnak filogenetikus katasztrófák emlékei is, sőt talán benne reagálódnak le utólagosan.

VII.

ADATOK A „TALASSZÁLIS REGRESSZIÓ"-HOZ.

Ne könnyítsük meg magunknak a dolgot túlságosan, hanem soroljuk fel, ha csak laza egymásutánban is, azokat az érveket, amelyek véleményünk szerint a „t a l a s s z á l i s r e g r e s s z i ó", az ősidőkben elhagyott tenger utáni vágy gondolata mellett szólnak, főleg azonban azokat, amelyek ennek az ösztönerőnek, helyesebben vonzóerőnek visszatérését, továbbélését a genitalitásban valószínűvé teszik.[1]

Induljunk ki mindjárt abból a párhuzamosságból, amely egyrészt a közösülés módja és a közösülési szervek kifejlődése, másrészt a tengerben, majd a földben, illetve a levegőben való élet között található. „Azoknak az alacsonyabbrendű állatoknak, amelyek ondójukat és petéiket egyszerűen a vízbe ürítik, ahol aztán a termékenyítés végbemegy," — olvassuk H e s s e és D o f l e i n szép könyvében — „ismereteink szerint nincsen a kiürítést megelőző semmiféle különös cselekvésük." De minél magasabb a fejlettség foka, azaz feltevé-

[1] Az „ösztön" szó inkább az alkalmazkodás mozzanatát, a szervi működés célszerűségét hangsúlyozza, míg a „vonzás" inkább a regresszió-jelleget emeli ki. Természetesen osztom F r e u d nézetét, hogy még a látszólag „előre" ösztönző is alapjában a mult vonzóerejéből meríti energiáját.

sünk szerint: minél szövevényesebb történelmi multra tekinthet vissza a faj, annál hathatósabban gondoskodik arról, hogy kedvező környezettel biztosítsa az ivarsejteket. Tény az, hogy a külső nemi szervek fejlődése egész hirtelen indul meg a kétéltüek fejlődési katasztrófájával együtt. Igaz, hogy ezeknek sincs még tulajdonképeni, a közösülésre alkalmas szervük, ez csak a csúszó-mászóknál (gyík, kígyó, krokodil, teknősbéka) kezdődik, de már a békáknál is van valamiféle coitus per cloacam: a hím kloakájának odaszorítása a nőstényéhez, vagy bevezetése a nőstényébe. Ezen állatok vizi és szárazföldi kettős életüknek megfelelően választhatnak a külső és belső megtermékenyítés alternatívája között, azaz a peték megtermékenyítése történhetik akár a vízben, akár a nőstény testében. Itt alakulnak ki először feltünőbb nemi jegyek is, például a hímbéka mellső végtagján az a bőrkeményedés, amely őt a nőstény magáhozölelésére képesiti. A gyíkokon fedezhetjük fel az első, még üregnélküli pénisz-nyúlványt, a kloakából kinyúló fúrószerszámot s — amint azt már említettük — a krokodiluson az erektilitás első nyomait.

A hímgőténél már belső kapcsolat jön létre a vizeletkiválasztás és az ejakuláció közt; ez a kapcsolat legmagasabb fokát legelőször egy primitiv gerinces állaton, a kengurun éri el, ahol végre a kloaka végbélre és húgycsőre válik szét s a sperma és vizelet közös kivezetőcsatornája az emberéhez hasonlóan az erektilis pénisznyúlványt fúrja át.

Bizonyos analógiát mutat ez a fejlődési sor az erotikus valóságérzék egyéni fejlődési fázisaival,

amint azt fennebb leírtuk. A hímnek eleinte csak ügyefogyott kísérletei, hogy testének részeit, valamint nemi váladékát a nőstény ölébe bevezesse, a gyermek eleinte ügyetlen, aztán mindig céltudatosabb kísérleteire emlékeztetnek, hogy erotikus ösztönberendezkedéseivel kikényszerítse az anya ölébe való visszatérést és hogy a megszületést legalább is részben és szimbolikusan újból átélje, illetve „visszacsinálja". Freud felfogásával is egyezik ez a nézőpont, szerinte ugyanis az állatvilágban észlelhető különleges közösülési formák mintegy biológiai példaképei az infantilis szexualitás kifejezési módjainak, valamint a perverzek műveleteinek.

Most azonban újra képzeletünkre kell bízni magunkat, ha legalább ideiglenes választ akarunk kapni arra a megoldatlan kérdésre, hogy mi indította a kétéltüeket és a csúszó-mászókat arra, hogy péniszt teremtsenek maguknak (lamarckista felfogásunk szerint ugyanis nincs fejlődés belső indok nélkül, nincs változás, ami nem külső megzavartatáshoz való belső alkalmazkodás volna). Ez a motivum igen könnyen eredhet abból a törekvésből, mely az elveszett életformát helyreállítani igyekszik oly nedves környezetben, mely egyben tápanyagokat is tartalmaz, azaz a vizi életet az anya nedves, táplálékban gazdag méhében. Az anya tehát — a már néhányszor szükségessé vált „szimbolika-megfordítás" szerint — tulajdonképen a tenger szimboluma vagy részleges helyettesitője, nem pedig megfor-

d í t v a. Mint említettük, mi úgy gondoljuk a dolgot, hogy valaminthogy a magasabbrendű állatok ivarsejtjei ivadékvédelem —, sőt a már világrahozott utódok is anyai gondozás nélkül elpusztulnának, úgy az összes állatfajok elpusztultak volna a beszáradás katasztrófájakor, ha véletlenül kedvező körülmények s az ekto- és endoparazitikus életre való regressziós kísérletezések a szárazföldi élethez való alkalmazkodás alatt nem gondoskodtak volna megmaradásukról. A magasabbrendű gerinceseknek sikerült végül a belső megtermékenyítésre és az anyában való fejlődésre berendezkedniök és így ezt az élősdi létezési formát a talasszális regressziós vággyal sikeresen összekapcsolniok.

Egy másik analógia a méhben élő magzat és a vízben élő állat közt az oxigén- és táplálékellátás módjában észlelhető. A magzat úgy fedezi oxigénszükségletét, hogy chorionbolyhai szabadon lebegnek az anyai méhlepény vérüregeiben és így a lélekzési gázcserét ozmózis útján létesítik. E z e k b e n a c h o r i o n b o l y h o k b a n (é s n e m a m i n d i g m ű k ö d é s k é p t e l e n e m b r i o n a l i s k o p o l t y ú í v e k b e n) l á t h a t j u k a v i z i á l l a t o k k o p o l t y ú s s z e r v e i n e k m á s á t, amelyek oxigénjüket szintén ozmózis útján, folyadékból, nem pedig, mint a szárazföldi állatok, a levegőből szerzik meg. A magzati lepény tehát parazitaszerű, a kopoltyúlélekzést utánzó szívószerv, amely az oxigénről (és a táplálékról) mindaddig gondoskodik, amíg a magzatot szervei önálló szárazföldi életre

képessé nem teszik az anya testén kívül is. Ha komolyan akarjuk venni a „perigenetikus párhuzam"-elméletét, akkor fel kell vennünk a tengeri és szárazföldi élet közti átmeneti időszakban olyan elődöket, amelyek a kopoltyúval való lélekzésképességet megőrizték mindaddig, míg a működésre képes tüdő ki nem fejlődött. Efajta állatok a mai napig fennmaradtak. H a e c k e l írja: „A valódi halak és a kétéltűek közé sorozható a tüdős halak különös osztálya *(Dipnoi, Protopteri)*. Ezekből ma már kevés van: az Amazon folyam területén található amerikai tüdős hal *(Lepidosiren paradoxa)* és az afrikai tüdős hal *(Protopterus annectens)* Afrika különböző vidékein. Száraz nyári időben ezek a különös állatok a beszáradó iszapban ássák el magukat levelekből készített fészkekbe és ekkor tüdővel lélekzenek, mint a kétéltűek. A téli nedves évszakban folyamokban és mocsarakban élnek és kopoltyúval lélekzenek, mint a halak." H a e c k e l-től megtudjuk azt is, hogy a zoológusok örökkön vitatkoznak, vajjon a tüdős halak tulajdonképen halak-e vagy kétéltűek. Ő maga azt a nézetet vallja, hogy külön állatosztályt képviselnek, amely a kettő között átmenetet alkot.

A kétéltűek szárazföldi élethez való alkalmazkodásának további fejlődése ismeretes. A békák fiatal korukban kopoltyúval lélekzenek és mint porontyok halak módjára úszkálnak a vízben; a felnőtt példány pedig már tüdővel lélekző szárazföldi lakos.

Azt kell csupán feltennünk, hogy a m a g a s a b b r e n d ű e m l ő s ö k n é l a p l a c e n t á-

lis kopoltyúlégzés az embrionális időre szorítkozik és akkor olyan megszakítatlan fejlődési sort kapunk a haltól a kétéltűn keresztül az emberig, amely soha teljesen fel nem adta a vizben való élethez való visszatérésre való törekvést, bár ez az utóbbiaknál csak az anyatestben való fejlődési korszak idejére korlátozódik. Még csak azt kell hozzátennünk, hogy a talasszális regresszióra való törekvés a születés után sem pihen s az erotika (különösen a párosodás) megnyilvánulásaiban, valamint a kiegészítésképen felhozható és később még bővebben kifejtendő alvásállapotokban kifejezésre jut.

Semmi esetre sem vehetjük véletlen variációnak, ha a magzatvizet tartalmazó amnionzsák a gyenge embrió védőszerveként épen csak azoknál az állatoknál képződik, amelyek az extrauterin életben sohasem lélekzettek kopoltyúval (csúszó-mászók, madarak, emlősök). A pszichoanalitikus gondolkodásnak, mely minden biológiai és lelki folyamat determináltságával és indokoltságával számol, jobban megfelel az a feltevés, hogy a magzatvíz az anya testébe „introjiciált“ tengert ábrázol, amelyben, mint ahogy R. Hertwig, az embriológus mondja, „a gyenge, könnyen sérülő embrió, úszkál és mozog, mint a hal a vízben“.[1]

Ezekhez a gondolatokhoz még néhány figyelemreméltó tényt csatolhatok s az olvasó itéletére

[1] Emlékeztetünk arra is, hogy közösüléskor az emóció a légzés feltünő változásaiban vezetődik le, amit összefüggésbe hoztunk a születéskor mutatkozó diszpnoéval; ezt most már ki lehetne terjeszteni az oxigénért való archaikus küzdelemre is.

bízom, vajjon jelentéktelen furcsaságot lássunk-e bennük, vagy szemléletünk bizonyítékai közé sorozhatjuk-e őket. R. Hertwig a tyúkembrió amnionzsákjának fejlődéséről szólván, a következőket mondja: „A fejlődés kezdetén az amnionzsák kicsiny, lassankint azonban megnagyobbodik, növése lépést tart az embrió növekedésével és nagymennyiségű folyadékot zár magába. Fala egyidejűleg kontraktilissá válik. Bőrrostlemezének egyes sejtjei kontraktilis rostokká alakulnak és ezek a költés ötödik napjától kezdve ritmikus mozgásokat hoznak létre. A mozgásokat a sértetlen tojáshéjon keresztül is megfigyelhetjük, ha a Preyer szerkesztette ooszkópban a tojásokat erős fényforrás elé tartjuk. Megállapíthatjuk, hogy az amnion percenként körülbelül tíz összehúzódást végez; ezek az egyik pólustól kiindulva a szemben lévő sark felé féregszerű mozgásokkal haladnak tova. Ezáltal mozgásba jön az amnionfolyadék s az embriót szabályosan ringatja pólustól pólusig". Megjegyzendő még, hogy ezek a mozgások a költés nyolcadik napjáig erősödnek, attól kezdve gyengülnek, szintúgy a magzatvízmennyiség, mely az összes amniotáknál eleinte gyorsan növekszik és azután lassanként fogy. Csodálkoznék, ha nem akadt volna még természettudós, aki összehasonlította ezt költőien a tenger hullámzásával; pedig ez talán több is puszta hasonlatnál.[1]

---

[1] Hivatkoznom kell arra a különös körülményre, hogy a magasabbrendű emlősöknél, tehát az embernél is, a nőstény nemi váladéka, melynek erotikusan ingerlő hatását gyermekkori emlékekre vezettük vissza, minden fiziológus leírása szerint kimondottan hal-

Ha az a veszély fenyeget is, hogy ezt a kis írást túlterhelem hipotézisekkel, nem hallgathatom el azt a felfogásomat, amelyet mint filogenetikus párhuzamot alkottam meg a hím nemi jellemvonásainak és szerveinek fejlődéséről és azok kölcsönös viszonyáról. Az ontogenetikai részben beszéltünk arról az egyértelmű törekvésről, amely a hímet és a nőstényt egyaránt arra ösztönzi, hogy a partner testébe behatoljon. A nemek harcáról van tehát szó, mely a hím számára győzelemmel, a nőstény számára pedig vigasztaló berendezések teremtésével végződik.

Hozzá kell most tennünk, hogy erre a küzdelemre valószínűleg van már példa a fajfejlődés történetében is. Hallottuk, hogy a még fejletlen közösülőszervekkel rendelkező kétéltűek hímje már átkaroló szervet fejleszt. Növekvő sokféleségben fejlődnek ki a magasabbrendű gerinceseknek hímein azok az elkápráztatásra és hatalombakerítésre alkalmas eszközök, melyeknek segítségével megadásra bírják a nőstényt. Ha tekintetbe veszszük a hím fúróeszközeinek egyre tökéletesedő fej-

szagú („*Heringslacke*"). Ezt a szagot ugyanazon anyag okozza (trimethylamin), mely a halak rothadásakor is képződik.

Végül talán azoknak is igazuk lehet, akik a hószámnak 28 napos periodicitását a holdváltozás befolyására vezetik vissza (tehát közvetve az apály és dagálynak a tengerlakó elődökre gyakorolt befolyására).

Utalhatok még azoknak az emlősöknek különös viselkedésére is, amelyek a szárazföldi élethez való alkalmazkodásuk után újból vizi lakók lettek. (Fókák, rozmárok, bálnák). Ezekről tudjuk, hogy (a bálnák kivételével) a párzás idejére kimennek a szárazföldre, tehát bizonyos „geotróp" regressziós vágy uralkodik rajtuk, amely arra készteti őket, hogy újra helyreállítsák az utódok számára már túlhaladott helyzetet. Ismeretes különben egyes tengerihalak magatartása is, amelyek ívás idején nagy küzködés árán *úsznak felfelé* azoknak a hegyifolyóknak sziklapadjaira, amelyekről eredetileg elszármaztak.

lődését a magasabbrendű állatokon (míg az ilyen szervek a vízben lakó ősökön csak egész kivételesen fordultak elő), föltehetjük, hogy a beszáradás katasztrófája után, amikor először kellett az állatnak gondoskodnia az elveszett vízi élet pótlásáról, nyilvánult meg először az a törekvés is, hogy más állat testébe behatoljon, azaz vele közösüljön. Eredetileg valószínűleg ez „mindenek harca volt mindenek ellen"; végül is azonban sikerült az erősebb (és amint azt ki fogom fejteni: erre a szerepre már eleve hajlamosított) hímnek az ellenfél kloakájába behatolnia, sőt magának egy közösülésre szolgáló csatornát fúrnia; ehhez a helyzethez a nőstény aztán saját szervezetével hozzáidomult.

A nemi kétalakúságnak ez a sajátságos megerősödése épen a szárazföldi állatoknál, vagyis a beszáradási katasztrófa után, talán arra vall, hogy az első közösülési kísérleteknél a küzdelem eredetileg a tengert pótló nedvességért folyt s hogy a koitusz szadisztikus megnyilvánulásában ezt a küzdelemszakot, bár csak szimbolikusan és játékosan, az ősállatok késő utóda, az ember is megismétli. Valószínűleg ebből a küzdelmi periódusból származhatik az apa falluszának félelmetes és veszedelmes jellege, holott ez a fallusz eredetileg csupán az anyaméhben lévő gyermeket ábrázolta.[1]

---

[1] A hím által kierőszakolt *coitus per cloacam* volna tehát ős-oka annak, hogy a nősténynek eredetileg szintén fallikus erotikáját felváltotta a kloakális üregerotika (J e k e l s, F e d e r n), amikor is a hímvessző szerepét a gyermek és a béltartalom pótolja. A váladék kiürítésének lehetetlensége, amikor a pénisz betölti a kloakát, és a felszabadulás a koitusz befejeztével, tehát: „anális feszültség" és annak hirtelen oldódása, olyan gyönyörérzéseket válthattak ki, amelyekben a nőstény vigaszt és kárpótlást tudott találni.

VIII.
PÁROSODÁS ÉS MEGTERMÉKENYÍTÉS.

Feltevésünk szerint a közösülés tulajdonképen nem egyéb, mint az egyén felszabadulása kínos feszültség alól és egyben az anyához és a tengerhez, minden anya őséhez való visszatérési ösztönnek kielégülése. Egyelőre azonban nem látjuk be, miért és mi módon olvad egységgé a magasabbrendű állatok genitalitásában ez a kielégülési tendencia a fajfenntartás és megtermékenyítés ösztönével, amelyektől pedig talán teljesen független volt. Az egyetlen, amit mindeddig eme tény magyarázatául felhozhattunk, az egész egyén azonosítása volt a nemi váladékkal. E szerint az a gondosság, mellyel az egyén ondójával bánik, nem volna figyelemreméltóbb azoknál a hasonló védelmi rendszabályoknál, melyeket számos állat alkalmaz egyéb ürülékeivel szemben. Ezek a váladékok az egyén érzése szerint személyiségének részei, kiürítésük tehát veszteség érzésével jár; úgy látszik, a sűrűbb anyag (béltartalom) elvesztésénél a sajnálkozás erősebb, mint a folyékonyabbnál.

Ez a magyarázat azonban már eleve szegényesnek és ki nem elégítőnek tünik, különösen ha meggondoljuk, hogy a genitális aktusban nemcsak a váladék védett elhelyezéséről van szó, hanem ezzel

szoros kapcsolatban létesül a megtermékenyítés, a különböző nemű ivarsejtek egyesülése, amit aztán nyomon követ az embrionális fejlődés megindulása. El kell ismernünk, hogy a termékenyítési aktus más természetű talányokat ad fel nekünk, mint amilyenekkel a közösülési aktussal kapcsolatban volt dolgunk. Hiszen a megtermékenyítés sokkal ősibb folyamat, mint a hím és a nőstény időleges egyesülése a nemi aktusban. Láttuk, hogy a genitalitás és végrehajtó szerveinek fejlődése csak a kétéltűeknél kezdődik, holott már a legalacsonyabbrendű lények, az egysejtűek, termékenyítés útján szaporodnak. Ez arra figyelmeztet bennünket, hogy az eddig követett gondolatmenetet megfordítsuk és megvizsgáljuk, vajjon nem azoknak a zoológusoknak van-e igazuk, akik azt állítják, hogy az egész közösülési aktus nem más, mint az ivarsejtek által megindított kényszer, mely az egyéneket arra készteti, hogy ezeket a sejteket lehetőleg védett helyen összehozzák. Az a számos elővigyázatossági rendszabály, mely az állatvilágban erre a célra már a közösülési funkció kifejlődése előtt létrejött, határozottan e mellett a felfogás mellett szól és kérdéses, vajjon nem elég erős-e ez a tény ahhoz, hogy halomra döntse egész hipotézisünket az anyához és tengerhez való visszavágyódásról.

Egyetlen kivezető út kínálkozik számunkra: a „perigenetikus párhuzamosság" gondolatának következetes továbbfejlesztése. Ha az élőlények életkörülményei az ontogenézis folyamán valóban ősi létformák ismétlései, amint azt feltettük az anya magzatvizében élő embriónál,

akkor a megtermékenyítési folyamatnak, sőt az ivarsejtek fejlődésének *(spermato- és oogenesis)* is kell, hogy megfeleljen valami a filogenézisben. Ez a valami nem lehet más, mint az egysejtű létforma az őskorban és az a zavart előidéző őskatasztrófa, amely ezeket az egysejtű lényeket egybeolvadásra kényszerítette. Ugyanaz a hipotézis ez, amelyet Freud a „Jenseits des Lustprinzips" című munkájában Plátó „Symposion"-jának költői fantáziájára támaszkodva állított fel. Freud szerint egy nagy katasztrófa két részre tépte az anyagot és így felkeltette a részekben az újbólegyesülés vágyát, ami a szerves élet kezdetét jelentené. Csak lényegtelen a változtatás, ha arra a lehetőségre gondolunk, hogy az ivarsejtek fejlődésének és a megtermékenyítésnek időrendjében is az őstörténelem egymásutánja ismétlődik meg, tehát, hogy az élőlények előbb izoláltan fejlődtek az anorganikus anyagból és csak egy újabb katasztrófa kényszerítette őket az egyesülésre. Az egysejtűek között is vannak átmeneti lények, melyek, miként a vizi és szárazföldi lakók közül a kétéltűek, a kopuláló és nemkopuláló élőlények között foglalnak helyet. A természetrajzban olvassuk, hogy e primitív lények között találunk olyanokat, amelyek közt kedvezőtlen viszonyok, például fenyegető szárazság esetén kopulációs járvány lép fel s az állatkák párosodni kezdenek.[1] A nagyfantáziájú Bölsche

[1] Ismeretes, hogy ezek a kopulációs járványok alkalomadtán túltáplálás következtében is fellépnek.

pedig azt mondja, hogy ez az egyesülés lényegében nem más, mint a kölcsönös felfalás finomodott formája. Lehetséges tehát, hogy a sejtek első kopulációja hasonlóan jött létre, mint ahogy az első közösülést elképzeltük. A beszáradás után a halak első közösülési kísérleteinél arról volt szó, hogy az elveszett nedves s táplálékban dús otthont, a tengert, újból megtalálják. Hasonló, csak még ősibb katasztrófa késztethette az egysejtűeket arra, hogy egymást felfalják. Azonban a küzdő felek egyikének sem sikerült az ellenfél elpusztítása. Ilymódon aztán kompromisszumos egyesülés, a *symbiosis* egy fajtája jöhetett létre, amely az együttélés bizonyos időtartama után mindig visszatér az ősformához olymódon, hogy a megtermékenyült sejtből ismét „őssejtek" (az első ivarsejtek) választódnak le. Ezzel aztán megindult az ivarsejtek egyesülésének (megtermékenyítés) és az ivarsejt kiválasztódásának *(spermato* és *oogenesis)* örökké váltakozó játéka. E között és a Freud által előnyben részesített lehetőség között csak az a különbség, hogy a mi felfogásunk szerint az élet keletkezése az anorganikus anyagból és a megtermékenyítés processzusának keletkezése, időben távol állnak egymástól, míg Freud szerint mindkettő egyidőben jött létre az ősi katasztrófa következtében.

Ha tehát a megtermékenyítési folyamat szintén egy őskatasztrófa megismétlése volna, egy olyané, amilyenből az állatok párzási funkciója keletkezett, akkor nem kellene feladnunk a genitalitásról szóló teóriánkat, hanem megkísérel-

hetjük, hogy összhangba hozzuk a „prégenitális" biológia elvitathatatlan tényeivel. Elég ehhez, ha feltesszük, hogy a közösülési és a hozzá szorosan kapcsolódó megtermékenyítési aktusban nem csupán az egyéni (születés) és az utolsó faji katasztrófa (beszáradás), hanem az élet keletkezése óta elszenvedett összes katasztrófák olvadnak öszsze egységgé; az orgazmusban tehát nemcsak az intrauterin nyugalom és egy barátságosabb környezet biztosította nyugodt lét nyilvánul meg, hanem még az élet keletkezése előtti nyugalom is, azaz az anorganikus lét halálos nyugalma. A megtermékenyítés, mely egy korábbi katasztrófa elintézési módja volt, szolgálhatott példaképül arra, hogy az egyideig egymástól független ösztönök, a megtermékenyítés és a közösülés ösztönei, eggyé olvadtak. A termékenyítés példaadó befolyása arra a módra, ahogy az egyén aktuális zavarokra reagál, nem zárja ki azt a feltevést, hogy az egyén számára úgy az aktuális, mint az ontogenetikai és filogenetikai katasztrófák feszültségének maradványai csupán zavaró kínproduktumok és mint olyanoknak, az autotomia törvényei szerint ki kell választódniok.[1]

[1] **Freud, anélkül, hogy bővebben kitérne az itt megkisérelt genetikai összefüggésre, legutóbbi munkájában, az „Ich und das Es"-ben (1923) ugyanezt a gondolatot a következőképpen fejezi ki: „A szexuális anyagok kilövellése a nemi aktusban megfelel körülbelül a szóma és az ivarplazma szétválasztásának; ezért hasonlít a teljes nemi kielégülés a meghaláshoz, ezért esik össze alacsonyrendű állatoknál a halál a nemzési aktussal."**

Eltünik tehát a titokzatosság a közösülési funkció és a nemzési funkció *egy aktusban* való összetalálkozása körül, mihelyt a közösülési funkció keletkezését a kétéltüeknél úgy fogjuk fel, mint *regressziót ugyanarra az elintézési módra* (*egy másik élőlénynyel való egyesülés*), *mely már egy korábbi katasztrófánál előnyösnek bizonyult.* Tekintettel *az egyesítő tendenciára*, mely az egyértelmű folyamatok egy aktusban való sűrítésére törekszik, és amely mindenütt a lélekben, de nyilván az organikus világban is uralkodik, nem csodálkozhatunk azon, hogy végül is (az alacsonyabbrendű gerincesek néhány tökéletlen kísérlete után) egyesül az aktuálisan káros anyag (vizelet, bélsár) kiválasztása a genitálén felhalmozott erotikus feszültségével és annak a *szekuláris, kínt okozó anyagnak a kiválasztásával* is, amely feltevésünk szerint az ivarplazmában halmozódott fel.

Természetesen ez az utóbbi anyag gondosabb bánásmódban részesül, mint bármely más kiválasztási produktum. Az is lehetséges azonban, hogy az ivadékot védő berendezések nem csupán az anyai organizmus gondoskodásából származnak, hanem, legalább részben, az ivarsejtek vitalitásának termékei, mint ahogy bizonyos élősdiek az állattestbe bejutván, a gazda testének eleinte bizonnyal csak elhárító reakcióit (nedvelválasztással járó gyulladásos demarkáció) arra használhatják fel, hogy önmaguknak védett otthont, legtöbbször egy folyadékkal teli hólyagot építsenek. Másrészt nem

tagadható le az a másik lehetőség sem, hogy az egyén ezeket az anyagokat valóban nagyobb gonddal kezeli, mint mást; csakhogy ez a gondoskodás nem okvetlenül kell, hogy szeretetből fakadjon. Ha helytállók feltevéseink, akkor az ivarplazma a legveszedelmesebb ösztönenergiákat a legnagyobb koncentrációban tartalmazza. Ezek, míg magában az organizmusban tartózkodnak, bizonyára e célra alkalmas berendezkedésekkel vannak elválasztva a szervezet többi részétől, a szómától, tehát mintegy eltokolódtak s így e veszedelmes energiák nem támadhatnak a gazda teste ellen. Az a gondoskodás tehát, mellyel e védekezés történik, talán inkább csak *félelemből származó gondosság*. És valamint hogy nem lenne csodálatos, ha valaki azt a veszedelmes robbanóanyagot, melyet eddig vigyázva hordott a zsebében, még akkor is óvatosan kezelné, amikor valahova leteszi, épúgy az ivarplazmától okozható zavaroktól félelme is hozzájárulhat ahhoz, hogy az ivaranyagokról a testből való távozás után is gondoskodni kelljen. De azért természetesen nem kell figyelmen kívül hagynunk azt az eddig egyedül tekintetbe vett magyarázatot sem, mely az ivadék védelmét szeretettel, tehát azonosítással magyarázza, és úgy gondolom, mi kellően méltányoltuk is ezt a szempontot. Minden elválás, bármilyen anyagtól is, ami a test egységét érinti, fájdalmas és, amint azt az ejakulációs aktus példáján mutattuk, a kínos feszültségnek igen magas fokig kell növekedni, míg az organizmus elhatározza magát valamely anyag odaadására.

Ha elképzeljük azt a módot, ahogy a hím és a nőstény párosodnak, és hogy egyidőben (vagy röviddel azután, ami már nem lényeges) az ondószál megtermékenyíti a petét, úgy valóban azt a benyomást nyerjük, mintha a párosodók szómája a legkisebb részletekig utánozná az ivarsejtek működését. A spermatozoon úgy hatol be a pete mikropiléjébe, mint a hímvessző a hüvelybe; legalább is a közösülés pillanatában hajlandók volnánk a hím testét egyszerűen megaspermának, a nőstényét megaloonak nevezni.[1] Másrészt azonban így megértjük az „animalkulisták" sokaktól lekicsinylett felfogását is, akik a spermát és az ovulumot külön élőlényeknek, állatkáknak tekintették. Mi is hisszük, hogy bizonyos értelemben azok: ők az első párosodó őssejtek hazajáró szellemei.

Úgy látszik tehát, hogy a szóma, melynek feladata elsősorban csak az ivarplazma megvédése volt, ennek teljesítése után, azaz megfelelvén a realitás követelményének, most már részt kért az ivarsejtek egyesülésének örömébõl is és ezért fejlesztette ki a közösülőszerveket. E munka biológiai függelékében még fogunk arra utalni, hogy egyébként is minden fejlődésnek ez az útja: először egy aktuális feladathoz való alkalmazkodás, azután a lehető

---

[1] A Graaf-féle tüsző megpattanását összehasonlíthatnók a születési aktussal, ez lehetne az ivarplazma szempontjából úgyszólván a születés példaképe. Ismeretes különben az is, hogy a sárga test és a méh között élethossziglan szoros (hormonális?) kapcsolat mutatható ki.

legmesszebbmenő helyreállítása a kényszerüen feladott kiindulási helyzetnek.

Meg kell talán barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy épúgy, mint ahogy az egyéni életet zavaró elintézetlen momentumok a genitáléban gyűlnek fel és onnan vezetődnek le, úgy gyűlnek össze az ivarplazmában az összes filogén fejlődési katasztrófák emléknyomai. Onnan aztán ugyanúgy hatnak, mint Freud szerint a traumás neurózisokat okozó elintézetlen zavaró ingerek: a kínos helyzet folytonos megismétlésére kényszerítenek, azonban csak óvatosan, s úgy mennyiségileg, mint minőségileg rendkívül enyhített formában — és minden ismétléssel elérik a kínos feszültség egy-egy kis részletének oldását. Amit öröklődésnek nevezünk, az talán csak áthárítása a traumák kínos elintézése nagyobbik részének az utódokra; az ivarplazma viszont, mint örökség, összegezése az ősök által ránkhagyott és az egyénektől tovább utalt traumás benyomásoknak; ez lenne tehát értelme a biológusok által feltételezett „engrammok"-nak. Ha a Freud által kifejtett eszméhez tartjuk magunkat, mely szerint minden élőlényben az ingermentességre és végül az anorganikus nyugalomra való törekvés uralkodik (halálösztön), úgy hozzátehetjük, hogy miközben egyik nemzedék a másiknak továbbadja azokat a traumás, zavaró ingeranyagokat, minden egyéni élet a zavaró inger egy részét épen az átélés által lereagálja. Ha tehát nem jön közbe újabb zavar vagy katasztrófa, lassanként ez

a zavaró anyag egészen leépül, ami egyértelmű volna az illető faj kihalásával.[1]

Mint mondtuk, a megtermékenyítésnél kirobbanó feszültség kínjellege a végső oka szerintünk a genitále egyesítésének a kiválasztószervekkel; arra is utalhatunk most, hogy a széltében elterjedt kasztrációs tendencia, amely például pszichotikusokon nyilvánul meg igen nagy hevességgel, végső elemzésében ennek a kínnak elviselhetetlenségére vezethető vissza. Ezt a felfogásunkat filogenetikai részről támogatja a magasabbrendű emlősökön észlelt *descensus testiculorum* és *descensus ovarii*. Az ivarmirigyek alacsonyabbrendű állatoknál élethossziglan, magasabbrendűeknél a magzati idő végéig a retroperitoneális szövetek mélyében rejtőznek és az utóbbiaknál csak később szállnak le a hashártyát maguk előtt tolva a medencébe, sőt a herék kifelé a herezsák bőre alá. Vannak állatfajok (talpidák), melyeknél ez a leszállás csak a párzási időre szorítkozik és azután újból visszafejlődik; olyan állatok is léteznek állítólag, amelyeknek az

[1] Ezt a gondolatmenetet közöltem valamikor (1919) Steinach professzorral Bécsben, mint akinek az állatok nemi megváltoztatását célzó kisérleteiről tudtam, és egy rövid memorandumot is adtam át neki, melyben kifejtettem azokat az okokat, amelyek a kisérletezőket fiatalítási kisérletekre is feljogosíthatnák. Azt fejtegettem, hogy ha, mint hiszem, az ivarplazma pusztulása a szóma halálát sietteti, akkor friss ivarmirigyanyag átültetése a szóma életerejét új munkára serkenthetné; tehát meghosszabbíthatná az életet. Steinach professzor akkor közölte velem, hogy ő már meg is valósította a fiatalítás ötletét here- és petefészek-szövettel és meg is mutatta a fiatalított patkányok fényképét. Azonban Steinach később megjelent közléseiből világosan kitűnik, hogy ő nem az ivarsejtekben magukban, hanem a sejtközötti szövetben keresi az életre késztető szubsztanciát.

ivarmirigyei csupán a közösülési aktusnál szállnak le. A kiválasztási szervekhez való térbeli közeledés mellett ebben a leszállásban egy további hajlandóság is kifejezésre jut. Mintha arra törekednék így a szervezet, hogy az ivarmirigyektől en bloc megszabaduljon, de aztán beéri a mirigyváladék kiadásával, hasonlóan, mint ahogy a koitusz analizisében az erekciót úgy értelmeztük, mint a szerv teljes leválasztására irányuló tendencia nyomát, mely végül beéri az ejakulációval.

Miután a termékenyítési folyamatokra késztető motivumokhoz csak olyan analógiákat kerestünk a közösülés megfelelő motivumai közül, amelyek számunkra lélektanilag is hozzáférhetők, alig mondhatunk valamit arról, vajjon a termékenyítésre késztető kínos mozzanatok mellett hatnak-e olyasfajta „kéjes" ismétlési törekvések is, amilyeneket mint erotikus ösztönöket különítettünk el a többiektől, azaz olyanok, amelyek feszültséget halmoznak fel a célból, hogy annak oldódását élvezhessék. Nincs semmi okunk ezt a lehetőséget figyelmen kívül hagyni. Ha már egyszer el mertük fogadni, hogy a közösülés élettani folyamatában traumatikus kényszer és erotikus törekvés kompromisszuma fejeződik ki és ha nem riadtunk vissza attól, hogy az ivarplazmában és annak sejtelemeiben (kínos motivumokból fakadó) összeolvadási tendenciát tételezzünk fel, akkor bátran elképzelhetjük azt is, hogy ebben az egyesülésben ugyanolyan módon működhetnek örömszerzési indokok,

mint a közösülési folyamatban, mely az itt kifejtett felfogás szerint nemcsak elintézetlen traumás megrázkódtatásokat segít kiegyenlíteni, hanem a nagy veszedelemből való menekülést meg is ünnepli.

Beszéltünk már a szóma és az ivarplazma kölcsönhatásáról, de még nem beszéltünk arról, hogyan is képzeljük el az ivarplazma befolyásolhatóságát a szóma által. Senki sem várhatja tőlünk, hogy a szerzett tulajdonságok átöröklésének sokat vitatott kérdését itt felvessük. Amit a pszichoanalizis erről mondhat, azt Freud az ő biológiai összefoglalásában már közölte. Azokhoz az érvekhez, amelyeket ő szembeállít Weismann állításával (mely szerint az utódok az ősök élményei által egyáltalán nem befolyásolhatók), legfeljebb még azt az épen Freud szexuális teóriájában kiemelt pszichoanalitikus tapasztalatot fűzhetjük, amely szerint mindennel, ami a szervezetben történik, velerezeg a szexualitás is. Ha tehát ez a nemi izgalom minden alkalommal kihatna az ivarplazmára is és ha alkalmasnak tartanánk ezt az ivarplazmát arra, hogy az ilyen nyomokat megőrizze, akkor képet alkothatnánk magunknak arról, hogyan keletkezhetett ilyen befolyásolás. Ellentétben Darwin tanításával, az ivaranyag „pangenetikus" keletkezéséről, én úgy gondolnám, hogy az ivarsejtek nem egyszerűen mint a szóma másolatai tevődnek össze, annak lehasadt részeiből, hanem hogy családfájukat még régibb időkre vezethetik vissza, mint maga a szóma. Azonban a szóma későbbi sorsa igazán pangenetikusan, vagy, hogy az új kifejezést használjuk:

amfimiktikusan, döntően befolyásolja az ivarsejteket, viszont megforditva a szóma nem csupán a külvilág ingereiből és saját törekvéseiből, hanem az ivarsejtek tendenciáiból is jut ösztöningerekhez. Ne feledjük, hogy minderre az egymásbafonódó elképzelésre a szóma és az ivarplazma kölcsönös viszonyáról csak azért volt szükségünk, hogy érthetőbb legyen az analógia (sőt homológia) a megtermékenyítési és közösülési szervek és folyamatok között. Ezt talán sikerült is elérnem bizonyos mértékig.

Végül a mondottak áttekintésének megkönnyítésére foglaljuk össze e feltételezett „onto-, filo- és perigenetikus párhuzamok"-at szinoptikus táblázatban:

	Filogenézis	Onto- és perigenézis
I. katasztrófa	A szerves élet keletkezése	Az ivarsejtek érése
II. katasztrófa	Individuális egysejtű lények keletkezése	Az érett ivarsejt „születése" az ivarmirigyből
III. katasztrófa	A nemi szaporodás kezdete	Megtermékenyítés
	Fajfejlődés a tengerben	Az embrió fejlődése az anyaméhben
IV. katasztrófa	A tenger beszáradása, alkalmazkodás a szárazföldhöz	Születés
	Nemi szervekkel biró állatfajok keletkezése	A genitále primátusának kifejlődése
V. katasztrófa	Jégkorszak Emberré fejlődés	A latencia időszaka

Ennek a táblázatnak két rovata szorul magyarázatra. Amikor a szerves életet és az egyéni egysejtű lények keletkezését különválasztjuk, akkor tulajdonképen megkettőzzük a Freud feltételezte kozmikus katasztrófát az anyag életrekelésénél. Az elsőnek a következménye volna a szerves, azaz bizonyos terv szerint szervezett anyagnak a keletkezése, a másodiké pedig elszigetelt, autonómiával és autarchiával ellátott egyének kibontakozása ebből az anyagból. Az „anyag" („matéria") szó kettős értelme szerint, mely tulajdonképen anyaszubsztanciát jelent, ezt a második folyamatot úgy tekinthetjük, mint a legelső születést, minden későbbi szülési folyamat példáját. Ebben az értelemben tehát mégis vissza kell térnünk Freud felfogásához, mely szerint az élet (legalább is az egyéni élet) keletkezése az anyag szétszakadásában állott. Talán ez volt első példája az autotomiának; külső változások tehették tűrhetetlenné az anyag elemeinek nagyobb egységbe való összeállását és a kisebb egységekké való csoportosulásra kényszerítették őket. Hasonló erők működhettek, mikor az első kristályegyén keletkezett a kristályos anyagból, illetve az „anyalúg"-ból, mégpedig ott is „beszáradás" következtében.[1]

A második rovat, mely magyarázatra szorul, a jégkorszak beállítása, mint utolsó katasztrófáé, mely elődeinket érte. A valóságérzék fejlődési fokairól (1910) írott tanulmányomban úgy magyaráztam a kultura fejlődését, mint reakciót erre a

[1] E felfogás naivan animisztikus gondolkodásmódját a továbbiak fogják igazolni.

katasztrófára. Ehhez még hozzátehetjük, hogy a jégkorszak utólag az erotikus valóságérzék már elért genitális fejlődési fokát is korlátozta s ezek a felhasználatlan genitális ösztönök „magasabb", intellektuális, morális teljesítmények fokozásához járultak hozzá.

Már több alkalommal rámutattunk arra, hogy magának a genitálénak képződése, valamint a szervezetnek ezzel járó megszabadítása a nemi ösztönöktől, a munkamegosztás lényeges haladását és a valóságérzék fejlődésének hatalmas faktorát jelenti. Hozzá kell még tennünk, hogy ennek támogatására filogenetikai párhuzamok is adódnak. Az amniotákon, amelyek, mint hallottuk, elsőnek fejlesztettek közösülő szerveket, kezdődik az addig egyenes agyvelő előregörbülése is. Leírták azt is, hogy a placentával bíró állatokon fejlődik ki először a *corpus callosum* és vele a két agyfélteke asszociatív összeköttetése, ami minden bizonnyal nagy haladás az intellektuális teljesítőképesség szempontjából. A latencia korszakában fejlődő emberi kultura ilyenformán csak egyik — mindenesetre lényegesen módosított — megnyilvánulása volna a nemi ösztön és az intellektualitás közötti ősi, benső viszonylatnak.

De ha már az agy fejlődéséről beszélünk, akkor közölhetünk még egy másik ötletet is, mely valamelyes világosságot derít a genitalitás és az intellektualitás közötti kapcsolatokra, egyúttal pedig utal a gondolkodási szerv működési módjának organikus példányképére. Beszéltünk már arról, hogy a szaglási érzék

milyen fontos szerepet játszik a szexualitásban. Másrészt tudjuk, hogy az agy fejlődésénél a szaglóagy jelentősége és ezzel együtt a szaglás szerepe a szexualitásban, mindjobban háttérbe szorul, viszont előtérbe lép a nagyagy féltekéinek anatómiai és működési megerősödése. Két lábon járó lényeknél végül az orr helyett a szem lesz a vezértényező, erotikus értelemben is; az emberszabású majom és az ember Th. Zell állatkutató értelmében „szemállat". Úgy véljük, hogy a szaglószerv működése és a gondolkodás között olyan messzemenő analógia áll fenn, hogy a szaglás úgyszólván a gondolkodás biológiai példányképe. Szaglás közben az állat „megízlel" minimális nyomokat a táplálékból, mielőtt elhatározná magát az elfogyasztásra, épen így szaglássza a kutya a nőstény nemi szervét, mielőtt péniszét rábízná. És vajjon mi — Freud szerint — a gondolkodási szerv funkciója? Cselekvési kísérlet a legkisebb energiamennyiségekkel. És a figyelem? Akaratlagos periódikus végigkeresése a külvilágnak az érzékszervek segítségével, amikor is a külső ingerekből csak kis próbamennyiségeket juttat az észrevevő szerv a megismerésig. Gondolkodási szerv és szaglóérzék: mindkettő a valóságfunkció szolgálatában áll és pedig úgy az egoisztikus, mint az erotikus valósági funkció szolgálatában.

*

Eltértünk kissé a közösülés és megtermékenyítés viszonyának témájától; de nem könnyű ellentállni annak a kísértésnek, hogy itt-ott át ne

engedjük magunkat azoknak a perspektiváknak is, amelyek a fajfenntartás centrális biológiai problémájával való foglalkozás közben előttünk megnyilnak. Nem áltatjuk magunkat azzal, hogy teljes értékű teóriát adtunk a közösülésről, de mindenesetre adtunk olyant, mely jobb híján egyelőre beválhat. Goethe azt mondja, hogy a rossz teória is jobb, mint semilyen, Haeckelre is hivatkozhatunk, aki a „Natürliche Schöpfungsgeschichte"-jében mondja: „A jelenségek megmagyarázására minden, a való tényektől még ha gyengén is támogatott, teóriát el kell fogadnunk és meg kell tartanunk mindaddig, míg jobbal nem pótolhatjuk".

C)

FÜGGELÉK

IX.

KOITUSZ ÉS ALVÁS.

„Schlaf ist Schale, wirf sie fort.“
Goethe: Faust II. rész.

Miután már oly sokszor nyomatékosan utaltunk azoknak a tendenciáknak messzemenő hasonlatosságára, amelyek a koituszban és az alvásban valósulnak meg, vállalnunk kell azt a feladatot is, hogy ennek a két biológiailag olyan fontos jelenségnek hasonlóságait és különbségeit közelebbről is megvizsgáljuk. A „valóságérzék fejlődési fokai“-ban az újszülött első alvását az intrauterin lét utánzásának írtam le, amelyet még gondos izolálással, beburkolással, melegítéssel is elősegítenek az ápoló személyek. A születés traumája által felzaklatott síró gyermek hamarosan megnyugszik ebben a helyzetben, mely egyrészt reális, másrészt lelki, hallucinatorius úton, azaz képzeletben, azt az érzést adja, mintha ez a nagy megrázkódtatás nem is történt volna meg. Freud mondja is,[1] hogy az ember tulajdonképen sohasem születik meg teljesen, hanem úgyszólván fél életét az anyaméhben tölti, amikor aludni tér.

[1] Vorlesungen zur Einf. in die Psychoanalyse.

Ha azonban egyrészt az alvást, másrészt a közösülést az anyaméhben való helyzettel hasonlítottuk össze, akkor magát az alvást és a közösülést, ha logikusak akarunk maradni, lényegükben egymással is analógoknak kell felfognunk. Hisszük is valóban, hogy mindkét folyamat ugyanazt a regressziós célt éri el, bár más eszközökkel és különböző mértékben. Az alvó, negativ-hallucinatórikus úton, tagadva az egész zavaró külvilágot, összes pszichikus és fiziológikus érdeklődését és figyelmét a pihenésre koncentrálja s így a regresszió célját csaknem kizárólag irreálisfantáziás úton éri el; a közösülésről viszont azt állítottuk, hogy ezt a célt részben illuzoriusan ugyan, másrészt azonban mégis reálisan is eléri: hiszen a nemi szerv és a sperma valóban behatolnak a női (anyai) miliőbe. Alvás és közösülés tehát mintegy kezdete és befejezése az eddigi fejlődésnek az erotikus valóság felé. Az alvó ember autoerotikusnak nevezhető; teljességben gyermekké válik, aki az anyai test belsejének nyugalmát élvezi és narcisztikus elzártságában a külvilággal egyáltalán nem kell törődnie. A közösülni kívánó egyén sokkal nagyobb előkészületekre kényszerül; elsősorban hatalmába kell kerítenie egy megfelelő objektumot, tehát a valóságérzék sokkal fejlettebb fokát kell tanusítania, mielőtt megengedhetné magának az orgazmusban az alváshoz hasonló boldogság illuzióját; számára tehát nehezebb feltételek adódnak, de amelyeknek teljesedniök kell, hogy a vágy képzetét az „érzéklési azonosság“ (Freud) követhesse. Úgy mondhat-

juk, hogy az alvás autoplasztikus, a közösülés alloplasztikus eszközöket használ; az alvás projekciós, a koitusz introjekciós mechanizmusokkal dolgozik. Azonban a közösülésben is óvatos gondoskodás történik olyan irányban, hogy az erotikus regresszió ne lépje túl azt a határt, amely már veszélyeztetné az egyén épségét; a testnek csak egy része (a nemi szerv) hivatott arra, hogy a reális kielégülést szolgálja, míg a test többi része csak mint segítő szerv működik közre, anélkül, hogy a többi, aktuálisan szükséges alkalmazkodási működést teljesen beszüntetné (légzés stb.).

Mindkét folyamatra jellemző a külső ingerek kikapcsolása, L i é b a u l t kifejezésével élve az „életkapcsolatok" feladása, az ingerérzékenység csökkentése, minden céltudatos cselekvés feledése azoknak kivételével, melyek a vágyteljesülést szolgálják. Ebben aztán mind a két folyamat igen pontosan utánozza az intrauterin lét formáját. Miután ezt a közösülésre vonatkozóan már részletesen kifejtettük, most már csak az alvás állapotának jellemzését szeretnők adni, P i é r o n leírása alapján. Mint „*caractères du sommeil*" felsorolja a következőket: „. . . *inactivité, immobilité, relâchement du tonus musculaire, position compatible avec le relâchement, absence générale de reactivité induite, persistance de réactions reflexes, manque de réactions volontaires*", általánosságban pedig „*disparition de la pluspart des rapports sensitivo-moteurs avec le milieu*".

Úgy az alvást, mint a közösülést, különösen az előbbit, olyan testtartás jellemzi, melyet elfogu-

latlan megfigyelők is mint „magzati testtartást" írtak le. Az alsó végtagokat a testéhez szorítja az ilyen alvó, úgyhogy a test gombolyagformát vesz fel, mint ahogy azt a méhben teszik szükségessé a térviszonyok. Messzemenő analógiát állapíthatunk meg az alvás és az embrionális állapot között a táplálkozás funkciójában is. Az állatok nappal a táplálék megszerzésével és megemésztésével foglalkoznak; a táplálék valóságos felszívódása, azaz a szövetekbe való felvétele a fiziológusok állítása szerint inkább éjszaka történik. („*Qui dort, dîne.*") Eszerint az alvás munkanélküli táplálékfelvétel illuzióját adja, mely hasonlatos az uteruszban történő táplálkozási módhoz. Sokan állítják, hogy a növekedés és regeneráció főleg alvás alatt történik; a növekedés úgyszólván a magzat egyetlen működése az anyatestben.

A légzés, melynek a közösülési funkció alatti változásairól már beszéltünk, alvás alatt lényegesen mélyebbé válik. Lehetséges, hogy a hosszabb légzési szünetek révén az alvó oxigénellátása a magzat apnoikus állapotát közelíti meg. Vízben élő emlős állatok, például fókák, alvás alatt tüdejüket felfujják és víz alatt tartózkodnak és csak hosszabb szünet után jönnek felszínre lélekzetvétel céljából. A kaméleonról is tudjuk, hogy alvás alatt rendkívül felfujja a tüdejét.

Az alvó talpreflexéről mondják, hogy az az úgynevezett Babinski-féle tünetet mutatja, ugyanazt állítják újszülöttekről azok, akik őket közvetlenül születés után vizsgálták. Ez a jel tünete

az agy még fejletlen gátló berendezéseinek, különösen a gerincvelőreflexek hiányos gátlásának. De az alvónak is, egy híres fiziológus szerint, csak „gerincvelő-lelke" van. Ez a kijelentés igen jó összhangban van azzal, amit a filogenetikus regresszióról mondottunk; archaikus regressziós vonás közreműködését feltételezhetjük az alvás állapotában is. (A közösülési aktus ezzel a nagyon mélyremenő regressziós stádiummal csak végső fázisában, az orgazmusban, mutat analógiát.)

Figyelemreméltó a szemizomzat beidegzése alvásközben, a szemek kifelé és felfelé fordulnak; fiziológusok egyenesen azt állítják, hogy ez visszaesés olyan szemtartáshoz, mely binokuláris látás nélküli állatokra jellemző (például halakra). A szemhéjak alvás alatt nem ptotikusan, hanem a szemhéjizomzat akaratlagos összehúzódásával záródnak.

Fel kell említenünk még a hőmérsékszabályozás változásait is, melyeket alvókon megfigyelhetünk. Tudjuk, mennyivel könnyebben hülünk le alvás közben és hogy az alvónak hideg elleni védelméről mennyivel jobban kell gondoskodni. Ez is az embrionális állapotba való visszatérés, amikor még az anyai környezet gondoskodott a melegről. De itt talán egy mélyebbre menő regresszióról lehet szó: a halak és kétéltűek poikilotermiája irányában.

A közösüléssel való analógia elmélyítésére felhozhatjuk még a „társas alvás" szokását is, amikor két (vagy több) állat elalváskor egymáshoz fekszik, hogy kölcsönösen kiméljék egymás melegét. D o f l e i n leírja, hogy ilymódon alszanak a repülő-

kutyák, a foglyok, utóbbiak kört alkotva, fejükkel kifelé. Némely madárcsoport alváskor sűrű csomókba tömörül, úgyhogy egymáson ülve összekapaszkodnak; délamerikai majmok bizonyos fajai alvási gyülekezeteket tartanak.

Genitalitás és alvás között még abban az értelemben is van bizonyos kölcsönösség, hogy az alvási idő a fejlődés során rövidül, a szexuális működésé növekszik: „*C'est par le sommeil que commence notre existance; le fétus dort presque continuellement*", mondja Buffon. Az újszülött több mint húsz órát alszik naponta, viszont erotizmusa primitív, „autisztikus". A felnőttek álmát, mint tudjuk, nagyon zavarja a kielégítetlen nemi vágy; álmatlanság többnyire hiányos nemi életet jelent, mondja a pszichoanalizis. Aggkorban úgy az alvás, mint a nemi vágy lassanként megszünik, valószínűleg, hogy helyet adjanak a mélyebbre visszanyúló destrukciós ösztönöknek.

Az alvás és a genitalitás genetikus összefüggése mellett szól az autoerotikus maszturbációs és pollución aktusok gyakori fellépése alvás közben; valószínűleg ez az egyik oka az éjjeli ágybavizelésnek is. Viszont bizonyos északi néptörzseknél, például a szamojédeknél, a sötét téli hónapok alatt valami téliálomféle létezik, mely idő alatt a nők nem is menstruálnak.

Ismeretes az alvás és a hipnózis közötti szoros kapcsolat; másrészt viszont a pszichoanalizis rámutatott a szexuális és a hipnotikus viszonylatok lényegbeli hasonlatosságára.[1] Gyakorló pszicho-

[1] Introjekció és indulatáttétel (a szerzőtől).

terapeuták gyakran felhasználják a normális alvást arra, hogy médiumaikat a kezelésre alkalmassá tegyék; különben is a szülői parancs: „Menj aludni!“, észrevehető hipnotikus hatást gyakorol a gyermekre. Számos vallási szektánál az újonnan belépő önálló akaratát azzal törik meg, hogy alvását erőszakosan megzavarják, épen úgy, mint ahogy a vadász a sólymot csak alvása állandó megzavarásával tudja akaratnélküli szolgájává nevelni. Nyilvánvaló, hogy az alvásra késztető vágy, az a kívánság, hogy a fárasztó valóság elől hallucinatorikus úton elmenekülhessünk az anya testébe, vagy még ennél is archaikusabb nyugalomba, oly intenzív, hogy annak kedvéért minden szellemi és testi erő szokatlan módon fokozódhatik (példák: a hipnózisban történő supernormális teljesítmények). Azonban ezzel sincs másképp, mint a hipnózisban való behódolásnál egyáltalán, amit szintén a szülők iránti szeretet- és félelemérzésekre kellett visszavezetnem (apa- és anyahipnózis). Láttuk különben, hogy a genitalitásban is szerepelnek ilyen hipnózisszerű hatások a szerelmi objektumok hatalombakerítése céljából (szekundér nemi jelleg). A hipnotizált katalepsziás merevsége, melyre először Bjerre hívta fel a figyelmet, élénken emlékeztet a magzat testének elhelyezkedésére.[1] Az a gyakran felvetett kérdés, vajjon a szerelem hipnózis-e és az általunk képviselt azon felfogás, hogy a hipnózis

---

[1] Bjerre másik állítását, hogy a szuggesztió is visszatérés volna a születés előtti időszakra, nem követhetem; ezt a lelki reakciómódot az extrauterinális életben nyert szülői befolyásra kellett visszavezetnem.

tulajdonképpen szerelem, egységes megoldásra talál most már azáltal, hogy mindkettőt az anya-gyermek viszonyra vezettük vissza; ezt a felfogást kibővíthetjük filogenetikusan ősibb elődökre való utalással (az állatok halálszínlelése, mimikri).

Az alvás alatti lelkiállapot, melyet az orgazmuséval analógnak tekintünk, a tökéletes, vágynélküli kielégültség érzésének felel meg, melyet magasabbrendű élőlény nem képes másként reprodukálni, mint csak az intrauterin nyugalom visszaállításával. Ha azonban (nappalról visszamaradt) zavaró ingerek akadályozzák ezt a nyugalmat, ezek hallucinatorikus átértelmezés útján (álommunka) vágyteljesülésekké, álmokká alakulnak át; a szexuális álmok legmélyebb értelme a freudi álomelmélet szabályai szerint egyrészt a nemi érintkezés (az Ödipusz-fantázia értelmében), másrészt az anyában való lét, vagy az oda való visszatérés. Tehát úgy természettudományi, mint pszichoanalitikai tapasztalatok arra kényszerítenek bennünket, hogy az álmok vágyteljesítő természetében csupán lelki pendantját lássuk annak az általános regressziós tendenciának az anyához, mely annyi élő lényben megnyilvánul.[1]

Az alvás és közösülés közötti analógia mindkettő periodicitása által még szembetűnőbb. A kifáradástermékek felhalmozódása, mely az álmosságot bevezeti, élénken emlékeztet bennünket arra, ahogyan a nemi feszültség amfimiktikus felgyülem-

---

[1] Az alvó regressziója egy archaikus létformához összehasonlítható az alvás alatti álom-hallucinációval és példája lehetne annak, amit „o r g a n i k u s h a l l u c i n á c i ó"-nak nevezhetnénk.

lését és levezetését képzeltük el. (L. Claparède biológiai alvásteóriáját is: „*Nous dormons pour ne pas être fatigués*".) Az alvás üdítő hatása is sokban azonos azzal a fokozott teljesítőképességgel, amely normális nemi kielégülés után mutatkozik. De itt is *tertium comparationis* a kapcsolat az intrauterin létformával: az átmenetileg beálló erőfelfrissülést [1] az egyén úgy a szexualitásban, mint az álomban annak a paradicsomi létbe való elmerülésnek köszönheti, amelyben még nem voltak küzdelmek, hanem csak növekedés és fejlődés minden fáradság nélkül. Azt állítják, hogy betegségeknél a gyógyulási folyamat túlnyomóan alvás alatt megy végbe, de úgy véljük, joggal beszélnek a szerelem csodálatosan gyógyító hatásairól is; mind a két esetben a természet, úgy látszik, ősi, generatív erőkhöz nyúl vissza, hogy azokat a regeneráció szolgálatába állítsa.

Rámutathatunk ehelyütt is bölcs népies szólásmondásokra és intuitív szellemek meglátásaira, melyek szintén megerősítik felfogásunkat. Ha valaki jól kialudta magát, akkor úgy érzi, hogy „újjászületett". Az alvás Shakespeare szerint:

„*The death of each day's life, sore labour's bath,*
Balm of hurt minds, great nature's second course,
Chief nourisher in life's feast."

(Macbeth, II. 2.)

Trömner, aki az alvás élettanának kiváló ismerője, az alvásról szóló kis művében számos

[1] L. Jung C. G. „Wandlungen und Symbole der Libido", Jahrbuch für Psa. IV. 1912.

olyan hasonlatot használ, melyet mi komolyabban veszünk, mint a szerző maga. Az ébredésről azt mondja: „. . . So entsteht Licht und Leben aus dem S c h o s s e von Nacht und Nichts. Aber die Nacht entlässt ihre Geschöpfe nicht dauernd, sie zwingt sie p e r i o d i s c h z u r ü c k i n i h r e n s c h w e i g e n d e n S c h o s s... Wir müssen täglich zurück zum S c h o s s e d e r a l l e r n ä h r e n d e n N a c h t. In seinem Dunkel wohnen die wahren M ü t t e r des Daseins."[1]

H u f e l a n d r a is (Trömner nyomán) hivatkozhatunk:

„Schlaf ist des Menschen Pflanzenheit,
Wo Nahrung, Wachstum bass gedeiht,
Wo selbst die Seel', vom Tag verwirrt
Hier gleichsam neu geboren wird".

Az alvó állapot a koitusz lelki állapotához és az intrauterin léthez hasonlóan a lét régen meghaladott formáinak megismétlése, sőt megismétlése talán az élet előtti létnek is. Az álom egy régi latin közmondás szerint a halál testvére. A felébredésnél, ennél a mindennapos újjászületésnél pedig ugyanazok a traumatikus erők működnek, melyek az ősanyagot valamikor életre „keltették". Minden kényszerű továbbfejlődés egy viszonylagos nyugalomból való ébresztés. „*Le végétal est un animal qui dort*", mondja B u f f o n. Még az embriogenézis is szinte alvás, melyet csupán a fajtörténet palinge-

---

[1] Szerző által ritkítva.

netikus megismétlése zavar meg, mint valami biografikus álom.

Alvás és koitusz között a főkülönbség azonban az lehet, hogy alvás alatt csupán a boldog intrauterin lét ismétlődik meg, a koitusz ellenben azokat a küzdelmeket is megismétli, melyek a „paradicsomból való kiüzetés"-kor játszódtak le. (Kozmikus katasztrófák, születés, elválasztási és leszoktatási küzdelmek.)

X.

BIOANALITIKAI KÖVETKEZTETÉSEK

Gondolati munkánk végéhez érve, melynek az volt a célja, hogy, bár csak ideiglenesen, felvilágosítást nyerjünk a genitális folyamat értelméről és nyilvánulási módjairól, pillantsunk most vissza a megtett útra és adjunk magunknak számot a hipotézisünk buzgó felépítésénél használt módszerről. Kiindulópontunk az ejakuláció folyamatának úgyszólván élettani elemzése volt. De már e n n e k a folyamatnak közelebbi magyarázatára is nagy lelki nyugalommal használtunk fel olyan megismeréseket, melyeket egészen más ismeretkörből, a pszichológiából szereztünk. Nem akarjuk most újból vizsgálni, hogy az ilyen eljárás tudományos szempontból igazolható-e. Érjük be most a tény leszögezésével, hogy pszichológiai és biológiai ismeretek ilyetén összeolvasztása a genitalitás és fajfenntartás számos nehéz kérdésénél heurisztikusan értékesnek bizonyult és olyan meglátásokhoz juttatott bennünket, melyeket a szabályszerű tudomány nem is sejtetett velünk.

Helyre kell igazítanunk azonban azt az állításunkat, hogy pszichológiai ismeretek felhasznál-

hatók biológiai problémák megoldására. Nem a banális pszichológiai, hanem egyesegyedül p s z i c h o a n a l i t i k a i ismereteink segítettek bennünket a problémák megoldásánál, amit a következőkben példákkal bizonyíthatunk. Egyelőre általánosságban hangsúlyozzuk, hogy a pszichoanalizis fogalmainak és módszereinek alkalmazhatósága egyéb ismeretek területén, számunkra újabb bizonyíték arra, hogy F r e u d tanítása eddig ismeretlen valóságok lényeges részének felismeréséhez nyitott utat.

Már kezdetben, mikor az anális és uretrális ösztönminőségeknek az ejakulációs folyamatban történő amfimiktikus keverődését tárgyaltuk, alkalmaztuk az e l t o l á s n a k és s ű r í t é s n e k a lélekelemzésből ismert fogalmait. Mennyiségileg és minőségileg meghatározott energiáknak tárgyukról való leválasztása, más tárgyakra való áttétele, vagy több energiafajta és mennyiség felhalmozódása egy- és ugyanazon az objektumon: eleddig csak a lélekelemzésben használatos fogalmak voltak; úgy neveztük, hogy energiamegszállások eltolása egyik képzetről a másikra és heterogén energiák sűrítése egy meghatározott képzetben; a biológia ezideig nem tudott semmit ilyen eltolási mechanizmusokról. Feltevésünkhöz — az o r g a n i k u s e l t o l á s r ó l é s s ű r í t é s r ő l — átmenetül a pszichoanalitikus értelemben vett hisztéria szolgált: képzetenergiák eltolása szervi működésre (konverzió) és visszahelyezésük lelki területekre (analitikus terápia). Csak egy lépéssel megyünk ennél tovább, amikor feltesszük, hogy

ilyen energiacsere a tisztán organikus háztartásban, tehát maguknak a szerveknek egymáshoz való viszonyában is megszokott dolog és az elemzés számára hozzáférhető. Itt tettük le az első követ egy új *bioanalitikus* tudomány alapjaihoz, amely pszichoanalitikus ismereteket és munkamódot módszeresen visz át a természettudományokra. Néhány további „alapkő" következzék ezután.

A szervek és szervrészek együttműködése a „genitálteória" értelmezésében nem egyszerűen automatikus összegeződése hasznos munkaerőknek, egy közös teljesítménnyé. Minden szervnek külön „egyénisége" van, mindegyikben ismétlődik az én és a libidóérdekek konfliktusa, ami eddig csak a *lelki individualitás* elemzésekor tárult elénk. Különben is az eddigi fiziológia nem értékelte eléggé a libidinózus energiák jelentőségét sem a normális, sem a kóros szervműködésben, úgyhogy az eddigi, csupán *hasznossági elven alapuló fiziológia és patológia* mellé szükséges egy „*élvezetbiológiai*" kiegészítés, ha genitálteoretikus feltevéseink csak részben is igazolást nyernek. Már most vázolhatnók ennek az új diszciplinának alapvonásait.

Mikor más helyen párhuzamot vontam az *autotomiás tendencia* és az *elfojtás* között, ezt a felfogást a pszichoanalizistől kértem kölcsön. A megszállás visszavonása kínos képzetektől, ami az elfojtási processzus lényege, nyilvánvalóan organikus minta után készült; úgy látom, szinte elképzelhetetlenül mélyülne természet-

tudományos belátásunk, ha sikerülne a pszichoanalitikus gondolkodásmód alkalmazásával mindama különös életjelenségek finomabb indítóokait megtalálni, amelyek ilyen organikus elfojtáson alapulnak.

A csak az örömöt szolgáló erotikus ösztönök fogalmi különválasztása azoktól, melyek csak a hasznosság szolgálatában állanak, egy további, az egész organikus lét megértése szempontjából igen fontos eredménye lenne ennek a kutatásnak. Ámde még sokkal nagyobb jelentősége volna (mint ahogy Freud azt már ösztöntanában megállapította) a regressziós tendenciának, mely úgy a pszichikus, mint az organikus életben uralkodik. Úgy tűnik, hogy a természettudományos leírás számára könnyen hozzáférhető homlokzat felülete mögött valami biológiai tudattalan, az egyéni és fajfejlődés látszólag régen túlhaladott fázisainak munkamódja és organizációja élne tovább az élőlényekben; ezek nemcsak mint a manifeszt szervműködések titkos kormányzói működnek, hanem bizonyos kivételes állapotokban (alvás, genitalitás, szervi megbetegedés) archaikus törekvéseikkel túlhatalmasodnak a felszínes életműködéseken csakúgy, mint ahogy neurózisokban és pszichózisokban a normális tudatot elárasztják a pszichológiai archaizmusok. Elég, ha itt újból az alvás és közösülés példájára mutatunk rá; mindkét állapotban az egész lelki és részben a testi lét is az antenatális és valószínűleg egy filogenetikusan is ősibb életformára regrediál. Ugyanilyen meggondolás alapján azon-

ban még a gyulladás, láz, daganatképződés tüneteit, sőt a legbanálisabb patológiai reakciókat is az embrionális és még ősibb működési módok visszatérésének kell majd felfognunk.

Ha ez valóban így van, ha a normális és organikus élet manifeszt tüneteinek értelme egy idáig nem sejtett mélységdimenzióban van elrejtve, akkor a pszichoanalizis feltevéseivel való analógia még sokkal szembeötlőbb és így még inkább kényszerülünk arra, hogy az életről való felületi tudásunkat egy mélységi biológiával egészítsük ki. Ezzel összefügg egy pont, melyre utaltunk már egyszer. A felfogások felületenmaradása vonta maga után, hogy a természettudomány többnyire megelégedett az életjelenségek egyetlen-értelmezésű leírásával. Sőt a pszichoanalizis is még röviddel ezelőtt azt a nézetet vallotta, hogy csak a pszichének előjoga, hogy elemei, és pedig egy és ugyanazon elem, egyidőben több, genetikusan különböző oksorozatba iktathatók be. Az analizis ezt a tényt minden lelki aktus túldetermináltságának fogalmával jelölte meg, mint egyenes következményét a lélek többdimenzionális voltának. Mint ahogy egy pontnak a térben való meghatározásához legalább is három koordináta-tengely szükséges, úgy a pszichikus és mint ezekután feltehetjük, a természettudományi tény magyarázata sincs eléggé determinálva akkor, ha egy vonalszerű láncolatba vagy egy felületi hálózatba sorozzák be, s ha egy harmadik dimenzióhoz való tartozása nincs pontosan meghatá-

rozva. Különös és eddig csupán a lelki működésben megfigyelt tény, hogy ugyanaz az elem egyidejűleg besorozható és analitikusan lokalizálható egy aktuális és egy emléksorozatba, ami egyben a tudattalan emléknyomok „időtlenségét" is jelenti. Ezeket a lelki életből nyert tapasztalatokat a biológiára is átvittük s ezek alapján írhattuk le a közösülést és az alvást aktuális zavaró ingerek levezetéseiként és ezzel egyidejűleg az intrauterin és az ősvizi lét látszólag rég túlhaladott szituációjának reprodukálására irányuló tendenciák megnyilvánulásaiként, sőt sejtettük, hogy bennük még sokkal archaikusabb és primitivebb nyugalomra törekvés tér vissza. (Ösztönvágy az anorganikus nyugalom után, halálösztön.) Hasonló módon kellene leleplezni az összes életjelenségek bioanalitikus megvizsgálása útján a manifeszt felület mögött a biológiai tudattalant. Kiderülne, hogy ezzel magától átváltozna a sok haszontalan kérdés a fejlődés értelméről és céljáról az indítóokok kutatásává, amelyek mind a multban gyökeredznek.

Legyen szabad rámutatnom egynémely folyamatra, melyekre ezek a szempontok máris eredménynyel alkalmazhatók. Vegyük a csecsemő táplálását, mely a szopás leírása, az emésztési folyamatok, a tápanyagnak a szövetekben való eloszlása, a szervezetnek vegyi és fizikai gazdaságába való besorozása (a kalóriamennyiségek kiszámítása) által látszólag kitünően jellemezhető. A bioanalitikusnak mindezek mellett még fel fog tünni, hogy a csecsemő első tápanyaga tulajdonképen

az anya teste (illetve tejjé változott szövetelemei). A genitális és embrionális parazitismus példájára, a bioanalitikus azt fogja gondolni, hogy az ember, amidőn anyatejen és egyéb állati terméken él, tulajdonképen egész életén át parazita, aki állati és emberi elődei testét kebelezi be, a táplálék előállítását pedig gazdáira (anya, állat) bízza. E gondolatmenetet folytatva pedig arra az eredményre fog jutni, hogy ez a folyamat, melyet az ősök felfalásának *(phylophagia)* nevezhetnék, az élők világában mindenütt jelen van. Az omnivor vagy húsevő állat a növényevőket falja fel és az utóbbiakra bízza, hogy a növényi táplálékból teremtsék elő a szükségelt szerves anyagokat. A növényevő: növényekkel táplálkozik és ezekre bízza, hogy ásványokból építsék föl a szükséges növényi anyagokat. Az anyatejjel való táplálkozásban tehát a bioanalitikus felfogás szerint, a táplálkozás teljes fajtörténete van elrejtve és egyúttal szinte felismerhetetlen módon, de ábrázolva.[1] Ha már erre a körülményre terelődött a figyelmünk, akkor biztosan sikerülni fog a táplálkozás kivételes eseteinél, például patológiás esetekben, rendszerint elrejtett regressziós tendenciák világosabb aktiválódását felismerni. Eszerint a hányás tünete mögött nem csupán a nyilvánvaló okokat látnók, hanem regressziós tendenciákat is ahhoz az embrionális és filogén őskorszakhoz, amelyben úgy a perisztalti-

---

[1] Állati fehérje-molekulákból tehát rekonstruálható volna az egész növény- és ásványmult. Ezzel aztán lényegesen elmélyülne az analógia a lelki és vegyi elemzés között!

kát, mint az antiperisztaltikát egy és ugyanaz az emésztőcsatorna végezte (ősszáj).

A gyulladásos folyamatokat már Cohnheim és Stricker is nemcsak ingerekre való aktuális reakcióknak, hanem az embrionálishoz való szövetregresszió egy fajtájának fogták fel; sok egyéb patológiai elváltozást is, úgy hiszem, jobban meg fogunk érteni, ha úgy a szétesési, mint a gyógyulási folyamatokban felismerjük és követjük a regressziós tendenciák működését.

Az organikus megbetegedések bioanalitikus vizsgálatai, úgy hisszük, azt fogják mutatni, hogy tüneteik jórésze a „szervlibidó" újszerű elosztására vezethetők vissza. A szervek hasznos munkát csak addig végeznek, míg a szervezet libidóigényeik kielégítéséről is gondoskodik. (L. a genitále libidószolgáltatását az egész test részére.) Ha ez megszűnik, akkor feléledhet a szervekben az összesség kárára az önkielégítésre való hajlandóság, mint ahogy a gyermek, akivel rosszul bánnak, az önkielégítésben vigasztalódik. (V. ö. ezt a hasznos működés feladásával a hisztériás vakságban. Freud.) De helyi sérülések is vezethetnek az altruisztikus teljesítmény megszüntetésére és az „autoerotikus" folyamatok feléledésére a szövetekben. Amikor lelki ok idéz elő szervi megbetegedéseket (Groddeck, Deutsch), akkor ez lelki libidómennyiségek áttételének segítségével történik valamely már előre kialakult szervi libidinózus berendezésre. A vazomotoriás-trófiás zavarok az egymástól csak mesterségesen elkülönített neurotikus és organikus megbetegedések határterületén vannak.

Például az ájulás felületesen szemlélve, csak az agy vérszegénységének következménye; a bioanalitikus felfogás hozzátenné azt is, hogy itt a vérnyomási viszonylatok a kétlábonjárás előtti időre regrediálnak, amikor az agy vérrel való ellátása még nem igényelte ezt a fokozott szplanchnikushatást. Pszichogén eredetű ájulásnál ez a regresszió a neurotikus elfojtás szolgálatába áll.

A bioanalitikus mechanizmusok példányképeit, úgy hiszem, mindig az általunk legjobban ismert neurózisok és pszichozisok strukturájában fogjuk meglelni. Végeredményben egy bátran animisztikusan gondolkodó szellem úgy a fiziológiai, mint a patológiai folyamatokat leírhatná a szerves élet pszichológiája és pszichiátriája gyanánt, Goethe szavaira gondolva:

Alle Glieder bilden sich aus nach ewigen Gesetzen,
Und die seltsamste Form bewahrt im Geheimen
des Urbild.[1]

Nem kevésbbé jelentős, egyelőre azonban bizonyára idegenszerű metabiológiai ujítás, hogy ebben a munkában megengedtük magunknak, hogy a szimbolikát, mint természettudományi ismeretforrást használjuk fel. Tapasztaltuk, hogy a lélekben talált „szimbolumok" nem a fantázia véletlen játékának kifejezői, hanem történelmi szempontból jelentős nyomai „elfojtott" biológiai tényeknek s így a genitalitás ér-

---

[1] Ortvay utalt arra, hogy a pszichoanalitikus elfojtástan képes magyarázatát adni az öröklés-egységek Mendel-féle „domináns" és „latens" megnyilvánulásainak.

telméről általában és annak számos részletjelenségét illetőleg is lényegében új és talán nem egészen helytelen feltevésekhez jutottunk. Még fel sem mérhető, hogy milyen fejlődésképes ez a szemlélet és hogy mennyi tudattalan tudást rejtenek magukban a folklore naiv mondái, a mesék és mitoszok és kiváltképen az álmok buján burjánzó szimbolikája.

Amennyire segítségére volt egyes diszciplináknak (technika) az egyoldalú hasznosságszemlélet, amely jelenleg az egész természettudományon uralkodik, ép annyira útját állotta a mélyebb biológiai megismerésnek. Ehhez csak úgy juthatunk el, ha tekintetbe vesszük a hasznossági mechanizmusok mellett a különböző örömmechanizmusokat is, melyeknek egyik megnyilvánulása éppen a szimbolika lehet.

A genitális folyamatok analizisénél sokat kellett foglalkoznunk az organikus fejlődés és visszafejlődés kérdéseivel, sőt bátorkodtunk becsempészni egy újszerű fejlődéstant is, amelyben egyszerűen a biológiára alkalmaztuk a lelki élet fejlődési folyamataiból vett pszichoanalitikus tapasztalatokat és elméleteket.[1] Vázoljuk fel e kísérletnek legalább az alapvonalait.

A „valóságérzék" tanulmányozásaiból vont következtetéseink és Freud beható ösztönvizsgálatai értelmében a genitalitás fejlődésénél is abból indultunk ki, hogy mindig csak külső inger,

---

[1] V. ö. Brun, svájci biológus munkájával: „Selektionstheorie und Lustprinzip" (Zeitschrift f. Psa. IX.), aki egy hangyafaj példáján szépen mutatja ki az „örömelv" hatását a fejlődésre.

nélkülözés vagy katasztrófa birja rá az élőlényt, hogy működési formáit és organizációját megváltoztassa. Legkimerítőbben az élőlények amaz alkalmazkodási munkájával foglalkoztunk, mely a legutolsó katasztrófák egyike, a tenger beszáradása után vált szükségessé. Azt állítottuk, hogy ezek a lények alkalmazkodtak ugyan az új helyzethez, de azzal a titkos szándékkal, hogy régi nyugalmi helyzetüket az új környezetben is minél hamarább és lehetőleg gyakran visszaállítsák.

Az álom, a közösülés, sőt a magzatvízzel telt amnionok kifejlesztése, egyáltalán a valódi belső megtermékenyítés és az intrauterin fejlődés, feltevésünk szerint, csupa olyan berendezés, mely a látszólag már túlhaladott fejlődési kornak visszaállítására törekszik.[1] Feltünő az analitikus előtt ennek a folyamatnak a hasonlatossága a lélekben történő elfojtással és az elfojtottak visszatérésével. A hasonlóság oly nagy, hogy el kell ismernünk, hogy tudattalanul bár, de ezt a tulajdonképen a neurózisból megtanult dinamizmust használtuk fel a fejlődési folyamatok értelmezésére. De ahelyett, hogy ezért elnézést kérnénk, inkább azt ajánljuk, fogadják el ezt legitim és tudományosan indokolható metódusnak, abban a meggyőződésben, hogy e szempont következetes keresztülvitele csak gazdagíthatja a fejlődéstant. Azt hisszük tehát, hogy a vágy egy

[1] Hogy kivételesen előfordulnak olyan anamniák is, melyek közösülnek, valóban szépséghibája az egész „genitálteóriá"-nak. Igaz, hogy az anamniák párosodásánál csak „akcesszórikus" (tehát nem valódi) párosodási szervek szerepelnek.

szükségképpen feladott egyensúlyi helyzet visszaállítására sohasem szünik meg teljesen, csak félre kell állnia időnként, mert a biológiai cenzura, melyet az aktuális én-érdekek létesítettek, gátolja őket a megvalósulásban.[1] Tehát a biológiában is megtalálhatjuk az örömelv módosulását, melyet itt is valósági elvnek nevezhetünk és itt is azt láthatjuk, mint a lelki életben: ugyanaz az erő, mely regresszióra ösztönöz, progressziv irányúvá válik, az alkalmazkodás és a komplikáció értelmében, ha egy cenzurainstancia a direkt kiélésben gátolja.

Minden külső megrázkódtatás első hatása az organizmusban szunnyadó autotomia-tendenciának feléledése (halálösztön); az organikus elemek bizonyára nem mulasztanák el a kinálkozó alkalmat a halálra. Ha azonban a megzavarás túl viharos, tehát traumatikus és nem az egykori felépítés fokozatos tempójában történik, akkor előáll az organizmus ösztöneinek tökéletlen „szétkeverődése“ („*Entmischung*“, Freud) és a kezdődő szétoszlás elemei épitőköveivé válnak a továbbfejlődésnek. Így J. Loeb kísérleteinél a tengeri sün hipotoniás tengervízzel mesterségesen megtermékenyített petesejtjei, melyek a periférián a citolizis folytán elhal-

---

[1] Az „organikus cenzura“ szép példáját láthatjuk némely télialvó viselkedésében. Testük a külső temperatura esésére mindjobban kihül. Ha azonban a hőmérsék egy bizonyos pont alá esik, akkor azonnal melegprodukció kezdődik, megszűnik a poikilotermiához való regresszió és az állat felébred: a gerincvelő-állatból újra agyvelő-állat lesz.

nak, később az elhalt sejtrészekből hártyát alkotnak, mely megvéd a további széteséstől, míg az elszenvedett lökés hatása alatt a sejt benseje fejlődni kezd.[1] A filozófusok ama kérdésére, hogyan is képzeljük ezt a regenerációt és továbbfejlődést, misztikus elképzelések segítsége nélkül is felelhetünk. Lehetséges, hogy a benne megnyilatkozó „altruizmus“ az elemek egoizmusának ügyes kombinációja csupán; azonban elképzelhető az is, hogy a komplikáltság egy már elért foka regressziós értelemben hat a szétesési termékekre, legalább is hozzájárul ahhoz, hogy az organizmusnak nem oly sürgős a halál, hanem, hogy saját detritusukból önmagukat újból felépítik, sőt azt a *vis a tergo*-t, melyet a részleges elpusztulásnál nyertek, a továbbfejlődésre értékesítik.

Bárhogyan áll is a dolog, a fejlődési folyamatok bioanalitikus felfogása mindenütt csak v á g y a k a t lát működni k o r á b b i é l e t- v a g y h a l á l á l l a p o t o k h e l y r e á l l í t á s á r a. A hisztéria pszichoanalitikus tanulmányozásánál láthattuk, hogy a vágy lelki hatalma a szervezetben is oly hatékony, hogy egy kívánság a testben „materializálódhatik“, átalakíthatja a testet saját elképzelése szerint. Nincs okunk kizárni azt a lehetőséget, hogy az ilyen vágytendenciák a lelki életen kívül, tehát a biológiai tudattalanban is működhetnek, sőt arra a feltevésre is hajlandók vagyunk,

---

[1] A spermium hatása a petére valószínűleg szintén destruáló, csakhogy e destrukció regressziv iránya utóbb progressziv irányba fordul.

egyetértően F r e u d-dal, hogy csak a vágynak, mint fejlődésfaktornak segítségével érthetjük meg a L a m a r c k-féle alkalmazkodási teóriát.

Visszatérve az alapgondolathoz: az organizmusok biológiai rétegeződésében minden korábbi szakasz megmarad valamiképen, cenzuraellenállások által széjjeltartva, úgyhogy az analitikus vizsgálatnál sikerülni kellene az aktuális magatartásból és működésmódból az élő organizmus legtávolabbi multját is rekonstruálni.

Mindenesetre fel kellett adnunk azt, hogy túlságosan komplex folyamatokat fogadjunk el a fejlődés végső magyarázataként. Mikor például L a m a r c k a szervek használatát vagy nemhasználatát okolja fejlődésükért vagy visszafejlődésükért, nem veszi észre, hogy elkerülte a tulajdonképeni problémát, azt a kérdést, miért erősödik az élőlény szerve, ha használják s miért nem kopik, mint a szervetlen gép. Csak a hisztéria és patoneurózisok [1] körében tett megfigyeléseim mutatták meg, hogy a megzavart egyensúly helyreállítására késztető vágy befolyására, más megszállások visszavonásával, hogyan létesül túlerős ellenmegszállás a megzavart testrészen, mely egyrészt a többi szerv védelmére szolgál károsító behatásokkal szemben, másrészt erőforrása a gyógyulásnak és regenerációnak. A szerv működését érő krónikus zavaró behatásoknál is ez történhetik és ilyenformán a hisztériás-patoneurotikus reakciómód csak egy példája volna azoknak az energiaeltolásoknak, me-

[1] L. „Hisztéria és patoneurózisok" l. c.

lyek minden alkalmazkodási és fejlődési teljesítményben közreműködnek.

Mellékesen megjegyezhetjük, hogy az elfojtott öröm általunk posztulált visszatérése a szükségből elfogadott, sőt ösztönenergiákká introjiciált kínmozzanatokban: talán megadja tulajdonképeni magyarázatát a fejlődést irányító differenciálódás és integrálódás Spencer által felvetett alternativájának. A szükség kényszeríti az organizmusokat a variációkra, az elfojtott vágy pedig mindig újra az elhagyott helyzethez való visszatérésre és azoknak mintegy „redintegrálására" késztet.

A regressziós ösztön az új szituációhoz való szükségszerű alkalmazkodásakor valószínűleg elsősorban azokat a szerveket és működéseket veszi birtokába, melyek a fejlődés során „foglalkozás nélkül" maradtak. Feltünő például, hogy az összes farokkal ellátott állatokon (kutya, macska) a gerincoszlop farki része, mely egykor támasztóoszlopa volt azóta elsorvadt testszegmentumoknak, a kifejező mozdulatok szerve lett, melyekről Darwin és Freud óta tudjuk, hogy archaikus reakciómódokra való regressziók gyanánt foghatók fel. Ilyen és hasonló búvóhelyeken rejtőzhetik el a regressziv tendencia túlságos nehéz alkalmazkodások idején, hogy azután a legnagyobb veszélyek átélése után újból akcióba léphessen, mint formaalkotó faktor. Másrészt gondoskodás történik arról is, hogy még a legszigorúbb alkalmazkodási műveletet is időszakonként nyugalmi intervallumok szakítsák meg, melyek alatt az egész szervezet átme-

netileg regrediál és egész teljesítménye úgyszólván csupán kifejező mozdulattá válik (alvás, közösülés).[1]

A bioanalizis, az életről szóló analitikus tudomány, nem zárkózhatik el attól a feladattól sem, hogy állást foglaljon az élet kezdete és vége kérdé-

---

[1] Felsorolhatunk most rövid összefoglalásban néhány további „bioanalitikus" szempontot az organikus fejlődésről. Az alkalmazkodás lehet autoplasztikus és alloplasztikus, az első esetben maga a test organizációja alkalmazkodik a megváltozott viszonyokhoz, az utóbbiban az organizmus igyekszik a külvilágot úgy megváltoztatni hogy a testi alkalmazkodás feleslegessé váljék. Az alloplasztikus fejlődési mód az „intelligensebb", a specifikusan „emberi", de az állatvilágban is igen elterjedt (fészekrakás!). A külvilág megváltoztatása sokkal gyorsabban megy végbe mint a saját szervezeté; azoknál az állatfajoknál, melyek idáig emelkedtek, már feltételezhetünk bizonyos „időérzék"-et. Az autoplasztika lehet tisztán regressziv (a szükségletek megszorítása, primitivebb fokokra való visszaesés), a progressziv is (új szervek fejlesztése). A motilitás kifejlődése (jobb környezet felkeresése) az autoplasztikus alkalmazkodás megtakarítását vonja maga után. (Döderlein-féle elv: Parallelizmus egyrészt „szesszilitás" (meggyökeresedés) és fokozott variabilitás, másrészt a „vagilitás" és a csökkent variabilitás között.)

Az alkalmazkodás a kielégülést adó tárgyakról való lemondásból és újak megszokásából, tehát egy (eleinte mindig kínos) megzavarás kielégüléssé való átváltozásából áll. A zavaró ingerrel való azonosítás és annak introjekciója útján történik ez; ily módon a megzavaró momentum az én egy részévé válik (ösztönné) és ilykép a belvilág (mikrokozmosz) a környezetnek és katasztrófáinak tükörképe lesz.

Az újonnan teremtett szervek, illetve szervi működések csupán rárakódnak a régiekre, anélkül, hogy azokat elpusztítanák; még ha értékesítik is a régi matériát, akkor is megmarad a látszólag elhagyott organizáció, illetve funkció virtuálisan, „biológiailag tudattalanul"; és bizonyos körülmények által újból aktiválódhatik. Ezeket a rárakódásokat gátló berendezésekhez hasonlíthatjuk; például a primitiv általános „ingerlékenység"-re ráépült a már irányított reflexinger, erre pedig a pszichikus kiválogatási reakció; kóros vagy egyéb kivételes állapotokban (mély hipnózis, fakirok teljesítményei) azonban a lélek beszünteti működését és a szervezet visszatér a reflexingerület vagy akár az ingerlékenység fokára.

sében. Hiszen a genitálteóriában is, mikor a szexuális vonzódás végső okát kutattuk, arra kényszerültünk, hogy az eleven élet határát túllépjük; Freud is a vegyi és fizikai vonzás megnyilvánulásaiban analógiáját látja ugyanannak a plátói Erosnak, mely minden életet összefog. És valóban, a fizikusok azt mondják, hogy a látszólag „halott" anyagban intenziv mozgás, tehát, ha nem is annyira labilis, de igenis „élet" észlelhető. Valóságos halálról, abszolut nyugalomról a fizikusok legfeljebb teóriában beszélnek, amikor azt mondják, hogy a világon minden energia a termodinamika második főtétele alapján szétszóródás általi halálra van ítélve. De máris vannak természettudósok,[1] akik azt állítják, hogy a szétszórt energiák, bár igen hosszú időközökben, újból összecsoportosulnak. Ezt a felfogást Darwin szelekciós elve mellé állíthatjuk, mely szerint minden változás véletlen, és immanens tendenciák úgyszólván egyáltalában nem vehetők számításba.[2] A mi számunkra azonban, akik, mint mondtuk, inkább Lamarck pszichologikusabb fejlődési gondo-

[1] Nernst: Das Weltgebäude im Lichte der neueren Forschung.

[2] Ha elfogadjuk egyszer azt a feltevést, hogy már az anorganikus egységekben is valamikép megtalálhatjuk azt az „ingerlékenység"-et, melyet úgy ismerünk, mint az élő anyag tulajdonságát, akkor el tudjuk képzelni azt is, hogy mi teszi indokolttá ezeknek az elemeknek egymáshoz való vonzódását. Két elem egységgé egyesülésének mindenesetre az az előnye volna, hogy az egymás felé fordult részek az ellenséges külvilágnak most kisebb felületet nyújtanak, mint ameddig még izolálva voltak. Ezáltal „energiamegtakarítás", tehát az első „öröm" adva van. Valami ebből kifejeződik a közösülésnél is. (*„L'animal à deux dos."*) Bölsche is a nap és föld vonzását alkalmilag a nemi vonzódással hasonlítja össze.

latai felé hajlunk, plauzibilisebb annak elfogadása, hogy a halál- és életösztönök t e l j e s szétválása egyáltalában nem létezik, hogy még az úgynevezett „halott" anyagban, tehát az anorganikusban is van „életcsira" és ennek folytán vannak regressziós tendenciák is ama magasabbrendű komplikációhoz, melynek szétesésébõl jöttek létre. Hogy nincs abszolut élet haláltörekvések hozzákeveredése nélkül, azt a természettudomány már régen állította, F r e u d pedig nemrég mutatta ki a halálösztönök működését minden élőben. *„Das Ziel alles Lebens ist der Tod"*, mert *„das Leblose war früher da, als das Lebendige."*

Azonban hátha nincs is „abszolut" halál, hátha az élet csirái és a regressziós tendenciák az anorganikusban is rejtőznének vagy hátha még N i e t z s c h é-nek is igaza lenne, aki azt mondja: *„Alle unorganische Materie ist aus organischer entstanden, es ist tote organische Materie. Leichnam und Mensch"*. Akkor végérvényesen el kellene ejtenünk az élet kezdete és végére vonatkozó kérdést és úgy kellene elképzelnünk az egész organikus és anorganikus világot, mint állandó ide-oda hullámzását az élet- és haláltörekvésnek, amelyben sem az élet, sem a halál nem jut soha egyeduralomra.

Mi, orvosok az „agóniát", mint már a neve is mutatja, sose látjuk békésnek. Még az életre csaknem képtelen szervezet is halálküzdelmet vív. „Természetes", szelid halál, a halálösztön zavartalan megnyilvánulása, talán csak a mi halálösztönök által uralt vágyfantáziánkban létezik, a valóságban az élet mindig katasztrofálisan

végződik, mint ahogy katasztrófával, a születéssel vette kezdetét. Sőt, mintha a halálküzdelem tüneteiben regressziv vonásokat is lehetne felfedezni, melyek a meghalást a születés képére akarnák formálni s amelyek által kevésbbé kínzóvá válna. Csak közvetlenül az utolsó lélekzetvételek előtt, néha ugyan valamivel korábban is tapasztalható a teljes megbékélés a halállal, sőt néha a kielégülés olyan kijelentései, melyek a teljes nyugalmi állapot elérését jelzik, úgy, mint például az orgazmusban a nemi harc után. A halál is az anyaölregresszióhoz hasonló vonásokat mutat, mint az alvás és a közösülés. Nem hiába temetik a primitivek halottaikat embrionális guggoló helyzetben és nem lehet véletlen a halál és a születés szimbolikájának azonossága az álmokban és mitoszokban.

Ezzel visszatértünk kiindulási pontunkhoz: az anyaméhbe való regresszió centrális jelentőségéhez a genitálteóriában és, most hozzátehetjük, a biológiában általában.

MAGYARÁZÓ SZÓTÁR.

Ab origine: eredetétől kezdve.
aggresszív: támadó.
agónia: haldoklás.
akcesszórius: mellékes, járulékos.
aktiválni: működésbe hozni.
aktuálneurózis: neurózis, melyet jelenlegi (aktuális) zavarok okoznak.
aktus: cselekedet, művelet.
alloplasztikus: mást átalakító, környezetet átalakító (v. ö. autoplasztikus).
amfibium: kétéltü.
amfimixis (új szó): két alkatrész összekeveredése; biologiában: a két különnemű ivarplazma összekeveredése; pszichologiában: két részletösztön összetevődése.
amnion: báránYhártya (kívülről a második a magzati burkok közül; benne folyadék van s ebben lebeg a magzat).
amnioták: azok a gerincesek, melyeknek embriói amniont fejlesztenek; ezek: csúszó-mászók, madarak, emlősök.
analog: hasonló; a biologiában: azok a szervek, melyek bár különböző eredetűek, mégis azonos működést fejtenek ki (v. ö. homolog).
análerotika: végbélerotika.
anamnia: azok a gerinces állatok, melyeknek embriói amniont nem fejlesztenek. Ezek: halak, kétéltűek.
animalkulizmus: tan, mely szerint az ivarsejt az illető állat igen kicsiny élő mása s a fejlődés kizárólag ennek megnövéséből áll.
animizmus: szellemhit, lélekhit.
anorganikus: szervetlen.
antenatális: születéselőtti.
antiperisztaltika: a bél rendes (a szájtól a végbél felé haladó) mozgásával ellentétes irányú, féregszerű mozgás.

antropomorf: ember képére alkotott, azt utánzó.
anus: végbél.
apnoë: a légzés szünetelése.
archaikus: ősi.
aspermatikus: olyan férfi, aki közösülésnél nem produkál ondót.
asszociáció: társítás; a lélektanban: eszmetársítás.
ataxia: mozgási rendellenesség, melynek oka az egyes izmok hiányos együttműködése.
autarchia: önkormányzás, önellátás.
autoerotika: a kéjszerzés legprimitivebb módja, melyhez az egyénnek a külvilágra még nincs szüksége (v. ö. narciszmus, objektum).
autonom: saját törvényei szerint élő.
autoplasztikus: önmagát átalakító (v. ö. alloplasztikus).
autotomia: öncsonkítás; biologiában: némely alacsonyabbrendü állatnál tapasztalható jelenség; ezek azt a testrészüket, melyet nem tudnak felszabadítani intenziv inger hatása alól, testükről önként leválasztják.

binokuláris: kétszemű, mindkét szemmel történő.
bioanalizis (új szó): életelemzés; új tudományág, mely a biologia és a pszichoanalizis együttműködéséből van keletkezőben.
biogenezis: az élet fejlődése.
biogenetikai alaptörvény: Haeckel felállította törvény, mely szerint minden élőlény egyéni fejlődésében megismétli fajának fejlődését.
biologia: az életről szóló tudomány. Szemben a fiziologiával, nem az egyes szervek működését, hanem az élőlényeket a maguk egészében, valamint egymáshoz és a környezetükhöz való viszonyukban tanulmányozza.
biszexualitás: kétneműség. Az az elmélet, mely szerint az élőlényekben tulajdonképen mindkét nem vonásai, ha csak nyomokban is, megtalálhatók.

canidák: kutyafélék.
chorion: a külső magzati burok.
chorionbolyhok: ennek bolyhai, melyek a chorion nagyobb részén a magzati élet elején visszafejlődnek; a megmaradtak megerősödnek s belőlük alakul ki a méhlepény magzati része.
citolizis: sejt-oldódás; olyan sejtanyag folyóssá válása, mely rendszerint kocsonyás.

coenogenesis: megzavart fejlődés; az egyén fejlődésének az a része, mely nem ismétli meg a faj fejlődését (ezért: megzavart), hanem új formákat teremt az új helyzethez történt alkalmazkodás folytán.

corpus callosum: kéregtest, a nagyagyvelő azon része, mely a két féltekét összeköti.

darwinizmus: Darwintól származó tan, mely szerint az élőlények fejlődésének legfontosabb tényezője a létért való küzdelem, mely kiválasztja a véletlen variáció által létesített formák közül a legmegfelelőbbet.

descensus testiculorum et ovarii: a herék, illetve a petefészkek leszállása.

deszkriptiv: leíró.

determinált: meghatározott. Túldeterminált: a pszichoanalizisben: több tényező által meghatározott, melyek mindegyike látszólag külön-külön is elégséges ok volna.

differenciálódás: elkülönböződés; biologiában: a fejlődés során az egymástól nem különböző sejtek átalakulása csupán bizonyos működésekre alkalmas szervekké.

dimorfizmus: kétalakuság. Nemi dimorfizmus: ugyanazon faj himjének és nőstényének különbözősége.

dinamika: erőkről szóló tudomány.

dinamizmus: erőszerkezet.

diszciplina: tudományág.

diszpnoë: légzési zavar, levegőhiány.

domináns: hatalmasabb, felülmuló. Az örökléstanban az a jelleg, mely az utódban akkor is kiütközik, ha csak az egyik szülőtől öröklődhetett.

ejakuláció: az ondó kifecskendezése.

ejaculatio praecox: az ondó túlkorai kifecskendezése.

ejaculatio retardata: az ondó elkéső kifecskendezése.

ektoparazita: a gazda testének felületén lakozó élősdi.

embrió: magzat.

embriologia: fejlődéstan.

embriogenesis: a pete fejlődése gyermekké, illetve kölyökállattá.

en bloc: egészben, egy tömegben.

endokrin: belső elválasztású.

endoparazita: a gazda testének belsejében lakozó élősdi.

engramm: emléknyom.

enuresis: ágybavizelés.
erekció: a himvessző megmerevedése.
erektilitás: a himvessző merevedési képessége.
erogen: kéjérzetet keltő.
erotizmus: kéjkeltő szerkezet illetve részletösztön.
etnologia: néprajz, az egyes népek szokásaival, vallásával, társadalmi életével stb. foglalkozó tudomány.
exkrétum: kiválasztási termék; oly termelt anyag, melyet a szervezet saját céljaira nem használ fel többé (v. ö. szekrétum).
extrauterin: méhen kívüli.

fallusz: hímvessző.
fascinálás: megbűvölés.
filogenezis: fajfejlődés (tan).
fiziológia: élettan, az élőlények részletműködéseivel foglalkozó tudomány (v. ö. biologia).
folklore: a népköltészettel (népdal, népmese, monda stb.) foglalkozó tudomány.
frikció: dörzsölés.
funkcionális: működési; a kórtanban: mindaz, ami, szemben az organikussal, nem szöveti (bonctani) elváltozáson alapul.

generativ: nemző, fajfentartó.
genetikus: származásbeli, származástani.
genitále: nemi szerv.
genitalitás: szemben a szexualitással szükebb fogalom, mely csakis a párosodó szervek működését és a megfelelő lelki folyamatokat foglalja magában.
genitofugális (új szó): a nemi szervet kerülő.
genitopetális (új szó): a nemi szervet kereső.
geotrop: föld felé irányuló.

hallucináció: érzékcsalódás (v. ö. illuzió).
hedonisztikus: (mindenekelőtt) örömet kereső.
heterogen: különnemü (ellentéte: homogen).
heteroszexuális: ellenkező nemü lényt szerető (ellentéte: homoszexuális).
heterotop: idegen helyre került.
heurisztikus: hasznos, újabb tények felfedezését előmozdító.
hieroglifa: óegyiptomi képírás, átvitt értelemben nehezen értelmezhető írás.

hipochondria: idegbetegség, melynek főbb tünetei: önszánás, önkímélés, túlzott aggodalmaskodás.
hipotoniás: kisebb ozmózis nyomású (nem egészen exaktan: hígabb).
homogen: egynemű (ellentéte: heterogen).
homolog: megegyező; a biologiában: azok a szervek, melyek bár esetleg különböző működést fejtenek ki, mégis a csira ugyanazon részéből fejlődtek ki (v. ö. analog).
homoszexuális: sajátnemű lényt szerető.
hormon: olyan mirigynek a hatóanyaga, mely váladékát közvetlenül az erekbe adja le.

illuzió (v. ö.: hallucináció).
immanens: önmagát magyarázó, magától értetődő.
immissio (penis): a himvessző bevezetése.
impotens: közösülésre valamely okból képtelen.
impotentia ejaculandi: képtelenség az ondó kifecskendezésére (ellentéte: potestas ejaculandi).
infantilis: csecsemőkorbeli, kora gyermekkori.
ingresszió: behatolás.
innerváció: beidegzés.
instancia: hatóság.
integrálódás: összetevődés (ellentéte: differenciálódás).
intrauterin: méhen belüli.
introjekció: magábavetítés.
introverzió: (lelki) befeléfordulás.
ivarplazma: nemileg differenciált fajfentartó anyag (például: ondósejtek, petesejtek) (v. ö.: szómaplazma).

kannibalisztikus: emberevő.
kasztráció: férfinak nemi szervétől való megfosztása.
katalepszia: dermedtség.
katasztrófa: rázkódtató esemény, elemi csapás.
klitorisz: csikló, a nő külső nemi részén a hímvesszőnek megfelelő csökevényes szerv.
kloaka: alacsonyabbrendű gerinceseknél (egészen a madarakig) a húgyvezetők és a nemi vezetékek a végbélbe nyilnak. Ezt az egyesült kivezető csövet nevezik kloakának.
koitusz: közösülés, párosodás.
koncentráció: töménység.
kontrakció: összehúzódás.
kontraktilis: összehúzódásra képes.

konverzió: átértékelés; a lélektanban: lelki energiák átértékelése élettaniakká.
koordinált: összerendezett.
kopuláció: párosodás.
kozmogonia: a világ keletkezése, a mindenség keletkezése.
kozmosz: a mindenség.

labilis: ingatag.
lamarckizmus: Lamarcktól származó tan, mely szerint az élőlények fejlődését az okozza, hogy egyes szerveiket intenzivebben használják: ezek megerősödnek; másokat elhanyagolnak: ezek elkorcsosodnak.
latencia: lappangás.
latens: lappangó. Az örökléstanban: az a jelleg, mely csak akkor mutatkozik meg az utódokon, ha mindkét szülőtől öröklődött.
libidó: kedv, életöröm; Freud értelmében: nemi energia.
lokalizálni: helyét megjelölni.

mágikus: bűvös.
mamilla: emlőbimbó.
materializál: megtestesít.
maszturbáció: önkielégítés kézzel.
mazochista: az az ember, ki a szenvedésben keresi a kéjt.
mechanizmus: szerkezet.
médium: közeg; középső, közvetítő személy.
megaloon (új szó): nagy petesejt.
megasperma (új szó): nagy ondósejt.
metafizika: a nem érzékelhető tények tana.
metapszichológia: a belső átélés számára hozzáférhetetlen lelki tények tana.
metódus: módszer.
metodika, metodologia: módszertan.
mikrokozmosz: a kis mindenség, az ember (akiben a mindenség minden eleme képviselve van).
mikropilé: kis kapu; biologiában: bizonyos petesejtek burkának kapuszerű nyílása, melyen egyedül lehetséges az ondósejt behatolása.
mimikri: utánzás; biológiában: az életviszonyokhoz szín- és alakutánzás útján történő alkalmazkodás.
misztikus: titokzatos, természetfölötti.
motilitás: mozgékonyság, mozgási képesség.

narciszmus: az egyénnek saját én-je iránti szerelme.
neurasztenia: ideggyengeség.
neurologia: idegbetegségek tana, ideggyógyászat.
neurózis: nem szervi idegbetegség.

objektum: tárgy; a libidóelméletben: nemi tárgy.
omnivor (állat): mindentevő.
onánia: önkielégítés.
ontogenezis: egyéni fejlődés.
ontológia: létezéstan.
oogenezis: a petesejt fejlődése.
ooskop: eszköz, mely erős átvilágítás által lehetővé teszi, hogy a sérületlen tojáshéjon keresztül is lehessen látni a fejlődő embriót.
orális: a szájat illető.
organikus: szerves.
organizáció: szerveződés.
organizmus: szervezet.
orgazmus: kéjérzet, nemi gyönyör.
ovulum: petesejt.
ozmózis: oldott anyagok átszivárgása likacsos falon.
Ödipusz-komplexum: a szülőkre irányuló, elfojtott, aggressziv és libidinózus törekvések összege, melynek jellemző példája az Ödipusz királyról szóló monda.
ökonómia: gazdaságtan, gazdálkodástan; a pszichoanalizisben: lelki jelenségeknek a bennük szereplő energiamennyiség szempontjából való tárgyalása.

palingenezis: az embriófejlődés azon része, amely megismétli a faj fejlődését.
pangenetikus: mindenből származó (Darwin elképzelése arról a módról, ahogyan a test minden egyes része hozzájárul az ivarsejtek felépítéséhez).
parallelizmus: párhuzamosság.
parentális: szülési, szülői.
patofiziológia: kórélettan.
patologia: kórtan.
patoneurózis: betegség okozta neurózis.
pendant: valaminek a párja, a megfelelője.
perigenezis (új szó): az embriót körülvevő védőberendezés fejlődéstörténete.

perisztaltika: a belek rendes irányú (a szájtól a végbél felé haladó) féregszerű mozgása.
perverzió: mindaz a nemi kielégülési mód, mely nem a nemi szervekkel történik.
pénisz: hímvessző.
phylophagia (új szó): táplálkozás az ősök testanyagával.
placenta: méhlepény.
poikiloterm: a környezettel változó hőmérsékletű (állatok).
pollució: éjjeli magömlés.
potestas ejaculandi (v. ö.: impotentia).
pregenitális: a nemi szervvel való működési szakot megelőző.
primátus: elsőség.
projekció: kivetítés.
psziché: lélek.
pszichiátria: elmegyógyászat.
pszichoanalizis: lélekelemzés.
pszichofizikai: (testi-lelki) mind a testet, mind a lelket illető.
pszichogén: lelki eredetű, lélekből eredő.
pszichomorf (új szó): mindent a lélek mintájára magyarázó.
pszichoneurózis: lelki eredetű idegbaj.
pszichoterapeuta: aki lelki hatásokkal gyógyít.
pszichotikus: elmebajos.
pszichózis: elmezavar, elmebaj.
ptotikus: bénultan lecsüngő (különösen a felső szemhéj).
pubertás: serdülés.

qualitás: minőség.
quantitás: mennyiség.

reakció: visszahatás; a biologiában: valamely inger által közvetlenül kiváltott működés.
reflex: visszahajlás; biologiában: az a működés, melyet egy inger a központi idegrendszeren keresztül hoz létre.
regeneráció: ujjánemzés, ujjáfejlődés.
regresszió: visszafejlődés, visszaesés.
rekapituláció: összefoglaló megismétlés.
rekonstrukció: ujrafelépítés; a lélektanban: szemben az emlékbeli felidézéssel, képzeletbeli ujrafelépítés.
reprodukció: ujralétrehozás; a biologiában: fajfentartás; a lélektanban: felidézés.

retenció: visszatartás.

retroperitoneális: hashártya-mögötti.

specifikus: fajlagos.

sperma: ondó.

spermatogenezis: az ondósejt fejlődése.

sokk (shock): rázkódtatás.

szadizmus: örömszerzés a szerelmi tárgy kínzása révén.

szegmentum: szelet; biologiában: az állat hossztengelyére merőleges, korongformájú testrészlet, melynek működési központja magasabbrendü állatokon a gerincvelő megfelelő szelete.

szekrétum: váladék, melyet — szemben az exkrétummal — a szervezet további működésében felhasznál.

szekuláris: százéves, évszázados.

szelekció: kiválasztódás, kiválasztás. (Darwin tanítása szerint a kevésbbé megfelelő változat elpusztulása, vagyis a megfelelő kiválasztódása, tehát nem aktiv törekvés folytán áll elő az alkalmazkodás.)

szesszilitás: helyhez kötött életmód.

szexualitás: nemiség (magába foglalja az összes kéjt okozó működéseket, nemcsak a fajfentartásra szolgálókat) (v. ö. genitalitás).

szfinkter: záróizom.

szimbolika: jelképtan.

szimbolum: jelkép.

szinesztézia: érzéki ingerületek kölcsönhatása; egymást felidéző különnemű érzéki ingerületek.

szinoptikus: áttekinthető (egymás mellé állítottság folytán).

szintézis: összetétel, egybefoglalás.

szómaplazma: az élő anyagnak azon része, mely nem vesz részt az ivaros szaporodásban, mely tehát az egyén haláláig él csak (ellentéte: ivarplazma).

szplanchnikus: a beleket és a hasi zsigereket (valamint azok ereit) ellátó ideg.

szubsztancia: anyag.

symbiosis: együttélés; a biologiában: az együttélés azon formája, melyből mindkét résztvevőnek előnye van.

talasszális regresszió (új szó): a tengeri életformára való visszaesés.

talpidák: vakondokfélék.

tautologia: ugyanaztmondás; felesleges, mert új értelmet nem adó szóképzés, illetve meghatározás.

tendencia: törekvés, irányzat.
teória: elmélet.
terápia: gyógyászat, gyógyítás.
tertium comparationis: az, amiben két hasonló dolog megegyezik.
trauma: rázkódtatás.
trófiás: táplálásra vonatkozó.

uretra: húgycső.
urogenitális: hugy-ivarszervi.
uterusz: anyaméh.
utraquisztikus (új szó): mindkétoldalú, kölcsönös, mindkét oldalt tekintetbe vevő, a dolgot két ellentétes oldalról megvilágító.
utraquizmus: mindkétoldalúság. (Világnézeti, ismeretelméleti és tudomány-módszertani új felfogás, melyet szerző e művében óhajt inaugurálni.)

vagilitás: helyhez nem kötött, kóborló életmód.
vagina: hüvely.
variabilitás: változékonyság, változni tudás.
variáció: változat, változás.
vazomotoros: érmozgató.
virtuális: lehetséges (lappangó lehetőség).
vis a tergo: hátulról ható erő, hajtóerő.
vitalitás: életerő.
voyeur: az, aki nézelődéssel szerez némi kéjt.

zoologia: állattan.

DR. FERENCZI SÁNDOR MUNKÁI:

Lélekelemzés, Budapest, 1909.

Lelki problémák, Budapest, 1911.

Ideges tünetek keletkezése és eltűnése, Budapest, 1914.

A hisztéria és a pathoneurózisok, Budapest, 1920.

A pszichoanalizis haladása, Budapest, 1920.

Hysterie und Pathoneurosen, Leipzig u. Wien, 1919.
Tartalma: Über Pathoneurosen. Hysterische Materialisationsphaenomene. Erklärungsversuch einiger hysterischer Stigmata. Die Psychoanalyse eines Falles von hysterischer Hypochondrie. Über zwei Typen der Kriegshysterie.

(„*Ferenczi,* das Haupt der ungarischen psychoanalytischen Schule, ist nicht nur ein ausgezeichneter Lehrer, Propagator und Therapeut, sondern ein ebenso origineller, wie geistreicher Denker und Forscher. In dieser Sammlung von sechs grösseren Aufsätzen finden wir unter anderen seine inhaltsreichen Arbeiten über Pathoneurosen und Kriegshysterie." *(Dr. Hitschmann,* az „Int. Zeitschr. f. Psychoanalyse"-ben.)

Populäre Vorträge über Psychoanalyse, Leipzig u. Wien, 1922. „Klar und formvollendet, mitunter fesselnd geschrieben, sind sie eigentlich die beste „Einführung in die Psychoanalyse" für den ihr ferner Stehenden." *(Prof. Freud.)*

Versuch einer Genitaltheorie. Leipzig u. Wien 1924. (A „Katasztrófák" német eredetije.)

Zur Psychoanalyse von Sexualgewohnheiten. Leipzig u. Wien, 1925. (A tartalomból: Einzelne Genitalgewohnheiten. Lustmordphantasien. Gewohnheit u. Symptom. Technische Bemerkungen. Die Entwöhnung von der Psychoanalyse.)

DR. FERENCZI SANDOR MUNKÁI:

Bausteine zur Psychoanalyse. I. Band: Theorie, II. Bd: Technik. Leipzig u. Wien, 1927.

„Die wissenschaftliche Leistung Ferenczis imponiert vor allem durch ihre vielseitigkeit. An glückliche kasuistische Funde und scharf beobachtete Mitteilungen reihen sich mustergültige kritische Arbeiten, treffliche Polemiken, massvoll und würdig. bei aller Entschiedenheit... ferner die Aufsätze, auf denen Ferenczis Ruhm vorwiegend beruht, in denen seine Originalität, sein Gedankenreichum und seine Verfügung über eine wohlgeleitete wissenschaftliche Phantasie so ersfreulich zum Ausdrucke kommen, durch die er wichtige Stücke der psychoanalysischen Theorie ausgebaut und die Erkenntnis fundamentaler Verhältnisse gefördert hat." *(Prof. Freud.)*

Contributions to Psycho-Analysis, Boston, 1916.

„Dr. Ferenczi is known as one of the leading exponents of psychoanalysis and apart from Freud has perhaps made more original contributions then anyone else to this subject." *(Prof. E. Jones.)*

Further Contributions to Psycho-Analysis. London, Newyork, 1927.

„Contains some of the most important contributions to psychoanalysis that have been made in the past decade." *(Dr. Rickman.)*

Zur Psychoanalyse der paralytischen Geistesstörung (mit Dr. *Hollós)* Leipzig u. Wien, 1922.

Psychoanalysis and the Psychic disorder of General Paresis. (Ugyanez angolul.) Newyork, 1925.

Entwicklungsziele der Psychoanalyse (mit Dr. *Rank),* Leipzig u. Wien, 1924.

The Development of Psychoanalysis. Washington, 1926. (Ugyanez angol nyelven.)

Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen (mit Prof. *Freud,* Dr. *Abraham,* Dr. *Jones,* Dr. *Simmel).* Wien, 1919.

The Psychoanalysis of War-neuroses. (Ugyanez angol nyelven. London, 1920.)

Ferenczi-Festnummer der „Internationalen Zeitschrift für Psychoanalyse". Herausgegeben von Sigm. Freud. Leipzig u. Wien, 1923. (F. 50. születésnapja alkalmából.)

Freud-művek Ferenczi magyar fordításában:

Prof. S. Freud: Pszichoanalizis.

Prof. S. Freud: Az álomról.

Prof. S. Freud: Három értekezés a szexualitás elméletéről.